

**A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata
a 15. század végétől a 21. század elejéig**

**Changing Ethnic Patterns of the Carpatho–Pannonian
Area from the Late 15th until the Early 21st Century**

TÉRKÉPMAGYARÁZÓ / ACCOMPANYING TEXT

3., átdolgozott és bővített kiadás / 3rd, revised and enlarged edition

Készítette / by

**KOCSIS Károly, TÁTRAI Patrik, AGÁRDI Norbert,
BALIZS Dániel, KOVÁCS Anikó**

Budapest, 2015

Szerzők / Authors

KOCSIS Károly, TÁTRAI Patrik, AGÁRDI Norbert, BALIZS Dániel, KOVÁCS Anikó

Lektorálta / Revised by

GERCSÁK Gábor, KLINGHAMMER István, TINER Tibor

Angol fordítás / English translation

NEMESNÉ KOVÁCS Ivett, Andrew GANE

Tipográfia / Typography

GARAI-ÉDLER Eszter

Felelős kiadó / Publisher: Ábrahám Péter főigazgató
Magyar Tudományos Akadémia, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont
Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Astronomy and Earth Sciences
© MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, 2015
© MTA RCAES Geographical Institute, Budapest, 2015
www.mtafki.hu

Tartalom

1. Bevezető	4
1.1. A vizsgált terület (Kárpát-medence, Kárpát–Pannon-térség).....	4
1.2. A jelen térképegyüttes adatbázisa, ábrázolási módszerei.....	4
2. A Kárpát-medence változó etnikai arculata	6
2.1. A 15. század végétől a 18. század végéig.....	6
2.2. A 18. század végétől 1918-ig.....	7
2.3. 1918-tól a 21. század elejéig.....	7
2.4. Etnikai térszerkezet a 21. század elején.....	9
2.4.1. Magyarország.....	9
2.4.2. Szlovákia.....	10
2.4.3. Kárpátalja (Ukrajna).....	11
2.4.4. Erdély (Románia).....	11
2.4.5. Vajdaság (Szerbia).....	12
2.4.6. Horvátország pannon területe.....	13
2.4.7. Muravidék (Szlovénia).....	13
2.4.8. Órvidék (Ausztria).....	14
3. A Kárpát-medencével szomszédos területek változó etnikai arculata	14
3.1. Ausztria.....	14
3.2. Csehország.....	14
3.3. Lengyelország.....	15
3.4. Ukrajna.....	15
3.5. Románia.....	16
3.6. Szerbia.....	16
3.7. Bosznia és Hercegovina.....	17
3.8. Szlovénia.....	17
1. Introduction	18
1.1. The study area (Carpathian Basin, Carpatho–Pannonian area).....	18
1.2. Data base and cartographic representation.....	18
2. Ethnic patterns of the Carpathian Basin	20
2.1. From the late 15 th century until the late 18 th century.....	20
2.2. From the late 18 th century until 1918.....	21
2.3. From 1918 until the early 21 st century.....	21
2.4. Ethnic structure in the early 21 st century.....	23
2.4.1. Hungary.....	23
2.4.2. Slovakia.....	24
2.4.3. Transcarpathia (Ukraine).....	25
2.4.4. Transylvania (Romania).....	25
2.4.5. Vojvodina (Serbia).....	27
2.4.6. Pannonian Croatia.....	27
2.4.7. Transmura Region (Slovenia).....	28
2.4.8. Burgenland (Austria).....	28
3. Ethnic patterns of the neighbourhood areas	28
3.1. Austria.....	28
3.2. Czech Republic.....	28
3.3. Poland.....	29
3.4. Ukraine.....	30
3.5. Romania.....	31
3.6. Serbia.....	31
3.7. Bosnia and Herzegovina.....	31
3.8. Slovenia.....	32
4. Irodalom – References	32

1. Bevezető

A *Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata* című térképűjtemény első kiadásának fő célja az volt, hogy – az 1990-es években elindított etnikai térképsorozatunk összefoglalásaként – a Kárpát-medencét és szomszédságának etnikai viszonyait egységben mutassuk be. A jelenlegi, immár harmadik kiadás, megtartva ezt a szempontot, jelentős változásokat tartalmaz az első két verzióhoz képest. Ezek közül a legfontosabb a kiadvány frissítése a térség legutóbbi, 2011-ben végrehajtott népszámlálásainak eredményeivel. A 2011-es állapotot nemcsak a térképeken mutatjuk be; jelen térképmagyarázó szöveg (egyben önállóan is értelmezhető tanulmány) külön hangsúlyt helyez az ezredforduló utáni időszak etnodemográfiai folyamatainak ismertetésére. A szöveg és az adatbázis bővítése és javítása mellett főtérképünket georeferáltuk, így a térképolvasó könnyen készíthet térbeli összevetéseket más koordináta-helyes munkákkal. Ahol lehetőségünk volt, aktualizáltuk az egyes országok közigazgatási beosztását is, nyomon követve az elmúlt évtized államigazgatási átalakításait. Mindezen változások nyomán tehát nemcsak azok figyelmére számítottunk, akik újonnan érdeklődnek térségünk etnikai viszonyai iránt, hanem azoknak is ajánljuk ezt az atlaszt, akik már forgatták a korábbi kiadásokat.

1.1. A vizsgált terület (Kárpát-medence, Kárpát–Pannon-térség)

A vizsgált terület elnevezése az elmúlt évszázadok során a politikai helyzet és államhatárok változása miatt többször módosult. Az 1. világháború végéig, amíg a magyar szál-
lasterület majdnem egésze a magyar államhoz tartozott, a napjainkban Kárpát-medenceként ismert területet Magyar Királyságnak, Magyar Birodalomnak, a Magyar Szent Korona országainak vagy egyszerűen csak Magyarországnak nevezték (HUNFALVY 1863; BALLAGI–KIRÁLY 1878; BALBI–CZIRBUSZ 1899; CHOLNOKY 1918). Trianont követően, irredenta céllal – figyelmen kívül hagyva az államhatár változásokat – a Magyarország elnevezést az 1918 előtti kiterjedésében értelmezték ugyan, de már megindult a külpolitikailag elfogadhatóbb, földrajzi szinonimájának keresése. TELEKI (1923, 1934) a Középduna-medence, CHOLNOKY (1929) a Magyar-medence, BENDEFY-BENDA (1932) a Kárpát-medence, KALMÁR (1932) a Kárpáti- vagy Középdunai-medence fogalmát kezdte bevezetni. Közülük a vizsgált területet javarészt keretező Kárpátokról elnevezett, BULLA–MENDÖL (1947) által is elfogadott Kárpát-medence elnevezés vált a magyarok számára széles körben elfogadottá, amely ilyen értelemben nem csak természetföldrajzi fogalom, hanem a történelmi magyar államterület szinonimáját, a magyarok által is lakott régiók összefoglaló elnevezését jelenti, tehát geopolitikai fogalomná is vált. Természetesen a szomszédos népek ezt a területet nem ilyen, hanem természetföldrajzi tekintetben értelmezik, és a Kárpátok, illetve a Pannon (Közép-Duna-, Tisza-Duna)-medence együttesének nevezik. Arra való tekintettel, hogy térképeink nem csupán a Kárpát-medence területét, hanem annak szomszédságát is ábrázolják, művünk címében a Kárpát–Pannon-térség elnevezés található.

1.2. A jelen térképegyüttes adatbázisa, ábrázolási módszerei

A főtérképen és 1880-tól a 8 melléktérképen az ábrázolt adatok legtöbbször a népszámlálások anyanyelvi/köznyel-

vi vagy nemzetiségi eredményei. Ezek alól kivétel Bosznia-Hercegovina 1879-es népszámlálása, amelyből a felekezeti adatok állnak rendelkezésre. A rendszeres népszámlálások megindulását követően általában az anyanyelvet, a nyelvi hovatarozást tekintették az etnicitás fő indikátorának, és csak az 1. világháborút követően jelent meg térségünk több államában a nemzetiség szerinti csoportba sorolás. A két kategória (anyanyelv és nemzetiség) jelentős különbségeket hordoz, ezért az adott időpontnál igyekeztünk ugyanazon kategória adatait ábrázolni. Ez azonban a legtöbbször nem volt lehetséges. Mivel a 2. világháború előtt a vizsgált országok többségénél az anyanyelvi kritérium volt a meghatározó, ezért ekkor az anyanyelvi adatokat vetítettük térképre, míg utána a nemzetiségi adatokat. Így fordulhat elő, hogy térképeinken 1945 előtt alig láthatók cigány vagy zsidó többségű települések, hiszen ezen csoportok csak a nemzetiségi ismérv szerint jelentek meg nagyobb számban.

Hasonlóan fontos tényező az ábrázolt adatok időpontja. A kiválasztott dátumra vonatkozólag nem állt mindig rendelkezésre minden ország esetében települési szintű népszámlálási eredmény, így általában a legközelebbi – a kritériumoknak megfelelő – népszámlálás évét vettük figyelembe (részletesen ld. a melléktérképek hátoldalán). A vizsgált időpontok kiválasztásánál három fő szempontunk volt: egyrészt olyan éveket kerestünk, amelyekre a lehető legnagyobb területről rendelkezésre álltak részletes népszámlálási adatok; másrészt fontos volt, hogy ezek nagyjából egyenlő időtávban legyenek egymástól; harmadrészt igyekeztünk bemutatni a geopolitikai változásoknak az etnikai térszerkezetre gyakorolt hatását is, ezért a nagyobb változások időszakában (pl. 20. század első fele) mi is több időpontra térképeztük az etnikai szerkezetet. Míg az 1880-at követő időpontok a rendszeressé váló népszámlálások dátumai, addig az első két melléktérkép eszmei időpontját (1495, 1784) egy országos adóösszeírás, illetve II. József népszámlálása határozta meg. A főtérkép adatai a 2011. évi népszámlálásokon alapulnak, viszont azon országokban, ahol 2011 körül nem hajtottak végre népszámlálást (Ukrajna), vagy ahol megszűnt a hagyományos (etnikai adatokra is rákérdező) népszámlálás intézménye (Ausztria, Szlovénia), illetve ahol csak részlegesen és nagytérségi szinten érhetőek el az adatok (Lengyelország), ott a legutóbbi elérhető adatokat (2001–2002. évi népszámlálások) ábrázoltuk. E sorok írásakor még nem álltak rendelkezésre a 2013. évi bosznia-hercegovinai népszámlálás települési szintű etnikai adatai, így ott csak a településnagyságokat jelenítjük meg. Fontos megemlíteni, hogy Horvátországra és Szlovéniára sem a 2001–2002-es, sem a 2011-es időpontra nem áll rendelkezésre települési (csupán község) szintű etnikai adat; ezen országok esetében a főtérképen ábrázolt adat a szerzők becslése.

A fentebb vázoltaktól gyökeresen eltérő a helyzet a két legkorábbi időpont (1495, 1784) esetében. Mivel az ezeken a térképeken látható – a szerzők által becsült – etnikai adatok nem népszámlálásokon, hanem különböző becsléseken, forrásokon alapulnak, ezért eleve csak a korabeli Magyarország területére igyekeztünk rekonstruálni az etnikai térszerkezetet. A középkor végén az adott település többségi etnikumának megállapításánál (indirekt módszerrel) főként az adófizetők nevének, a különböző földrajzi neveknek a nyelvészeti elemzésére, a 18. század végén korabeli helységnévtárakra, településmonográfiákra támaszkodtunk.

Az elkészült térképek nem közigazgatási térképek, ugyanakkor a hiteles, részletes etnikai kép ábrázolásához szükséges az adatok vonatkozási felületének pontos definiálása. A közigazgatási szintek meghatározása és a térképi kivágoton szereplő 12 ország közigazgatási rendszerének összhangba hozása azonban nem egyszerű feladat. Mivel

elsősorban a részletességre törekedtünk, ezért az ábrázolt közigazgatási alapegységnek (melyet kördiagram jelöl) a települést¹ választottuk. Ez azonban a legtöbb országban (Ausztria, Lengyelország, Ukrajna, Románia, Moldova, Szerbia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szlovénia) eltér az alapszintű közigazgatási egységtől. Ennek következtében, valamint az eltérő történelmi gyökerek és etnikai szerkezet miatt egy köztes megoldást választottunk: az ábrázolási egység a Kárpát-medencén belül a település lett, míg azon kívül, többnyire etnikailag homogén területeken (pl. Ausztriában, Ukrajnában) a község, amely közigazgatási alapegységként általában 1–5 települést foglal magába. Romániában – ahol rendelkezésre álltak a szükséges adatok – a Kárpátokon kívül is a településeket jelzik a kördiagramok.²

A melléktérképek közigazgatásánál is megjelenik a kettősség a Kárpát-medencén belül és kívül eső területek között. A Kárpát-medencén belül a közigazgatási állapot visszavezetése mellett döntöttünk, tehát mindig a korabeli közigazgatási állapot jelenik meg. Kivételt jelentenek ez alól a 19. század előtti melléktérképek, ahol a korabeli közigazgatási rendszer kiforratlansága, települési szintű közigazgatási térképek hiánya miatt az 1880-as településlistát és alaptérképet vettük alapul.

Ugyanakkor a Kárpátokon kívül – a rendelkezésünkre álló szűkös forráskiadványok miatt – állandó (a főterképen szereplő) településhálózattal dolgoztunk. Ez alól csak akkor tettünk kivételt, ha ezen községek bármely ma is önálló települése korábban a község többi részétől eltérő etnikai többséggel bírt, valamint ha a korabeli ország- vagy tartományhatár kettészelte a mai község határt. Az állandó településhálózat elsősorban ott jelent információvesztést, ahol a korábbi lakosságot kitelepítették, és a települést egy más etnikai többséggel bíró községbe olvasztották (pl. Bukovina és Bosznia német falvai), illetve olyan városoknál, amelyek etnikai összetétele eltérő volt a környező, később a városhoz csatolt falvakétól (pl. Brno, Cieszyn/Český Těšín). Így ebben az esetben nem jelenik meg a kisebbség színfoltja a korábbi térképeken sem.

Az etnikai adatok ábrázolási módja illeszkedik az Intézetünk kiadásában megjelent etnikai térképsorozat többi tagjához (<http://www.mtafi.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html>). A főterkép méretaránya lehetővé teszi a lakosságszám és az etnikai megoszlás együttes bemutatását. A népességarányos kördiagramok jelzik az adott település lakosságát (a körsugár és a népességszám között négyzetgyökös az összefüggés), a különböző színek pedig etnikai összetételét. A kördiagramok paramétereinek meghatározását befolyásolta az adataink széles skálája, előfordult az 1 fős közigazgatási egységtől az 1,8 milliós nagyváros kördiagramja is. Vizuális szempontok miatt az alacsony arányú etnikumok³ – nem olvasható – körcíkkelyét összevontuk az egyéb kategória cikkével. A melléktérképeken a méretarány és a visszamenőleges adatok hiányossága a lélekszámot nem, csak az abszolút, illetve relatív etnikai többség ábrázolását engedi meg, ezért a tematika időbeli dinamikájának érzékeltetése az egyes

időállapotokban felületmódszerrel történt. A módszer nagy előnye, hogy szemléletes képet ad kisebb méretarányban is, ugyanakkor hátránya, hogy elfedi a településen belüli kisebbségeket, valamint a közigazgatás változása (települések összevonása, szétválása) maga után vonhatja a többségben lévő etnikai/nyelvi csoport változását. A diagrammódszer szemléletességének javítására a melléktérképek közül egy a főterképpel megegyező időállapotra (2011) vonatkozik. Mivel a felületmódszer nem érzékelteti a népsűrűség egyenetlenségeit, ezért mindenképpen szükséges volt a „lakatlan”, (illetve állandó település nélküli) területek kivonása a felületszínezésből. Ezen területek lehatárolása felszínborítottsági adatok és régi katonai topográfiai térképek felhasználásával történt.

A főterkép névrajzában szerkesztésekor fontos szempont volt, hogy a névanyag ne csak a tájékozódást segítse, hanem tematikus információt is közvetítsen. Minden településnév az adott országban államnyelven szerepel, de a települések kisebbségi elnevezése is megjelenik a hivatalos név alatt, ha az adott kisebbség részaránya eléri a 10%-ot, illetve 1000 főt meghaladó kisebbségi közösségek esetében a 3%-ot. A főterképen ábrázolt közel 34 ezer önálló település nevének megírására ebben a méretarányban nem volt lehetőség. Az 1000 fős lélekszámot meghaladó települések és a közigazgatási központok nevét minden esetben feltüntettük. Az ennél kisebb lélekszámú települések nevének szerepeltetése az etnikai információhordozás és az egyes területek településsűrűségének függvényében történt. A melléktérképekre csak az adott időpontban fontos szerepet betöltő települések nevei kerültek fel, minden esetben a korabeli hivatalos, domináns írásmódnak megfelelően.

Az egyes etnikai csoportokat reprezentáló színek kiválasztása az egyik legnehezebb feladat volt. A főterképen 16, a melléktérképeken egyszerre akár 18 szín látható, amelyeknek elkülöníthetőnek kell lenniük. A fő- és melléktérképek színei megfelleltethetők egymásnak, bár a melléktérképek színárnyalatai valamelyest világosabbak. A színek kiválasztásánál figyelembe kellett venni az elkülöníthetőséget, a kontraszthatást, a színek tónusát, az egyes színek kiterjedésének nagyságát, és ehhez kapcsolódóan a világos és sötét színek megfelelő térképi elhelyezését; mindezt úgy, hogy egyik nemzetiség se legyen domináns a térképen.⁴ A színek kiválasztásánál figyelembe vettük még az Intézet etnikai térképsorozatának korábbi darabjainak színhasználatát, valamint az egyéb térképi jelek (domborzat, vízrajz) hatását is. Nem törekedtünk ugyanakkor arra, hogy az egyes etnikumok színeit nyelvcsaládok szerint csoportosítsuk (ld. pl. JORDAN *et al.* 2006). A jól elkülöníthető színek véges száma nem csak technikai, hanem tartalmi korlátot is jelentett. A Kárpát-Pannon-térség etnikai tarkasága miatt a népszámlálásokon jelentősebb számban, illetve koncentrációban megjelenő etnikai csoportok száma rendkívül magas, ezért – a korábbi gyakorlatunknak megfelelően – egyes nyelvi és felekezeti szempontból egymáshoz nagyon közel álló, sokszor csak a (geo)politikai viszonyok miatt elválasztott csoportokat együtt ábrázoltunk. Ezen összevont kategóriákat a jelmagyarázatban mindig jelöltük.

Viszonylag új jelenségnek számít egyes országok (Magyarország, Lengyelország, Csehország) népszámlálási gyakorlatában a többes kötődések vállalásának lehetősége. A fenti országokban egy lakos több nemzetiséget is bevallhat, amely új kihívás elé állítja az etnikai kartográfiát. Esetünkben a nehézséget elsősorban az jelenti, hogy a lehetséges válaszok száma meghaladja az össznépesség számát (tehát a 100%-ot), és így az eredmények kördiagramon történő ábrázolása

⁴ Az etnikai térképek színhasználatáról és ezek olvasóra gyakorolt hatásáról részletesen ld. KEMÉNYFI 2004. 120–140.

¹ A település értelmezésünkben a népszámlálásban megjelenő legkisebb területi egység, amely még megjelenik az adott országok népszámlálásában, statisztikáiban. Nem tekintettük településnek a városok kerületeit.

² Romániában hiányoznak a községi (commună) szint alatti közigazgatási (település) határok. Ezért Erdélyben a magyar időszakban létezett településhatárok szerepelnek a térképen, míg a Kárpátokon kívül az egy községen belüli településeket nem választottuk el határokkal.

³ 500 ezer főt meghaladó települések esetén az 1%-nál kisebb, 25–500 ezer fős helységeknél a 2% alatti, míg a 25 ezer főnél kisebb településeknél a 3%-nál kisebb részesedésű etnikai csoportokat az egyéb kategóriába olvasztottuk.

– a részletes bontású adatok hiányában – nem megoldható. A problémát úgy oldottuk meg, hogy ahol a népesség 100%-ánál több válasz adódott, ott a többletválaszokat mindig az államalkotó nemzet számából vontuk le, ezáltal is elősegítve a kisebbségek vizuális reprezentációját.

2. A Kárpát-medence változó etnikai arculata

2.1. A 15. század végétől a 18. század végéig

A középkor végén (az 1495-ös királyi kincstartói számadás időpontjában) a Magyar Királyság akkori 307 ezer km²-nyi területén KUBINYI András vármegyei szintű népességszámításait alapul véve (KUBINYI 1996) és az egyes megyék népességét az egyes települések etnikai többsége alapján a különböző etnikumok között szétosztva a 3,1 milliós népesség etnikai-nyelvi megoszlása becslésünk szerint a következő lehetett: 2–2,1 millió fő (kb. 66%) magyar (a 80 ezernyi székely, 23 ezernyi kun és jász lakossal), kb. 1–1,1 millió nem magyar (pl. 340 ezer szlavón-horvát, 200 ezer német, 180 ezer román, 170 ezer szlovák, 100 ezer szerb). A magyarok aránya az ország Dráva-Duna vonaltól északra eső területén elérte a 74%-ot (1. táblázat). A magyar nyelvhatár a mai Szlovákia, Kárpátalja területén a jelenleginél átlagosan 20–30 km-rel északabbra húzódott, sőt északon a magyar etnikai terület része volt Sáros megye középső területe, Eperjes környéke is (KNEZSA 1941). Erdélyben – a Székelyföld mellett – még túlnyomórészt magyar jellegű volt az Erdélyi-medence (Mezőség, Maros-völgy). A Szamos-, Kraszna-, Sebes-Körös- és Maros-völgyében korábban még megfigyelhető magyar etnikai korridort egyre több helyen, immár széles sávban választotta el az Erdélyi-középhegység területén délről észak felé terjeszkedő románság. Délen a fokozódó balkáni délszláv, főleg szerb beáramlás ellenére a Bánság sík- és dombvidéki része (északnyugati harmada), a Bácska teljes egésze, a Szerémség északi pereme, illetve Eszék–Valkóvár (ma Vukovár) vidéke túlnyomórészt még magyar népességű volt. Ezekre a 15. század első felében még gazdaságilag virágzó, nagy népsűrűségű délvidéki területeken a határvidéki folytonos török pusztítások, az 1514-es parasztháború következményeként az itteni magyarság lélekszáma jelentősen lecsökkent, etnikai területének korábbi homogenitása, etnikai dominanciája – a beáramló szerb menekültek miatt – az 1520-as évek elejére végleg megszűnt.

A középkori magyar államiság bukásának jelképévé vált mohácsi csata (1526) és a Rákóczi-szabadságharc vége (1711) közötti két évszázad során, amikor a Kárpát-medence szinte teljes egésze csaknem állandó hadszínterré vált, a 2/3-os magyar túlsúllyal jellemezhető, középkor végi etnikai térszerkezet végérvényesen felbomlott. Főként a törökellenes és belső háborúk során a magyarok száma 2–2,1 millióról 1,5 millióra csökkent, a nem magyaroké viszont 1–1,1 millióról 1,7 millióra nőtt. SZABÓ István szerint a magyarok lélekszáma a 17–18. század fordulóján körül 1,2–1,75 millió között mozgott (SZABÓ 1941). A magyar lakosság a déli területekről, a Bánságból, Bácskából, Szerémségből és Szlavóniából szinte teljes egészében eltűnt, de többségük elpusztult, illetve elmenekült az Erdélyi-medencéből, az Alföld középső, a Dunántúl délkeleti részeiről és a hódoltsági terület határán, az ún. végvárövezetből is. A török hódoltság másfél évszázada alatt a magyar államiság folytonosságát fenntartó Erdélyi Fejedelemségben elsősorban az 1599–1604 és 1657–1661 közötti hadjáratok pusztították legnagyobb mértékben az ottani magyarságot, főként a székelyföldi és partiumi magyar etnikai tömböket

összekötő magyar településterületet. Ennek köszönhetően a 17. század második felétől Erdélyben a magyarság már kisebbségbe került a védettebb hegyvidéki területeken élő, folytonos havasalföldi és moldvai utánpótlás miatt is egyre jobban gyarapodó románokkal szemben. Az ország déli és középső részeinek földönfutóvá vált magyar lakossága ugyanakkor jelentős mértékben erősítette a Felvidék magyarságát, amelynek eredményeként a német polgárság rovására a magyarok többségbe kerültek pl. Kassán és Rozsnyón, a jelenleg szinte teljesen szlováklakta Sáros vármegyében pedig az ottani magyarok ez időszakban a lakosságnak még mindig a felét képezték. A magyarok aránytalanul nagy vesztesége annak volt a következménye, hogy településterületeik túlnyomó része a háborúk idején szinte védhetetlen sík- és dombvidéki, folyóvölgyi tájakra terjedt ki. Esetenként azonban a védettséget nyújtó természeti környezet (pl. többnyire a Duna és Tisza közelében fekvő Csallóközben, Sárközben, Drávaszögben, a szlavóniai Vuka mocsárvidékén, a Sárreteken, a Bodroglókban) vagy bizonyos politikai tényezők (pl. a szultáni hársz birtoknak számító alföldi mezővárosok) a középkori magyarság túlélését is biztosították a hadjáratok sújtotta régiókban.

A török hódoltság másfél évszázada után, majd a Rákóczi-szabadságharc leverését követően szinte azonnal megindult a periférikus területek magyarságának az elnéptelenedett, de mezőgazdasági szempontból rendkívül termékeny, alföldi területekre való, többnyire feltartóztatlan (jobbágyszökésekben megnyilvánuló) elvándorlása. Ennek a hatalmas méretű, etnikai-területi koncentrációval járó, az alföldi-dunántúli magyar településterület „újjaélédését” biztosító, belső magyar migrációnak a jelentősége csak a 9. század végi honfoglaláshoz és a tatárjárás utáni újranépesüléshez volt fogható. A háborúk idején nagyobb védelmet nyújtó, túlnépesedett, északi és keleti hegyvidékről szlovákok, ruszinok és románok ezrei vándoroltak a belső alföldi területekre leköltözött magyarok helyére, illetve szétszórtan a magyar etnikai terület belsejébe (SZABÓ 1941). A 18. század során, a Kárpát-medence egyes részein (pl. Bácska, Bánság, Kelet-Szlavónia, Délkelet-Dunántúl) élő népesség hallatlanul tarka etnikai-vallási összetételének kialakulásában a népességkiegyenlítést szolgáló és a művelésbe vonható termőföld térbeli eloszlását követő önkéntes vándorlás mellett kiemelt szerepet játszottak a különböző szervezett telepítések. A Habsburg Birodalom gazdasági, vallási, etnikai szempontokat mérlegelő kolonizációs politikája leginkább a katolikus vallású és német etnikumú lakosság betelepítését támogatta, míg a protestánsok és magyarok visszatelepülését – különösen a Délvidéken – évtizedekig akadályozta.

A 18. századi nagy vándormozgalmak eredményeként mind a Magyar Királyság etnikai szerkezete, mind az etnikai térképe jelentősen átalakult. 1720 és 1787 között a Kárpát-medence össznépessége számításaink szerint 4,3 millióról 9,4 millióra, a magyarok száma 1,7-ről 3,2 millióra, a nem-magyaroké pedig – főként a több mint 3 millió német, szerb, román, ruszin stb. bevándorlónak köszönhetően – 2,6-ről 6,1 millióra növekedett (WELLMANN 1989; SZABÓ 1941). Ezzel a magyarok és a nemzetiségek között alapvető arányeltolódás következett be. A magyarok aránya a 18. század végére, a felvilágosodás folyamatába ágyazott nacionalizmus megszületésének pillanatában – honfoglalásuk óta – még soha nem látott, alacsony szintre (34,7%) süllyedt. Az 1495 és 1784 közötti időszakban számításaink szerint a magyar többségű települések száma 6785-ről 4418-ra zuhant, amely 1784-ben a Kárpát-medence több mint 14 ezer lakott településének 30,6%-át jelentette. Ezen folyamatok eredményeként a magyar településterület tetemesen

összezsugorodott és egy – számtalan nemzetiségi nyelvszigetével és lakatlan területfolttal tarkított – nagyobb és egy kisebb (székelyföldi) etnikai tömbre szakadt. A nem magyar népesség bevándorlása, illetve a magyarságnak a településterülete perifériáiról az ország központi, alföldi területeire való migrációja együttesen azt eredményezték, hogy a Felvidéken és a Partiumban a magyar–szlovák, magyar–ruszin, magyar–román nyelvhatár az Alföld irányába tolódott el.

2.2. A 18. század végétől 1918-ig

A 16–17. század pusztításai és az azt követő, 18. századi, több milliónyi lakost érintő migrációk a Kárpát-medence középkori etnikai térszerkezetét végérvényesen átfomálták, kialakítva a mai etnikai térszerkezet alapjait. A falusi térségekben a lassan stabilizálódó magyar etnikai és nyelvhatár a 18. század vége óta nem módosult számottevően. Az újkori népvándorlások, telepítési akciók lecsillapodását követően, a 19. század során a Kárpát-medence legkedvezőbb mezőgazdasági termelési adottságú, központi fekvésű területein lakó magyarság lélekszáma és aránya a nemzetiségekhez képest háromszoros mértékben növekedett. A magyarok száma (és aránya) az 1790-re becsült 3,1 millióról (31,5%-ról – WELLMANN 1989; SZABÓ 1941) az 1840-es évekre FÉNYES Elek (1842) szerint 4,8 millióra (37,4%-ra) nőhetett. Ezt a magyar etnikai gyarapodást a 19. század derekán csupán a szabadságharc súlyos – elsősorban délvidéki és erdélyi – magyar veszteségei tartóztatták fel rövid időre.

A szabadságharcot követő, 1850-es osztrák népszámlálás szerint a magyarok lélekszáma a háborús veszteség miatt az 1840 körüli állapothoz képest alig változott (4,8 millió, 41,6%). A kiegyezést (1867) követő népszámlálás időpontjában (1869) azonban a magyarok száma (és aránya) a Magyar Királyság területén (Horvát–Szlavónország nélkül) 6,2 millióra (45,5%-ra), 1880-ban 6,4 millióra (46,6%-ra) nőtt, 1910-ben pedig már megközelítette a 10 milliót (54,6%) (KOVÁCS 1920). A magyarok számára kedvező, az 1. világháborúig tartó etnikai átrendeződés főként a magyarok nagyobb természetes szaporodásának, a kedvezőtlen mezőgazdasági adottságú, hegyvidéki peremterületek nemzetiségi lakosait a központi fekvésű magyar nyelvterületen szétszóró belső vándorlásoknak, a magyar nyelvi környezetben lezajló természetes beolvadásnak és a magyaroknak a nemzetiségekhez képest kisebb mértékű kivándorlásának volt köszönhető. Az elmagyarosodást a magyar nemzetnek és nyelvnek 1867 utáni kitüntetett szerepe, vagy másként megfogalmazva az aszimmetrikus többség–kisebbség hatalmi viszonyok is segítették. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy az ipari és városi nemzetiségek ezreinek nyelv váltása, elmagyarosodása jelentős részben arra volt visszavezethető, hogy a magyar mezőgazdasági keresőkön belül a földnélküliek, agrárproletárok aránya (1910-ben 47%) messze meghaladta a kisebbségeket (ruszinok: 23,6%, németek: 27,3%, románok: 31,3%, szlovákok: 33,3% stb.) (KOVÁCS 1920). Ennek következtében a századforduló táján, a nagyfokú iparosítás, gazdasági fellendülés idején ezek a nincstelen magyar falusi tömegek a nemzetiségekhez képest jóval nagyobb mértékben települtek le a nem magyar jellegű vagy vegyes etnikumú városokban, ahol ők is hozzájárultak ahhoz, hogy viszonylag rövid idő alatt a helybeli népesség túlnyomó részének a magyar lett az anyanyelve. A városi népesség nagy ütemű elmagyarosodása eredményeként 1910-ben az ország városi lakosságának már 77,5%-a magyarnak számított, és 88,9%-a tudott magyarul. Erre a folyamatra a legjobb példát a főváros, Budapest szolgáltatta, ahol a magát magyarnak vallók aránya az 1850-beli

36,8%-ról 1880-ban 56,8-ra, 1910-ben 85,9%-ra növekedett. A magyarságot erősítő nyelv- és identitásváltás, az önkéntes elmagyarosodás jórészt a társadalom felsőbb rétegeit érintette. Az ország 300 ezer fős értelmiségének 82,3%-a vallotta magát magyarnak, 8,6%-a németnek, 4,3%-a románnak, 1,5%-a szlováknak (KOVÁCS 1925). Főként az egyre nagyobb számban beköltöző, egyre jobban elmagyarosodott zsidóságnak köszönhetően a gazdasági értelmiség körében a magyarok aránya még ennél is magasabb volt (84,5%). Az izraeliták száma Magyarországon az 1787 körüli 83 ezerről 1869-ben 542 ezerre, 1910-ben 920 ezerre nőtt (SZABÓ 1941). Természetesen ez a magyarság számára kedvező etnikai folyamat nem egyformán érintette a nemzetiségeket. Az 1848–49-es szabadságharc és az 1. világháború között elmagyarosodott kb. 2 millió lakosnak több mint harmada a zsidók, negyede a németek, ötöde a szlovákok közül került ki (KARUS 1988). Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedeiben a nemzetiségek egy részének önkéntes magyarosodása, etnikai térszerzése az 1. világháború után a gyökeresen megváltozott politikai helyzetben a csehek (szlovákok), románok, szerbek magyarellenés propaganda-hadjárataiban fontos hivatkozási alapot jelentett.

Az említett folyamatok ellenére a magyar etnikai terület bővülése a rurális térségekben csupán az etnikai kontaktónakban élő, aktív két- (vagy több)nyelvű, bizonytalan etnikai identitású népesség által lakott területeken és a magyar etnikai tömbökön belüli, szétszóró – főként szlovák, ruszin és német – nyelvszigeteken volt megfigyelhető. Az etnikai–területi kiterjedést tekintve kisebb, de a demográfiai–társadalmi fontosságát tekintve sokkal nagyobb jelentőségű volt a városok rohamos elmagyarosodása. Ennek eredményeként a magyar etnikai terület és a nyelvhatárok városainak túlnyomó része szinte homogénnek, de legalábbis 80–90%-ban magyarnak mutatkozott. A nemzetiségi területek számos városa is magyar nyelvszigetté vált az 1910-es anyanyelvi térképen (pl. Zólyom, Eperjes, Munkács, Szamosújvár, Vajdahunyad).

2.3. 1918-tól a 21. század elejéig

Az 1. világháborút követően, az 1918–1924 közötti időszakban az Országos Menekültügyi Hivatal (Budapest) adatai szerint 350 ezer (valójában 426 ezer) magyar menekült az új magyar államterületre (ZEIDLER 2002). A hivatalosan regisztráltak többsége (197 ezer fő) a Romániának ítélt területekről érkezett, míg 107 ezren Csehszlovákiához, 45 ezren a Szerb–Horvát–Szlóven Királysághoz került lakóhelyeiket hagyták el (PETRICHEVICH–HORVÁTH 1924). A két világháború közötti időszakban feltűnő jelenség volt, hogy a korábban többnyire (nyelvében) elmagyarosodott izraelita vallásúakat és cigányokat Csehszlovákia és Románia területén a nemzetiségi statisztikákban már önálló kategóriába sorolták. Ezzel az 1910-es magyar anyanyelvi statisztikai adatokhoz képest különösen Kárpátalja, Szlovákia és Erdély területén csökkentették le a magukat magyarnak vallók számát. Az új magyar államhatáron kívül rekedt magyarok számának rohamos csökkenésében nagy szerepet játszott az a tény is, hogy a nyelvhatárok egyes szakaszain élő nagy létszámú, kétnyelvű, kettős kulturális kötődésű népesség többsége a statisztikákban ezúttal a szomszéd népeket gyarapította. Ilyen népesség élt általában a városokban, a szlovákiai Nyitra–Érsekújvár–Léva közötti területen, Kassa és Töketerebes vidékén, a kárpátaljai Nagyszőlős nyugati körzetében, illetve a romániai Szatmár és Szilágy megye egyes részein.

A Kárpát-medencei magyar kisebbség számának az 1920–1930-as évekbeli gyors statisztikai fogyását az 1938 és 1941

közötti területi revíziók (pl. az 1. és 2. bécsi döntés) tartóztatták fel, amelynek során az 1920-ban elcsatolt magyarlakta területek többségét (mai Dél-Szlovákia, Kárpátalja, Észak-Erdély, Bácska, mai horvát Baranya, szlovéniai Muravidék) visszacsatolták Magyarországhoz. A visszacsatolt területeken a volt magyarországi közalkalmazottak (hivatalnokok, rendőrök, katonák stb.) megjelenésével, a bukovinai magyarok betelepítésével, a kétnyelvű népesség és a zsidók többségének ismét magyarrá válásával feltűnően megnőtt a magukat magyar anyanyelvűnek vallók száma, különösen Kárpátalján, Szlovákiában és Erdélyben.

A 2. világháború után a magyaroknak kedvező területi revíziók érvénytelenné váltak, így a számukra ismét elvesztett területekről, Erdélyből 125 ezer, a Felvidékről 120,5 ezer, a Délvidékről 45,5 ezer, a Szovjetunióhoz került Kárpátaljáról 25 ezer magyar menekült a jelenlegi magyar államterületre. Ezzel párhuzamosan, 1945–1948 között a csehszlovák kormány a vonatott csehszlovák–magyar „lakosságcsere” megszüretése érdekében további 44 ezer magyart deportált munkaszolgálatra Csehországba. A kivándorlás, a háborús veszteségek és a magyar anyanyelvű zsidók többségének megsemmisítése (részletesen ld. BRAHAM 2007) mellett a szomszédos területek magyarságának statisztikai lélekszámát az etnikai kontaktzónák bizonytalan/többszemzeti öntudatú népességének a változó etnikai önbevallása, a Dél-Szlovákiában lefolytatott ún. „reszlovakizálási” akció és a magyarellenés politikai légkör apasztotta leginkább. E körülmények eredményeképpen a magyarok száma leginkább Szlovákiában, Kárpátalján és Erdélyben zuhant le. A volt Jugoszláviához tartozó egyes határ menti területeken (pl. Bácska, Bánát) – a szerbek 1944. október–novemberi, több ezer magyar áldozattal járó vérbosszúja ellenére – jóval szerényebb mértékben csökkent a magyarok száma 1941–1948 között.

Általánosságban elmondható, hogy a szocializmus négy évtizedében a magyarok száma mind a mai határon belül, mind kívül az 1980-as évek elejéig egyenesen nőtt (10,6, illetve 2,8 millióra), majd a vérszesen visszaesett természetes szaporodás és a szomszédos területekről Magyarországra való növekvő áttelepülés miatt jelentősen csökkent (10,2, illetve 2,7 millióra). A magyar etnikai terület kiterjedése 1949–1990 között nem változott lényegesen, csupán a városok és nyelvszigetek esetében volt – a felgyorsult belső migráció és asszimiláció miatt – számottevő változás: mind Magyarországon, mind a szomszéd országokban a többségi nemzet javára. Ebben az időszakban a Vajdaságban, Horvátországban és a Muravidéken a magyarok száma az 1960-as évekig számottevően nőtt, illetve stagnált. Azóta a nyugat-európai munkavállalás lehetősége, a természetes fogyás és az ún. „jugoszláv” nemzetiségi statisztikai kategória megjelenése lendületesen apasztotta a jugoszláviai magyarok számát a népszámlálási statisztikákban. Az erdélyi magyarság kedvező természetes szaporodását a román nemzetállam építésével összefüggő célkitűzések (az ebből eredő nemzetiségpolitika) ellensúlyozta. Szlovákiában az 1940-es évek megrázó élményeinek halványulásával párhuzamosan, az 1950-es években lendületesen nőtt azok száma, akik magyarnak mérték magukat vallani, de ez a természetes szaporodás által is támogatott növekedés az 1970-es évektől kezdve meglepően lefékeződött. Az 1970–1980 közötti évtizedben az őshonos magyar kisebbségek száma a Kárpát-medencében legnagyobb mértékben a Beregszászi járásban (12,7%), Hargita és Kovászna megyékben (11,7% és 10,5%), illetve a Dunaszerdahelyi járásban (8,7%) növekedett.

Az 1989 utáni évtizedben a térség országaiban jórészt folytatódottak a korábbi tendenciák, azaz a hagyományos,

jelentősebb lélekszámú kisebbségek (elsősorban a magyarság) fogyása. A 2001–2002-es népszámlálások időpontjában a Kárpát-medencében 11,7 millió magyar nemzetiségűt és 12 millió magyar anyanyelvűt írtak össze, míg napjainkban becslésünk szerint a magyar nemzetiségűek lélekszáma 10,4 millió, a magyar anyanyelvűeké 10,6 millió fő körül lehet.⁵ Mindeközben a Kárpát-medence összlakossága az 1990 körüli 30,2 millióról az ezredfordulóra 29,5, majd 2011-re 28,2 millióra csökkent. Mindez azt jelenti, hogy a magyarok aránya a Kárpát-medence össznépességén belül 1991 és 2001 között 42,5%-ról 40,1%-ra, majd 2011-re 36,9%-ra mérséklődött. E csökkenést elsősorban az etnikai kérdésekre nem válaszolók (0,2%→2,5%→8,3%), valamint a magukat romának vallók (1,5%→2,0%→2,6%) arányának növekedése ellenpontosította (1. és 2. táblázat).

A 2001 és 2011 közötti időszakot tekintve a magyarok fogyása az 1990-es évekhez képest felgyorsult, amelyet az egyre kedvezőtlenebb demográfiai mutatók (csökkenő tendenciájú, már korábban is negatív előjelű természetes szaporodás, fokozódó kivándorlás mind az anyaországból, mind a szomszédos országokból jelentős részben a Kárpát-medencén kívülre) mellett az asszimiláció, valamint a nemzetiségéről nem nyilatkozóak számának kiugró növekedése okozott. A 2000-es években a magyarság számának csökkenése – csakúgy, mint a megelőző évtizedekben – természetesen a kisebbségben élők esetében (-13,1%) volt a nagyobb mértékű, ellentétben az anyaországiakkal (-11,7%). Ezen értékek 3–5%-ponttal magasabbak, mint az 1990-es évek átlaga.

A magyarság csökkenése természetesen területileg differenciáltan ment végbe: a kisebbségi magyar közösségek esetében általánosan megállapítható, hogy minél magasabb a magyarok helyi aránya, annál kisebb mértékű volt a csökkenés. A 2001 és 2011 közötti időszakban – hasonlóan a korábbi évtizedhez – a felvidéki, erdélyi és vajdasági szóránymagyarság száma közel negyedével csökkent egy évtized alatt, míg ezen régiók tömbmagyarsága csak 8%-kal fogyott. Az egyes nagyrégiók szintjén vizsgálva megállapítható, hogy a horvátországi (éves átlagban -1,6%), az erdélyi (-1,5%) és a vajdasági (-1,4%) magyarság csökkenése valamivel nagyobb mértékű volt, mint Szlovákiában (-1,2%), illetve a becslések szerint (melyek az ukrán válság előtti időszakra vonatkoztak) Kárpátalján.

Az ismertetett létszámváltozásokban fontos szerepet játszanak mind az objektív (természetes és mechanikus népmozgalom), mind a szubjektív tényezők (az etnikai identifikációt befolyásoló egyéb tényezők, pl. asszimiláció). A természetes népmozgalom területi különbségei⁶ magyar viszonylatban közel évszázados gyökerekkel rendelkeznek. Az ezredforduló óta a magyarok természetes szaporodásának értékei immár a Székelyföldön, a Csallóközben és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is negatív tartományba fordultak (vö. GYURGYÁK 2014; VERES 2015). A természetes fogyás az elmúlt dekádban a legnagyobb mértékben a délvidéki magyarok számát apasztotta és tényleges fogyásuk egyik leglényegesebb okozójává vált. A vándormozgalmat tekintve a már korábban is jelentős kárpátaljai, erdélyi és vajdasági magyar kivándorlás mellett egyre jelentősebb az anyaországi magyarok nyugatra vándorlása. Míg a korábbi időszakban a szomszédos országokból elköltözők célállomásai között Magyarország még jelentős súlyt képviselt, napjainkban már a Kárpát-medence minden régiójából a kivándorlás, idősza-

⁵ A bizonytalanságot az okozza, hogy Ausztriában, Ukrajnában és Szlovéniában 2011-ben nem tartottak népszámlálást, így a helyi becslések alapján e három térségre összesen 150 ezer főt számítottunk 2011-re.

⁶ Itt elsősorban a korán megindult egykézés, rohamosan csökkenő natalitás miatt előregedő Délvidék és a magas vitalitású Északkelet, illetve Kelet (Székelyföld) demográfiai különbségeire gondolunk.

kos munkavállalás zöme a Kárpát-medencén kívülre irányul (ld. FASSMANN et al. 2014). Az elmúlt évtized belső vándorlásainak leglátványosabb momentumai a szuburbanizációs folyamatok megjelenése a szomszédos országokban is. Ennek keretében az összes jelentősebb nagyváros agglomerációja növekedni kezdett, amely ezen városkörnyékek etnikai arculatának átformálódásához vezetett. Új jelenségnek számít a határon átnyúló szuburbán zónák létrejötte a magyar országhatár mentén (pl. Pozsony, Nagyváradi térségében).

Azt a statisztikai ténytet, hogy egy időpontban mennyien vallják magukat adott nemzetiséghez tartozónak, számos szubjektív tényező is befolyásolhatja. Ezek közül kiemelkedik az aszimmetrikus többség–kisebbség viszony, az adott állam kisebbségpolitikája, az egyes etnikai csoportok településterületének földrajzi jellege (pl. tömb, nyelvsziget, szórvány) és az etnikumközi kapcsolatok (főként a kisebbségek beolvadását felgyorsító egyes házasságok), melyek mind hatást gyakorolnak az etnikai folyamatokra, illetve a statisztikában is megnyilvánuló önidentifikációra. Ezen – sokszor csak összefoglalóan asszimilációként emlegetett – folyamatok a magyar kisebbségek közül leginkább a szlavóniai, muravidéki, őrvidéki és szlovákiai (főként nagyvárosi és nyelvhatármenti) magyarok lélekszámát apasztották. A magyarságnak az adott országban megfigyelhető presztízse és a társadalmi közhangulat jelentős hatást gyakorol a magyar anyanyelvű cigányság identitására, a népszámlálásokon való „nemzet(iség) választására”. Az elmúlt három népszámlálás alapján mind Magyarországon, mind a szomszédos országokban jelentős ingadozásoknak lehetünk tanúi a cigányság önbevallását nézve. A népszámlálások alkalmával a nem cigány környezet által cigánynak tartott népességnek csak kisebb (30–40% körüli) hányada deklarál valamilyen roma kötődést/identitást (vö. Kocsis 2003. 713), amely azonban térben és időben rendkívül változó. A hagyományos nemzeti kisebbségekkel ellentétben ezt az ingadozást elsősorban a cigány identitáskonstrukciók változatossága, illetve a társadalmi környezet aktuális viszonyulása (avagy a cigányság stigmatizáltságának mértéke) okozza.

2.4. Etnikai térszerkezet a 21. század elején

2.4.1. Magyarország

Míg a 2001-es népszámlálás időpontjában az ország lakóinak csupán 5–6%-a, addig 2011-ben már 14–15%-a nem válaszolt az etnikai–nyelvi jellegű kérdésekre, akik legnagyobb számban Budapesten, annak környékén és a vidéki nagyvárosokban éltek. Döntően e nagy tömegű népesség és az 1981 óta megfigyelhető természetes fogyás miatt a magát magyarnak vallók (84%) száma 1980 és 2011 között – a szomszéd országok magyar kisebbségeinek fokozódó betelepülése ellenére – 2,3 millióval csökkent. A legutóbbi két népszámlálás idején Magyarországon már lehetővé vált a többes etnikai–nyelvi kötődés bevallásának lehetősége is, amelynek eredményeként mintegy félmillió főre tehető a többes etnikai kötődésű népesség száma. A kisebbségi kötődésű népesség számának és arányának rendszerváltás utáni növekedése (1990: 2,6%; 2001: 5,2%; 2011: 7,7%) lényegében az összes magyarországi nemzetiséget érintette. A növekedés hátterében azonban rendkívül összetett, sokszor etnikai csoportonként eltérő folyamatok húzódnak. Ezek közül a legfontosabbak a fent említett módszertani változások, amelynek eredményeként a kettős kötődések és hibrid identitások kifejeződésre juthattak, a bevándorlás (pl. románok, szerbek, ukránok és a nem hagyományos kisebbségek esetében), a szimbolikus etnikai

kötődések léte, illetve a természetes szaporodás (a cigányok esetében). Mindezen tényezők ellensúlyozták a legtöbb kisebbségnél megfigyelhető természetes fogyás és a továbbra is meglévő asszimiláció hatásait (részletesen. ld. TÁTRAI 2015). Az ország etnikai térszerkezetét ettől függetlenül a magyarok dominálják, kisebbségi koncentrációk elsősorban a határ menti, periférikus térségekben figyelhetők meg, illetőleg a cigányság számának növekedése miatt az északkeleti és délnyugati területek népessége egyre inkább vegyesnek számít.

A 8,3 milliónyi magyar nemzetiségű lakos 20 települést leszámítva mindenütt a legnagyobb etnikai csoportot adja. Ugyanakkor a nem magyar népesség aránya – a többes bevallások következtében – az ország 62 településén haladja meg az 50%-ot.⁷ A legnagyobb etnikai kisebbség, a **cigányság** létszáma 2001 és 2011 között több mint 60%-kal növekedett, így elérte a 309 ezer főt. Ahogy a térség összes országában, Magyarországon is jelentősen eltér a magukat cigánynak vallók és a környezetük által (főként bizonyos antropológiai jegyek, bőrszín, életforma, társadalmi magatartás alapján) cigánynak gondolt népesség száma – elsősorban az adott időszak társadalmi viszonyainak, valamint a diszkrimináció, a stigmatizáltság és a rasszista közbeszéd mértékének függvényében (ld. SZUHAY 2007. 98–99; DURST 2010. 180; CSEPELI–SIMON 2004. 135). A különböző felmérések alapján a cigányok száma 1978-ban 325 ezerre, 1993-ban 468 ezerre, 2003-ban 570 ezerre, míg 2010–2013-ban 876 ezerre volt becsülhető (HABLICSEK 2008; KEMÉNY et al. 2004; KERTESI–KÉZDI 1998; PÉNZES et al. 2015), amely átlagosan 2,5–3-szorosa a cigányok népszámlálási létszámának (KEMÉNY–JANKY 2003). A románok általában a kevésbé urbanizált, hagyományos rurális területeken élnek magas arányban. A népszámlálási adatok szerint csupán 29 falu lakossága volt cigány abszolút többségű, amelyek túlnyomórészt Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya megyében voltak fellelhetők. A cigányok közel 2/3-a erősen szegregált körülmények között él, ahol számos esetben etnikai gettók kialakulása figyelhető meg. Ez a folyamat nemcsak a városokban, hanem egész régiókban jelentkezik, térben a cigányság fokozatos elkülönülését eredményezi a társadalom nagyobbik felétől (VIRÁG 2006). A leginkább elcigányosodó járáások (10–23,2%) Északkelet-Magyarországon (Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben), a Közép-Tisza-vidéken és a Dunántúl déli részén (Baranya, Somogy megyékben) találhatóak. A városok közül Budapest, Miskolc és Ózd rendelkezik a legtöbb cigány lakossal. Bár az ország magát **német** nemzetiségűnek valló lakóinak száma az elmúlt három népszámlálás alkalmával rendkívüli módon, 31 ezerről 132 ezerre emelkedett (elsősorban a kettős kötődések deklarálása és a szimbolikus etnicitásként értelmezendő jelenségek miatt [vö. TÁTRAI 2015]), lélekszámuk messze elmarad az 1946–1948. évi kitelepítések előttiől. A németek napjainkban három térségben élnek koncentráltabban (a Bakonyban főként Veszprém környékén, a Dunazug-hegység tágabb területén, illetve Baranya és Tolna megyék dombsági területén) és több régióban pár településnyi szórványban (pl. nyugati határszél, Pest, Békés, Bács-Kiskun megyék, Szatmári-síkság, Zemplén). Jelentős számuk ellenére mindössze 13 településen képezik a lakosság többségét. A legtöbb német lakója Budapestnek, Pécsnek, Pilisvörösvárnak és Bonyhádnak van. A **szlovákok** 18. században létrejött településterülete, amely három nagyobb (Békés, Dunazug, Pest–Nógrád) és négy kisebb hegyvidéki (Zemplén, Bükk, Mátra, Bakony) területre terjedt ki, az asszimiláció és az 1946–1948 közötti csehszlovák–magyar lakosságcsere eredményeként napjainkra nyelvszigetekre, szórványkörzetekre zsugorodott, ahol csupán egy falu

⁷ További 7 településen a nem válaszolók többen vannak, mint az etnikai kérdésre érdemi választ adók.

(Csővár) szlovák többségű. Ennek ellenére – a németeknél már ismertett okok, illetve Pozsony és Kassa határon átnyúló szuburbanizációs folyamatai miatt – a szlovák nemzetiségűek létszáma mintegy 70%-kal nőtt 2001-hez képest. A folyamat kétarcúságát azonban jól mutatja, hogy a hagyományos településterületükön nem volt tapasztalható érdemi gyarapodás, sőt – a még mindig jelentős asszimilációs folyamatok következtében – a szlovák anyanyelvűek száma 2011-re tovább csökkent. A **horvátok** néprajzi és regionális szempontból sokáckora (Délkelet-Baranya), bosnyákokra (Dél-Baranya), bunyevácokra (Bácska), Dráva–Mura-melléki horvátokra és az osztrák határ közelében élő (gradistyei) horvátokra bonthatók. Az ország 12, határ menti falujában alkotnak etnikai többséget. A legnagyobb horvát közösségnek immár nem a hagyományos településterületük, hanem Budapest ad otthont; ezen kívül a legtöbb horvát lakója Pécsnek, Kópházának, Szentpéterfának és Tótszerdahelynek van. A **román** nemzetiségűek száma az elmúlt évtizedben több mint háromszorosára, 26 ezer főre nőtt, elsősorban a nagyarányú bevándorlásuknak köszönhetően. Ez a folyamat jelentősen átstrukturálta a román közösséget, amelynek 75%-a nem Magyarországon született, azaz nem számít autochtonnak. A külső, illetve a már az 1990-es évektől kibontakozó belső, gazdasági jellegű migráció alapjaiban változtatta meg a románság etnikai térszerkezetét, hiszen napjainkban már csak 1/3-uk él a mai magyar–román határ menti megyékben, míg felük a központi országrészben. Létszámuk nagyarányú növekedése is ez utóbbi térségben realizálódott, míg a hagyományos településeiken – Nagyvárad és Arad határon átnyúló szuburbanizációja ellenére – a románok száma csökken (ld. TÁTRAI 2015). Ennek megfelelően immár messze a legnagyobb számban a fővárosban élnek, bár méhkeréki, kétegyházai és gyulai közösségük is jelentős. Helyi többséget csupán Méhkeréken alkotnak. A **szerbek** létszáma – hasonlóan a románokéhoz – elsősorban bevándorlásuknak köszönhetően közel megduplázódott 2001 és 2011 között. Túlnyomó részük a Duna közelében és a délkeleti határvidéken él, ahol egy falu (Lórév) számít szerb többségűnek. A 13 hazai nevesített kisebbség közül egyedül a **szlovén** kisebbség létszáma csökkent (ráadásul jelentős mértékben) az elmúlt évtizedben, elsősorban töretlen asszimilációjuk miatt. Döntő többségük szűkebb hazája továbbra is az osztrák és szlovén államhatár közötti terület (Rába [vagy Vend]-vidék), ahol legnagyobb közösségeik a vidék központjában, Szentgotthárdon és Felsőszölnökön élnek. Kedvezőtlen demográfiai folyamataik következtében már csak három faluban, Felsőszölnökön, Apátistvánfalván és Kétyölgyön képeznek helyi többséget. Etnikai öntudatuk erősödése következtében 2011-ben (a 19. század óta először) ismét vannak **ruszin** többségű települések Magyarországon (Komlóska, Irota). A hazai ruszin nemzetiségű népesség száma tíz év alatt megháromszorozódott és 3,3 ezer főre emelkedett. Településterületük elsősorban az abaúji és zempléni régióra korlátozódik, bár legnagyobb közösségük Budapesten él.

2.4.2. Szlovákia

Szlovákia nyelvi–etnikai térszerkezete alapvetően duális jellegű, mert a szlovák–magyar nyelvi érintkezési zónától északra a szlovákok, délre a magyarok dominálnak. Az északkeleti, lengyel határvidéken a középkortól fennálló ruszin településterület korábbi etnikai egysége mára teljesen megszűnt. Kelet-Szlovákia területén, ahol a lakoságnak ma már negyede cigány származású, kisebb-nagyobb cigány többségű etnikai mikrokörzetek alakultak ki.

Szlovákiában a 2000-es években folytatódta a magyarság számára kedvezőtlen demográfiai folyamatok, amelynek egyaránt okozója a többségi nemzetnél alacsonyabb, negatív előjelű természetes szaporodásuk, valamint a négy nagy, határon túli magyar közösség közül a legnagyobb mértékű asszimiláció (vö. GYURGYÁK 2014). Mindeközben a szlovákok száma – bár természetes szaporodásuk a 2000-es évek második felétől ismét pozitív tartományba esik – is csökkent; ennek legfőbb okozója az ismeretlen etnikai hovatartozású népesség kiugró mértékű növekedése. Az elmúlt tíz évben, szemben a magyarokkal és szlovákokkal, mind a cigányság, mind a ruszin/ukrán népesség létszáma nőtt. Előbbit egyrészt a pozitív természetes szaporodásuk, másrészt az etnikai identifikációjuk magyarországihoz hasonló ingadozása okozza, míg a ruszin/ukrán lakosság asszimilációja a statisztikai adatok alapján megállt; etnikai (és anyanyelvi) identifikációjuk ruszin–ukrán viszonylatban egyre inkább a térségben korábban (a 20. század első felében) uralkodó ruszin irányba mozdul el. Ugyanakkor a ruszin népesség számának növekedését vizsgálva nem vethetjük el a szimbolikus etnikai identifikációnak magyarországihoz hasonló jelenlétét sem.

Az államalkotó nemzet, a 4,3 milliós **szlovákság** az 1996-os (a déli területeken tendenciózus, etnikai szempontokat figyelembe vevő) közigazgatási reform, területfelosztás óta az ország minden régiójában (kraj) és – a Dunaszerdahelyit, a Komáromit és a Mezőlaborcít kivéve – minden járásában (okres) abszolút többséget képvisel. A Szlovákiában különösen feltűnő aszimmetrikus hatalmi viszonyok indukálta asszimilációs folyamatok eredményeként főként a nyelvhatár közelében az elmúlt évtizedben 34 település vált magyarból szlovák többségűvé (pl. Ógyalla, Zseliz, Pelsőc), míg fordított irányú változásra nem volt példa. Mindeközben ruszin–szlovák viszonylatban 10 település szlovák többségűvé, 18 pedig ruszin többségűvé vált. A nemzetiség szerint 458 ezres, anyanyelv szerint 509 ezer főt számláló **magyar** kisebbség dél-szlovákiai településterületének (kb. az 1938–1945 között Magyarországhoz visszacsatolt terület) korábbi szinte homogén magyar jellege 1945–1948 között a csehszlovák állami telepítések, deportálások és a magyarok erőszakos asszimilálása („reszlovakizációja”) következtében megszűnt. A szlovák–magyar nyelvhatár városai (pl. Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Kassa) is ekkor veszítették el magyar többségüket. Jelenleg a magyaroknak már csak valamivel több mint az ötöde él olyan településen, ahol arányuk 80% fölötti. A magyar többségű települések száma mára 380-ra zuhant (2001-ben 416) az asszimiláció, valamint a magukat cigánynak vallók és a nemzetiségükről nem nyilatkozók számának dinamikusabb növekedése miatt. A legtöbb magyar lakóhelye Komárom, Dunaszerdahely, Pozsony, Érsekújvár és Gúta. A **cigányok** népszámlálási lélekszáma (106 ezer fő) Szlovákiában is messze elmaradt a környezet által cigánynak minősítettek számától. Ez utóbbiak száma és aránya 2013-ban 403 ezerre, illetve 7,5%-ra volt tehető (MUŠINKA et al. 2014). A cigányok túlnyomó többsége évszázadok óta a keleti, délkeleti területeken (a Poprád–Losonc vonaltól keletre) él, ahol a nemzetiségi adatok szerint 22 (becslések szerint 90) falu számít cigány többségűnek. A legtöbb roma nemzetiségű Kassán, Tóketerebesen, Jernyén, Rókuson és Kislomnicon él. A századfordulón még közel százezernyi, görög katolikus vallású **ruszin** népesség utódai közül 2011-ben már csak 41 ezren vallották magukat ruszin és/vagy ukrán nemzetiségűnek. Ugyanakkor a korábbi népszámlálásokhoz képest ez jelentős emelkedés (1991: 30 ezer; 2001: 35 ezer fő). Túlnyomó többségük a Lengyelországgal szomszédos, északkeleti járások lakója,

ahol legnépesebb közösségeik Homonnán, Mezőlaborcon, Vízközön, Kassán és Eperjesen laknak. Az 1910-ben még 281 ruszin többségű település közül 2011-ben nemzetiség szerint már csak 48-ban (ugyanakkor anyanyelv szerint 129-ben) vallották többen magukat ruszinnak, ukránnak, mint szlováknak. A ruszin népesség etnikai öntudata Mezőlaborc környékén a legerősebb. A csehszlovák időszakban még közel 60 ezer főt számláló, döntően 1945 után Szlovákiába költöző **csehek** és **morvák** létszáma 2011-re 34 ezer főre olvadt. Elsősorban a városokban és – szóróványszerűen – a nyugati határszélen laknak. Az egykoron jelentősebb etnikai csoportok közül még a **németeket** kell megemlíteni (5 ezer fő), akiknek a számát a 2. világháború utáni kitelepítések, majd az asszimiláció apasztotta. Településterületük maradványait még Körmöcbánya környékén, valamint a Gömör–Szepesi-érchegység keleti részének egykori bányászkolóniáin lehet felfedezni.

A nem válaszolóik száma az elmúlt tíz évben Szlovákiában meredeken emelkedett 382 ezer főre. Magyarországhoz hasonlóan eloszlásuk földrajzilag egyenletes, bár Nyugat-Szlovákiában általában magasabb a válaszadási hajlandóság, mint Közép- vagy Kelet-Szlovákiában. A nem válaszoló a fiatalabb korosztályok között, illetve a 10 ezer főnél népesebb városokban jelentősen felülreprezentáltak (vö. GYURGYÁK 2014).

2.4.3. Kárpátalja (Ukrajna)

A legutóbbi, 2001-ben megtartott ukrainai népszámláláson Kárpátalja közel 1,3 milliónyi lakosának több mint 81%-a vallotta magát ukránnak, 12,6%-a magyarnak. A 2001 óta eltelt másfél évtized természetes folyamatai, továbbá a 2014-ben kitört kelet-ukrainai fegyveres konfliktus migrációs következményei azonban vélhetőleg jelentősen átalakították a fenti népességszámot és arányokat, amelyeket egyelőre még becsléni sem lehet.⁸ Ennek megfelelően a következőkben a 2001-es állapot bemutatására szorítkozunk. Ekkor az **ukránok** (Beregszászt és a Beregszászi járást leszámítva) a terület minden járásában és városában a népesség többségét képviselték. Legnépesebb közösségeiknek Ungvár, Munkács, Huszt, Nagyszőlős és Szolyva nyújtott otthont. A régió lakosságán belül a magát ruszinoknak vallók száma – ezen etnikai kategória hat évtizedes tiltása, el nem ismertsége okán – drasztikusan lecsökkent, mindössze 6,8 ezren vallották magukat ruszin anyanyelvűnek.⁹ A legnagyobb (20%-ot meghaladó) koncentrációban a Munkácsi járás egy, illetve a Szolyvai járás három településén éltek, ahol egy településen (Kisanna) az arányuk elérte a 90%-ot. A terület legnépesebb nemzeti kisebbsége a **magyarság**, amely a 17. század végén került kisebbségbe a ruszinokkal szemben Kárpátalja mai területén (1495: 65%, 1715: 41,1% magyar). A 2001-es népszámlálás anyanyelvi adatai szerint a magyarok 83 településen képezték a helybeli lakosság abszolút többségét, többnyire a magyar határzónában, ahol Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa (Beregszász) is található. A legnépesebb magyar közösségek Beregszászon, Ungváron, Munkácson és Nagydobronyban laknak. Az **oroszkok** (36 ezer fő, 2,9%) igazán népes közösséggé az

⁸ A népmozgalmi adatok alapján mindössze azt lehet megállapítani, hogy a konfliktus kitöréséig Kárpátalja népessége – az Ukrajnán belüli kiemelkedő, de még így is csak 0 körüli értéket felvevő természetes szaporodásnak köszönhetően – stagnált, ezen belül a magyarlakta járások értékei valamivel elmaradtak a hegyvidéki járások értékeitől (ld. MOLNÁR–MOLNÁR 2005).

⁹ Ugyanakkor az ukrán statisztika a ruszin anyanyelvűek számát még mindig az ukránok között teszi közzé, mindössze Lviv és Kárpátalja megyék esetében részletezték külön őket.

1944 utáni bevándorlásoknak, betelepítéseknek köszönhetően váltak. Ekkor mint szovjet állami és pártalkalmazottak, katonák, illetve családtagjaik érkeztek ide, főként a városokba (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt). A **román** kisebbség (33 ezer fő, 2,6%) területileg meglehetősen koncentráltan, a történelmi Máramaros megyében, a Rahói és Técsői járások határán él. Kárpátalján a **cigányok** (nemzetiség szerint 14 ezer fő, 1,1%, anyanyelv szerint 3 ezer fő, 0,2%) túlnyomó többsége magyar anyanyelvűnek vallja magát, tehát alapvetően alföldi, hagyományosan magyarlakta környezetben él, legnépesebb közösségeik azonban az ukrán–magyar nyelvhatár környékén – elsősorban a városokban – találhatók. Ahogy a Kárpát-medence többi térségében, Kárpátalján is jóval magasabbra, a 2001-es népszámlálás időpontjában mintegy 32 ezer főre becsülték a roma népesség lélekszámát. Felük a Nagyszőlősi, az Ungvári, a Beregszászi járásokban és Munkács városában éltek, két településen (Szombati, Dombok) arányuk vélhetőleg meghaladta az 50%-ot is (BRAUN et al. 2010. 42–43). A **szlovákok** száma asszimilációjuk és 1944 utáni kivándorlásuk miatt 2,6 ezer (nemzetiség szerint 5,6 ezer) fő, főként Ungváron és környékén élnek. A **németek** lélekszáma az intenzív kivándorlás és elukránosodás miatt 2001-ben már mindössze 1,9 ezer fő (nemzetiség szerint 3,6 ezer fő) volt. Szóróványaik többnyire Munkács és környékének lakói.

2.4.4. Erdély (Románia)

A fokozódó kivándorlás eredményeként Románia más régióhoz hasonlóan, a tágan értelmezett Erdély is nagy népességvesztésnek szenvedett el 1992 és 2011 között, amelynek eredményeként lakosságának száma 7,7 millióról 6,8 millióra zuhant. A népességszökkenés még nagyobb mértékű lett volna, ha a Román Statisztikai Intézet a népszámlálás lebonyolítása után nem hajt végre adatkorrekciót, aminek keretében a regiszter alapú nyilvántartásból egészítették ki a népszámlálási adatokat. Ráadásul e népesség etnikai kötődéséről természetesen nincsenek információk, így Romániában az ismeretlen etnikai hovatartozásúak kategóriája magába foglalja a kérdésre nem válaszolókat, és azokat, akik csak utólag, személyes megkeresés nélkül kerültek be a népszámlálásba (KAPITÁNY 2013; VERES 2015). Így Erdélyben, a korábbi ezer fős nagyságrendről 2011-re 380 ezerre nőtt azon népesség nagysága, akinek az etnikai kötődéséről nem rendelkezünk információval.

A lakosság jelentős csökkenése mellett ugyanakkor az etnikai arányok alig változtak az elmúlt két évtizedben – legalábbis ha az etnikai kötődéséről nyilatkozó népességet vizsgáljuk. A román népesség nagyarányú emigrációját valamelyest ellensúlyozta a kisebbségek asszimilációja, míg a kisebbségeknek a románokénál alacsonyabb fokú mobilitása, kivándorlása mellett csökkentő tényezőként hatott a többségi nemzetnél kedvezőtlenebb természetes szaporodásuk és asszimilációjuk. Az etnikai csoportok közül egyedül a magas természetes szaporodással jellemezhető cigányság száma nőtt.

Erdély etnikai térszerkezetében még mindig megfigyelhető 2–2 (dél-erdélyi–bihari és észak-erdélyi–máramarosi román; székelyföldi és észak-bihari magyar) etnikai tömb, valamint a közöttük húzódó vegyes nemzetiségű zónák léte, ahol immár a cigányság térformáló szerepe is egyre jelentősebb. A tudatos román nemzetépítés és etnikai homogenizációs politika eredményeként a 20. században a románok aránya Erdélyben 55,1%-ról 74,7%-ra nőtt (VARGA 1998), majd 2011-re 70,6%-ra csökkent, ezzel párhuzamosan a magyarok aránya 32%-ról 18%-ra csökkent. Az erdélyi megyék közül kettőben továbbra is a magyarok képezik a lakosság abszolút többségét. A magyar nemzetiségűek

aránya Hargitában 83%, Kovásznában 72% körüli, míg a 20. század derekáig magyar többségű Szatmárban és Marosban arányuk már csak 32–37% körüli. A hivatalos nyelvhasználathoz szükséges (20%-os) arányt a magyarok meghaladják még Biharban és Szilágyban is.

Az államalkotó nemzet, a **románok** aránya Erdély 16 megyéje közül 7 még mindig meghaladja a 80%-ot, további 7-ben pedig arányuk 50–80% közötti. A dominánsan román jellegű városok és kommunák a Déli-Kárpátok, az Erdélyi-középhegység és Máramaros, Beszterce-Naszód megyék határvidékén tömörülnek. Az ismeretlen nemzetiségűek és a romák számának növekedése miatt a románoknak már csak 60%-a él olyan városban és kommunában, ahol arányuk 80% fölötti (2002: 73%). Hat nagyvárosnak (Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Nagyvárad, Nagyszeben, Arad) 100 ezernél is több román lakosa van. A **magyarok** fele a Székelyföld megyéinek (Hargita, Kovászna, Maros), több mint negyede a Partium (Bihar, Szatmár, Szilágy, Máramaros) lakója. A magyarok többi része a Bánságban, Arad-vidéken és Erdély középső területein, kisebb-nagyobb nyelvszigeten kísérli meg etnikai identitását és anyanyelvét megőrizni. A 2011-es népszámlálás szerint mintegy harmaduk él dominánsan (80% fölötti arányban) magyar jellegű városban és kommunában, közel a negyedük viszont olyan igazgatási egységben, ahol 20% alatti arányuk miatt nyelvük nem számít hivatalosnak. Legtöbb magyar lakója a székelyföldi városoknak (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Csíkszereda), továbbá Kolozsvárnak, Nagyváradnak és Szatmárnémetinek van.

2011-ben Erdélyben 271 ezren, Románia egész területén pedig 622 ezren vallották magukat **románok**. A többi országhoz hasonlóan Romániában is jelentősen eltér a magát romának vallók száma a mások által cigánynak gondoltakétól. A szakértők által becsült 1,8–2 millió fő, illetve a roma szervezetek által megadott 2–2,5 millió fő mintegy három-négyszeresen haladja meg a népszámlálásokon rögzített értéket (vö. PREDĂ-ZAMFIR 2002; CREȚAN–TURNOC 2009; KISS 2012). Ennek alapján a cigányok Románia második legnépesebb etnikuma, megelőzve a jelenleg 1,2 milliós magyarságot. Erdélyben a roma nemzetiségűek aránya (4%) – az önbevalláson alapuló népszámlálási adatok szerint – magasabb, mint a többi romániai történelmi tartományban (Havasalföldön 3%, Moldvában 2,3%, Dobruzsában 1,3%). A cigányok által hagyományosan legnagyobb számban és arányban lakott régiók továbbra is az Erdélyi-medence (főként a hajdani Szászföld, a Maros melléke) és a magyar–román határvidéki megyék (Szatmár, Bihar, Arad, Temes) alföldi, dombvidéki területei. Az erdélyi cigányok több mint 2/3-a ugyan még mindig falvakban él, de a legnépesebb közösségeik olyan nagyvárosok lakói, mint Kolozsvár, Nagybánya, Marosvásárhely, Torda és Arad. A 71 roma többségű település fele Maros és Bihar megyékben található. A cigányok általában a többségi környezeti nyelvet (románt vagy magyart) vallják anyanyelvüknek. E tekintetben kivételnek az Erdélyi-medencében élők számítanak.

Az 1980-as évekig Erdély harmadik legnépesebb etnikumának számító **németek** létszáma népszámlálásról népszámlálásra megfelelődik (1992: 109 ezer fő; 2002: 53 ezer fő; 2011: 33 ezer fő, 0,5%). A szocializmus időszakában megindult exodusuk a rendszerváltás után sem állt meg, így napjainkra már leginkább a közösség idősebb tagjai maradtak Erdélyben; ennek megfelelően a romániai németiség rendkívül előregedett (ld. VERES 2015. 47–48). A németek harmada a történelmi Erdély (szász), 2/3-a a Bánság és Partium (sváb) lakója. Az intenzív kivándorlásuk nyomán már alig van olyan kommuna, ahol arányuk elérné az 5%-ot. Számottevőbb német közösség már csak Temesvárott, Nagyszebenben és Aradon található. Falusi környezetben jelentősebb koncentrációt egyedül Szatmárban (Nagykároly környékén) alkotnak, de

az egyetlen (relatív) német többségű település a Nagyvárad melletti Újpalota. Az erdélyi **ruszín**, **ukrán** lakosság (42 ezer fő) többsége továbbra is Máramaros déli részén, az ukrán határ közelében lakik. Hagyományos települesterületük periférikus, hegyvidéki jellege miatt már a 20. század közepén megindult belső gazdasági migrációjuk, elsősorban az alföldi területek (Szatmár, Bánság) irányába, amely eredményeként az elmúlt 20 évben is egyre több – főként bánsági – faluban érte el arányuk a 10%-ot. Legnagyobb közösségeik azonban még mindig Máramarosban, 5–10 ezer fős óriásfalvakban élnek (pl. Havasmező, Visóoroszi). 11 máramarosi, 6 temesi és 4 krassó-szőrényi településen a lakosság többségét alkotják.

A kisebb nemzetiségek lélekszáma, kivándorlásuk és asszimilációjuk következtében, a rendszerváltás óta felére–harmadára esett vissza. A **szlovákok** (14 ezer fő) alapvetően ma is a Réz-hegységben (Bihar és Szilágy megye határvidékén), illetve az Arad megyei Nagylakon élnek. Utóbbiban éppen az elmúlt évtizedben kerültek kisebbségbe a románokkal szemben, így már csak 18 településen számítanak a legnagyobb létszámú etnikai csoportnak. Az erdélyi **szerbek** (17 ezer fő) csaknem teljes egésze a Bánságban, többnyire a szerb határ közelében él, de a legnépesebb, 4 ezer fős közösségük a régió központjának, Temesvárnak a lakója. Nyelvokonaik a római katolikus, emiatt egyre inkább elhorvátosodó **krassovánok** (5,4 ezer fő) falvai Resicabánya déli szomszédságában tömörülnek. Viszonylag kismértékű fogyásuk elsősorban annak tudható be, hogy rendkívül koncentráltan élnek: 87%-uk lakik azon a 7 településen, ahol a lakosság többségét adják. Az 1737–1738-ban idemenekült katolikus **bolgárok** (5,2 ezer fő) már csak a Bánság két helységében, a Temes megyei Óbesenyőn és Berestyén alkotnak többséget. Az alapvetően az 1820-as években letelepített **csehek** (2,4 ezer fő) túlnyomó része a Bánság déli peremének (Almás- és Lokva-hegység) apró falvaiban lakik, amelyek közül hét még mindig cseh többségű.

2.4.5. Vajdaság (Szerbia)

2002 és 2011 között a Vajdaság lakossága kerekén 100 ezer fővel csökkent, így 2011-ben csak 1,9 milliónyi vajdasági lakost írtak össze. A népességnek már 66,8%-a vallotta magát szerbnek (1991: 57%, 2002: 65%), míg magyarnak csupán 13%-a. Az etnikai és nyelvi tekintetben is egyre inkább homogenizálódó népességű tartomány folyamatosan veszít abból a rendkívüli etnikai–vallási–kulturális tarkaságból, amely ezen dél-alföldi tájakon a 18. században jött létre. Az elmúlt évtizedben a cigányokat leszámítva az összes etnikai csoport létszáma csökkent, de a kisebbségek fogyásának mértéke – előregedésük, asszimilációjuk és magas kivándorlási hajlandóságuk következtében – meghaladja az államalkotó nemzetét. A **szerbek** száma a Vajdaság területén az 1990-es években (a szerb menekülteknek köszönhetően) 178 ezer fővel gyarapodott, azóta viszont – főként a kivándorlás, az alacsony természetes szaporodás, illetve az etnikai kötődésükről nem nyilatkozóik számának növekedése miatt – 32 ezer fővel, de a vártnál kisebb mértékben csökkent. Gyarapodásuk elsősorban a Belgrád–Újvidék–Szabadka tengely közelében fekvő, viszonylag kedvező életkörülményeket kínáló, gazdaságilag fejlett kommunák területén volt különösen feltűnő.¹⁰ A tartomány kommunái közül abszolút többséget képviselnek a Szerémségben, Dél-Bácskában, a Bánság déli, illetve középső részén. 2011-ben a legtöbb szerb lakója Újvidék, Pancsova, Nagybecskerek, Zombor, és Mitrovica

¹⁰ 2002 és 2011 között a vajdasági kommunák közül egyedül Újvidéken és Péterváradon nőtt a népesség száma, amelynek ellenpontját a bánsági és az északnyugat-bácskai térségek adták, ahol a népességfogyás mértéke meghaladta a 10%-ot.

városoknak volt. A nagyarányú elvándorlás és természetes fogyás ellenére a Vajdaságban még 2011-ben is 251 ezer lakost írtak össze **magyarként**, akik főleg az északi, Tisza közeli kommunákban a lakosság többségét képviselik. Többnyire itt található legnépesebb közösségeik is: Szabadka, Zenta, Óbecse, Nagybecskerek és Újvidék. Az egyaránt római katolikus felekezeti **horvátok**, **bunyevácok** és **sokacok** együttes száma nemzetiség szerint 2011-ben 64 ezer fő volt (3,3%). A Szerémségben egy, Bácskában még 10 faluban a római katolikus délszlávok alkotják a helyi többséget, elsősorban Szabadka déli előterében és a Duna (a horvát–szerb határ) közelében. A **szlovákok** lélekszámát (50 ezer fő) az elmúlt évtizedekben elsősorban természetes fogyásuk apasztotta. Legnépesebb közösségeik lakóhelye a bánsági Nagylajosfalva és Antalfalva, a szerémségi Ópázova, valamint a bácskai Petróc és Kiszács. Dél-Bácskában és a Bánság délnyugati részén és a Szerémség északi területein 15 faluban a szlovák a legnépesebb etnikai csoport. A vajdasági **cigányok** (42 ezer fő) – eltérően a többi Kárpát-medenceitől – e soknemzetiségű közegeben többnyire nem asszimilálódtak egyik környező nyelvhez sem. Legtöbbjük a nagyobb városokhoz és környékükhöz kötődik (Újvidék, Szabadka, Nagybecskerek, Belcsény, Nagyikinda), de jelentős a cigányok aránya a Bánság középső, határvidéki, egyre inkább elnéptelenedő vidékein is. A **románok** lélekszáma (25 ezer fő) 1910 óta – a kivándorlás, természetes fogyás és az elszorítás miatt – folyamatosan csökken. Túlnyomórészt a Bánság déli és középső részén, még 17 faluban képeznek etnikai többséget. A görög katolikus **ruszinok**, **ukránok** (18 ezer fő) legfontosabb települései a 18. század derekán benépesült bácskai Bácskeresztúr és Kucora.

A kisebb nemzetiségek közül fontos megemlíteni a 22 ezer főt számláló **montenegróiakat** (a térképen a szerbekkel egy kategóriát alkotnak), akik elsősorban a 2. világháborút követő telepítések keretében kerültek a Vajdaságba. Legnagyobb közösségük, a verbászi, több mint 5 ezer főt számlál, ugyanakkor egyedül a bácskai Szeghegyen vannak többségben. Szintén a jugoszláv időkben került a régióba a 10 ezer fős **macedón** lakosság (a térképen az egyéb kategóriában szerepel), amely főként Pancsova környékén koncentrálódik. A rendkívül apró vajdasági **cseh** közösség (1,4 ezer fő) a bánsági csehek legnyugatibbi része, amely egy piciny faluban számít a legnépesebb etnikumnak. Fontos megemlíteni azon nem etnikai alapú identitáskategóriákat is, amelyek mind korábban, mind napjainkban jelentős szerephez jutottak. A **jugoszláv** etnikai kategória (mint szupranacionális identitáskategória) rendkívül sikeres volt a jugoszláv időkben. A multietnikus Vajdaságban különösen sokan deklaráltak jugoszláv identitást (városi népesség, kisebbségi lakosság, egyes házasságból származók) (ld. SEKULIC et al. 1994). 1991-ben a tartomány népességének 9%-a, 174 ezer fő vallotta magát jugoszlávnak. Napjainkra ez a szám – a jugoszláv államiség bukásával – drasztikusan, 12 ezer főre csökkent. Ezzel párhuzamosan azonban megerősödtek a **regionális**, szintén nem etnikai alapú **kötődések** (29 ezer fő), elsősorban a 'vajdasági' kategória. A Kárpát-medence többi térségéhez hasonlóan a Vajdaságban is jelentősen – de nem kiugró mértékben – emelkedett a **nemzetiségükről nem nyilatkozók** száma (2002: 80 ezer fő; 2011: 96 ezer fő).

2.4.6. Horvátország pannon területe

Horvátország 2,9 millió lakosú pannon területén az 1990-es években lezajlott legjelentősebb etnikai változások hátterében a szerbek több mint felének távozása, eltávolítása és a nemzeti öntudat erősödése állt. Ennek következtében az egyébként fogyó népességű ország etnikai szerkezete jelen-

tősen homogenizálódott, ami – jóval szerényebb mértékben – a 2000-es években is folytatódott. A hagyományos kisebbségek mindegyike csökkent, mindössze a romák, illetve egyes muszlim csoportok (pl. albánok, bosnyákok) száma nőtt. Az 1990-es években még növekvő számú, bosznia-hercegovinai menekültekkel is gyarapodó **horvátság** az elmúlt dekádban az ország pannon részén már 100 ezer fővel, 2,6 millióra csökkent. A délszláv háború nyomán jelentősen – különösen a szerbek rovására – kiterjedt településterületük¹¹ 2001 és 2011 között valamelyest csökkent a szerb lakosság részleges visszatérése miatt. A 2011-es népszámlálás szerint a pannon-horvát területeken a legtöbb horvátnak Zágráb, Eszék, Sesvete, Bród és Károlyváros ad otthont. A **szerbek** száma – immár az egyre drasztikusabb előregedésük folyományaként – tovább csökkent, és 20 évvel korábbi lélekszámuk 2/3-át elveszítve 131 ezer főre apadt (4,5%). Az 1990-es évek viharos eseményeit a szerbek legnagyobb számában a Szerbiával (Dunával) határos, horvát fennhatóság alá legkésebb (1998-ban) visszatérő keleti területeken tudták átvészélni (Vukovár-Szerém és Eszék-Baranya megyékben), ahol etnikai területük korábbi egysége a legkevésbé változott. A legnépesebb horvátországi szerb közösségek lakóhelye Zágráb, Vukovár, Eszék, Borovo és Károlyváros. A **magyarok** (13 ezer fő) többsége a középkori magyar gyökerekkel rendelkező Drávaszögben (Dél-Baranyában) és Kelet-Szlavóniában (Eszéktől délre) él, ahol tíz településen képezik a lakosság többségét. A többnyire az elmúlt fél évszázadban bevándorolt **bosnyákok** és **muszlimánok** főként Zágrábban és vidékén, Sziszekén, valamint a boszniai határvidéken laknak (20 ezer fő). Utóbbi térségben négy településen helyi többségben élnek. A 19. században betelepült **csehek** száma (9 ezer fő) a körükben is felgyorsult asszimiláció miatt rohamosan csökken. Túlnyomó többségük ma Nyugat-Szlavóniában (főként Daruvár és Grubišno Polje környékén) él, ahol 16 faluban jelentik a legnépesebb etnikai csoportot. A 4 ezer főnyi **szlovákok**, illetve a 3 ezer fős **ruszin** közösség lakóhelye Kelet-Szlavónia, ahol 2–2 faluban alkotnak többséget. A **cigányok** (15 ezer fő) főleg a Muraköz és Varasd környékén élnek. Szegregációjukat jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedben három cigánytelepből is önálló falu lett, ahol a cigányság 92–100%-os többséget képez.

2.4.7. Muravidék (Szlovénia)

Szlovénia első, 2002-es népszámlálása egyben az utolsó olyan volt, ahol gyűjtöttek etnikai adatokat, hiszen az ország áttért a regiszter alapú népszámlálásra. A 2002-es állapot szerint a Muravidék 82 ezer lakosa közül 85% vallotta magát szlovén, 6,6% magyar nemzetiségűnek. A **szlovén** etnikai terület a magyar határsáv egy részétől eltekintve az egész Muravidéket lefedi; 3/4-ük az alföldi jellegű területeken él. A túlnyomórészt a magyar–szlovén határzónában élő, ott még 17 faluban többséget képező **magyarok** száma a 2. világháború utáni időszakban közel harmadára csökkent (2002: 5,4 ezer fő). A legtöbb magyar lakója Alsólendvának és Dobronaknak van. A túlnyomórészt a szomszédos Muraközből származó **horvát** népesség főként Alsólendván és Murszombaton talált új otthonra. A **cigányok** többnyire a magyar határ mentén, illetve Murszombat környékén laknak. Utóbbi térségben található az egyetlen teljesen cigány falu (Puszta¹²) is.

¹¹ A horvátok térnyerése a Krajnában (Károlyvárostól, Sziszekétől délre), Nyugat-Szlavóniában és Baranyában volt feltűnő, ahol a horvát többségű falvak száma több mint 500-zal gyarapodott.

¹² A falu térképünkön még Černelavci részeként látható, miután önállóváására csak 2002-ben került sor.

2.4.8. Őrvidék (Ausztria)

Szlovéniához hasonlóan Ausztriában sem tartottak az ezredforduló óta hagyományos típusú népszámlálást ugyanazon okból kifolyólag. A 2001-es népszámlálás szerint a több mint negyedmilliónyi őrvidéki lakos 87%-a **német** köznyelvű, akiknek lélekszáma főként a horvát és magyar asszimilánsoknak köszönhetően a tíz évvel korábbi népszámláláshoz képest nőtt ugyan, de aránya a lakónépességben belül a külföldiek betelepülése miatt csökkent. Az Őrvidék települései közül mindössze 25 nem német nyelvi többségű. A legtöbb német ajkú lakosnak Kismarton, Nezsider, Nagymarton és Felsőőr ad otthont.

A horvát közösség lélekszáma (20 ezer fő, 7,2%) a horvát bevándorlás eredményeként enyhén növekszik. A horvát többségű falvak (összesen 23) ma már csak a Felsőpulyai járás keleti részén képeznek tömböt. A rendszerváltás utáni nagyarányú magyar bevándorlás ellenére az őrvidéki **magyarság** száma (6,6 ezer fő) fokozatosan csökken, amelyért elsősorban az őshonos magyarok rohamos természetes fogyása és nyelvi elnémetesedése felelős. A legnépesebb közösségeiket Felsőőrön, Felsőpulyán és Alsóőrön találjuk, két faluban (Alsóőrön és Őriszigeten) pedig ők adják a helyi többséget.

3. A Kárpát-medencével szomszédos területek változó etnikai arculata

3.1. Ausztria

Ausztriának az Őrvidéktől nyugatra eső, térképünkön is szereplő részét Alsó-Ausztria és Stájerország fedi le. Az 1880-as népszámlálás időpontjában Alsó-Ausztriában 3 cseh, Stájerországban 3 szlovén többségű település volt. A vizsgált terület többi része a német nyelvű lakosság homogén településterületéhez tartozott. A nyelvsziget helyzetű cseh települések már a századfordulóra német nyelvi többségűvé váltak, míg az osztrák–szlovén kontaktzónában élő szlovének asszimilációja valamivel hosszabb időt vett igénybe, de az 1934-es népszámlálás szerint már csak ezer szlovén élt Stájerország ausztriai részén.

Ezt a homogén etnikai arculatot csak a Balkánról és Törökországból az 1960-as években megindult gazdasági indíttatású migráció változtatta meg, hiszen Ausztria migrációs célországgá vált. Így a vizsgált területen őshonos kisebbség alig, az elmúlt 50 évben bevándorló annál több található (Bécsben 2014-ben 630 ezer fő). Napjainkban ezen kisebbségek (főként délszlávok és törökök) elsősorban Bécsben, annak agglomerációjában, és a nagyobb városokban élnek, arányuk azonban mindenütt 25% alatti.

3.2. Csehország

A 19. században a mai Csehország területén három jelentősebb népcsoport élt: csehek, németek és lengyelek. Az 1880-as népszámlálás időpontjában a cseh többségű települések a történelmi Cseh- és Morvaország központi területein, valamint a morva–magyar határ mentén helyezkedtek el. A német nyelvűek településterülete elsősorban a Cseh- és Morva-medencét övező hegykoszorúkkal, dombsági térségekkel volt azonosítható. Különösen magas arányban éltek Sziléziában. Ezen összefüggő területeken kívül számottevő német lakosság élt Jihlava (Iglau) környékén, valamint a városokban (pl. Brno/Brünn, Olomouc/Olmütz). E városi

német nyelvű lakosság jelentős hányada izraelita vallású volt. A harmadik legnagyobb lélekszámú népcsoport, a lengyelek egy tömbben, a mai cseh–lengyel határ mentén Český Těšín (Teschen) környékén éltek, meglehetősen élesen elkülönülve a cseh településterülettől. Összességében a mai Csehország területén az etnikai szegregáció elég erős volt: az egyes etnikumok településterülete viszonylag élesen elvált egymástól (a térképen csak néhány nyelvsziget helyzetű német települést láthatunk). A vegyesen lakott (azaz 10%-ot meghaladó helyi kisebbséggel rendelkező) települések aránya sem érte el az 5%-ot. Elsősorban a városok, valamint az etnikai kontaktzónában elhelyezkedő néhány falu számítható ebbe a kategóriába.

A térképünkön szereplő terület etnikai szerkezete nem változott számottevően az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáig tartó időszakban: a csehek aránya 73–74%, a németeké 22–23%, míg a lengyeleké 2–3% körül mozgott. 1910-ig általában az etnikai tömbökön belül ment végbe homogenizálódás (mind cseh–német, mind cseh–lengyel viszonylatban), illetve a kontaktzóna pár vegyes lakosságú településén változott meg a helyi többség. A legjelentősebb ezek közül Olomouc cseh többségűvé válása volt.

Ez a viszonylag stabil etnikai struktúra jelentős átalakuláson ment át Csehszlovákia létrejötté, és a németek kisebbséggá válása után. A hatalmi viszonyok megváltozása egyértelműen nyomon követhető az etnikai szerkezet változásában. 1930-ra a korábbi homogén német tömb településeinek és a vizsgált terület egészén megnőtt a csehek aránya (81–82%); Morvaország déli részén, illetve a Cseh–Morva-dombság területén a cseh többségű települések száma is. A legnagyobb mértékű változások Znojmo és Jihlava környékén voltak megfigyelhetők. Három, a 16. században horvát menekültek által benépesített dél-morvaországi faluban a lakosság többsége (akik 1910-ben még német nyelvűnek vallották magukat), 1930-ban ismét horvátnak vallotta magát.

A 2. világháború időszaka gyökeresen átalakította a korábbi etnikai viszonyokat. A német és cseh anyanyelvű izraelita lakosság deportálását 1945–48 között a német, 1948–50 között a („németbarátnak”, megbízhatatlannak minősített) horvát lakosság deportálása követte, így a világháborút követően elérhetővé vált a homogén szláv nemzetállam megvalósítása. A német lakosság helyére a belső telepítések keretében elsősorban cseh és szlovák lakosság került, de nemzetpolitikai okok miatt 44 ezer dél-szlovákiai magyar deportálására is sor került. Český Těšín környékén a magát lengyelnek valló lakosság egyre inkább kisebbségbe szorult saját településeinek, és 1961-ben már csak néhány kisebb, félreeső településen alkották a lakosság többségét.

A szocializmus időszakában a változt etnikai szerkezet számottevően nem változott. A Szlovákiaéhoz közeli részeken, illetve a nagyobb városokban és iparterületeken nőtt a cseh országgrészbe áttelepült szlovákok száma, arányuk azonban csak pár kisebb faluban haladta meg a 10%-ot. Ezzel szemben a lengyelek száma és aránya fokozatosan csökkent, így a rendszerváltás időszakáig mindenütt kisebbségbe kerültek.

Az 1991-es népszámlálás legfontosabb újdonsága az volt, hogy immár regionális identitást (pl. morva, sziléziai) is lehetett választani.¹³ Ezek közül elsősorban morva nemzetiséget deklaráltak kimagasló számban (országosan közel 1,4 millióan, ami az összlakosság 13%-át jelentette). A rendszerváltás utáni időszak leglátványosabb folyamata azonban az etnikai kötődéséről nem nyilatkozó népesség

¹³ Ez térképünkön nem jelenik meg, ugyanis a regionális identitásokat máshol sem vettük önálló kategóriának, így a morvák és a sziléziaiak a 'cseh' kategóriához lettek sorolva.

arányának növekedése, sőt, 2001 és 2011 között robbanása. Míg ezen időszakban a térségünkre jellemző regionális identitások súlya ingadozott (1991: 1,4 millió fő; 2001: 400 ezer fő; 2011: 530 ezer fő), addig az etnikai kötődésükről nem nyilatkozók száma 20 ezerről 2,7 millióra nőtt, ami Csehország lakosságának negyedét jelenti. 2001-ben és 2011-ben, a magyar és a lengyel mellett a cseh népszámlálás is biztosította a többes identitásvállalás lehetőségét. 2011-ben ezen lehetőséggel. Ezen lehetőséggel elsősorban cseh–morva, cseh–sziléziai és cseh–szlovák viszonylatban éltek. Országosan valamivel több mint 100 ezren (2,4%) deklaráltak kettős kötődést. A fenti folyamatok, módszertani újítások következtében 2011-ben már csak a térképen ábrázolt terület lakosságának alig 60%-a vallotta magát cseh nemzetiségűnek, míg az országos átlagot messze meghaladva 14% valamelyik regionális identitást jelölte meg a kérdőívben (beleértve a közel 100 ezernyi morva és sziléziai kettős kötődésű személyt). A rendszerváltás óta megfelelődtött szlovák közösség (59 ezer fő) főként a városokban és a szlovák határ közelében, dekoncentráltan él. A cseh–lengyel határvidék az otthona a csökkenő lélekszámú, asszimilálódó lengyel lakosságnak (2001: 42 ezer fő; 2011: 30 ezer fő). Területünkön az ismeretlen etnikai hovatartozásúak száma meghaladja az 1 millió főt (24%); 31 településen már a nem válaszolók adják a lakosság többségét.

3.3. Lengyelország

Lengyelország térképünkön ábrázolt területének legnagyobb részét már 1880-ban is homogén lengyel etnikai többség jellemezte (78–79%). A német lakosság – arányuk az 1. világháborúig 3–4% körül mozgott – többsége Sziléziában és a vele határos galíciai területeken élt (pl. Bielskóban [Bielitz] és agglomerációjában). Nowy Sącz-tól (Neu Sandez) keletre, elsősorban a Kárpátok hegyvonulatai közt húzódott a ruszin népesség településterülete. Össznépességen belüli arányuk a vizsgált területen 18–19% volt. A lengyel és ruszin/ukrán többségű területeket elválasztó – viszonylag éles – vonal a hegylábi térszínen futott egészen Sanokig. Az összefüggő lengyel településterületnek is ez (azaz hozzávetőlegesen a Sanok–Przemyśl vonal) a keleti határa. Ugyanakkor e határtól keletre is jól megfigyelhető, hogy a ruszin településterület városaiban is a lengyel anyanyelvűek voltak többségben. Nyugat-Galícia városainak másik meghatározó csoportja a német és lengyel nyelvű izraelitáké.

A 20. század fordulójáig az imént vázolt etnikai térszerkezetben számottevő változás nem következett be. Ugyanakkor az 1. világháborút követő határváltozások és a hatalmi viszonyok átalakulása jelentős változásokat hozott e térségben is. Az ismételten függetlenedő és jelentős keleti területeket megszerző Lengyelországban már az 1921-es népszámlálás is a lengyelek gyarapodását rögzítette, igaz arányuk – a zsidóság önálló nemzetiségként való megjelenése miatt – stagnált. Sziléziában mindezt a németek, míg a lengyel–ruszin kontaktzónában a ruszinok számának és arányának csökkenése ellenpontosította. A már említett zsidó etnikum a lakosság közel 4%-át tette ki, tagjai elsősorban a mai Lengyelország keleti részén éltek.

A 2. világháború alatt az izraelita lakosság többségét meggyilkolták, 1945 után pedig a német lakosságot deportálták. Az egyre ellenségesebbé váló lengyel–ukrán viszony¹⁴ következtében 1944–1949, illetve 1955–1959 között egy több százezer főt érintő lengyel–szovjet (ukrán) lakos-

ságcsere is sor került (EBERHARDT 1994; KOSIŃSKI 1964), illetve az új országterületen maradt ukránokat 1947-ben a „Visztula akció” során széttelepítették az újonnan megszerzett nyugati és északi területekre (GAWRYSZEWSKI 2005). A kényszermigrációk eredményeként 1945 után gyakorlatilag egy etnikailag homogén lengyel nemzetállam jött létre.

A szocializmus évtizedeiben Lengyelország etnikai viszonyairól csak becslések láttak napvilágot (EBERHARDT 1996); etnikai adatokat csak az ezredforduló után gyűjtöttek a népszámlálások. 2002 és 2011 között Lengyelország etnikai folyamatai hasonlóan alakultak, mint Magyarországon és Csehországban. A lengyel népesség csökkenését, a kisebbségek (köztük a kettős kötődésűek), valamint az ismeretlen etnikai hovatartozásúak számának növekedése ellenpontosította. Azonban mivel a 2011-es lengyel népszámlálás csak járási szinten és töredékesen közöl etnikai adatokat, így a térképünkön szereplő dél-lengyelországi térségről és az egyes települések etnikai szerkezetéről csak a 2002-es népszámlálás alapján vannak pontos információink. A vizsgált területen 2002-ben kb. 4 ezren vallották magukat ruszinnak/ukránnak a Kárpátok eldugott falvaiban; azonban előrehaladott asszimilációjukat jól mutatja, hogy a lengyelországi ruszin/ukrán népesség harmadának már lengyel az anyanyelve. Emellett fontos megjegyezni, hogy jelentős a periférikus, domb- és hegyvidéki falvak népességcsökkenése, elnéptelenedése. Utóbbi (elnéptelenedett) falvak elsősorban az egykori ruszin etnikai területen találhatók. Összességében a vizsgált terület lengyelországi része homogén lengyel lakosságú, a kisebbségek részesedése elhanyagolható mértékű.

3.4. Ukrajna

A mai Ukrajna Kárpátokon kívüli – térképünkön is szereplő – részén 1880-ban még két birodalom (Osztrák–Magyar Monarchia és Orosz Birodalom) osztozott. Ezen területek közül az Orosz Birodalom fennhatósága alá tartozó régiókra a 2. világháború előtti időszakra vonatkozóan települési részletességű etnikai adatokkal nem rendelkezünk.

A mai Nyugat-Ukrajna jelentős részét lefedő Kelet-Galíciában 1880-ban 3 fő nyelvi csoport élt (ruszin, lengyel, német). A lakosság mintegy 2/3-át a ruszinok adták, azonban homogén ruszinlakta területnek mindössze az Északkeleti-Kárpátok vidéke számított. A lakosság negyedét kitevő lengyel népesség meglehetősen mozaikosan helyezkedett el Galíciában. Többségben éltek a nagyvárosokban (pl. Lviv/Lemberg, Ivano-Frankivszk/Stanislaw) és környékükön, de nagyobb számban voltak fellelhetők még Kelet-Galíciában is.¹⁵ Ugyanakkor településterületük nagyobb részén vegyes lakosságú településeket találunk, ahol ruszinok, lengyelek (görög és római katolikusok, valamint izraeliták) együtt éltek, így nem beszélhetünk e két nemzetiség elkülönüléséről. Galícia harmadik fontos nyelvi közössége a németeké (6–7%), akiknek több csoportját különíthetjük el: az izraeliták elsősorban a városokban éltek, míg római katolikus és evangélikus csoportjaik városokban és – főként a 19. században alapított – német telepesfalvakban laktak (ld. LANGHANS 1919).

1880-ban Bukovina északi, ma Ukrajnához tartozó részén egy igen vegyes – de az 1. világháború végéig stabil – etnikai kép rajzolódott ki. A ruszin többségen kívül románok, németek, lengyelek és oroszok (lipovánok) is nagyobb számban éltek itt. E terület északi és nyugati részén a ruszinok formálták a többséget, míg a déli és a keleti részen a románok.

¹⁴ Ebben döntő szerepe volt az 1943 után a szovjetekkel, lengyelekkel és németekkel szemben egyaránt harcoló Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) tevékenységének.

¹⁵ Azonban egész Galíciában feltűnő volt, hogy még ruszin falusi környezetben is a városok népessége általában lengyelnek vallotta magát.

Galícia azon kevés régiók közé tartozik, ahol 1880 és 1900 között jelentős változások történtek az etnikai térszerkezetben. Ennek az okai azonban nem a különböző népességmozgásokban, vagy a természetes szaporodás különbségeiben keresendők, hanem a bizonytalan, többes etnikai kötődéssel rendelkező ruszin, lengyel és német csoportok változó nyelvi önbevallásában. Egyes településeken egész közösségek váltogatták nyelvi bevallásukat – függetlenül attól, hogy római vagy görög katolikusok (esetleg izraeliták) voltak-e. Galíciában tehát a felekezeti és etnikai határok nem estek egybe. Bár az osztrák népszámlálások (1880, 1890, 1900) alapján ruszinosodásra is bőven akadt példa, a lengyelek arányának kiugró (1/4-ről 1/3-ra történt) növekedése mögött a német (jiddis) ajkú izraeliták és a ruszinok nyelvi asszimilációja állt.

A nyelv- és nemzetváltási folyamatok az 1. világháború után – amikor Galícia ismét Lengyelország része lett – többirányúvá váltak. Egyrészt a lengyelek „uralkodó” népcsoporttá válása erős hatást gyakorolt a többes identitású ruszin népességre, akiknek az aránya a vizsgált területen így 50% körülire esett vissza. A 19. század folyamán Galíciába vándorolt katolikus németek körében is hasonló mértékű lengyelesedés zajlott le. Azonban a lengyelek száma és aránya mégsem nőtt 1910 és 1921 között, mivel a lengyel népszámlálásnál a zsidó nemzetiségi kategória bevezetésével mintegy 300 ezer fő (7%) már zsidó nemzetiségűnek vallotta magát.

Ugyanezen időszakban Bukovina egésze és Besszarábia Romániához került, ami a románok számbeli gyarapodását idézte elő. Elsősorban a román–ruszin kontaktzónában volt jelentős a ruszinok románosodása. A lengyelhez hasonlóan a román népszámlálásoknál is megjelent a zsidó etnikai kategória, amely leglátványosabban a régió központja, Csernyivci (Cernăuți) esetében mutatkozott meg. Az 1930-as román népszámlálás révén Besszarábia térségünkre eső részéről is rendelkezésre állnak települési szintű etnikai adatok, ahol a Dnyeszter és a Prut között futó román–ukrán etnikai kontaktzónát egy – Hotintól délre fekvő – orosz lakosságú tömb színesítette.

A 2. világháború alatt mind az – 1941 júliusától ismét – román fennhatóságú Észak-Bukovinában és Besszarábiában, mind a németek által megszállt Galíciában megtörtént a zsidó lakosság haláltáborokba hurcolása. A német csapatok visszavonulását pedig a galíciai és észak-bukovinai német lakosság elmenekülése kísérte. Az új szovjet–lengyel határ meghúzását követően lengyelek százezreit telepítették át a nyugatra tolt Lengyelországba, amelynek következtében Ukrajnában 1959-re mindössze 360 ezer lengyel maradt, ők is elsősorban az 1938-as lengyel határtól keletre eső területeken (EBERHARDT 1994). Napjainkra az asszimilációs folyamatoknak köszönhetően 85–90%-uknak már ukrán és orosz az anyanyelve (LAGZI 2009). A 2001-es népszámlálás alapján a térképen ábrázolt területen a lengyelek lélekszáma nemzetiség szerint mintegy 30 ezer fő (0,6%), míg anyanyelv szerint mindössze 14 ezer fő (0,3%). Nagyobb (az összlakosság 5%-át meghaladó) arányban csak a Lviv megyében található Mosztiszka rajonban élnek. A vizsgált területen összesen öt településen alkotnak helyi többséget. A szocializmus időszakában betelepült orosz népesség főként a városokban lakik, számuk nemzetiség szerint 110 ezer fő (2,2%), anyanyelv szerint 180 ezer fő (3,2%). Az etnikai homogenizáció Észak-Bukovinában kisebb mértékű volt. Bár az ukrán–román nyelvhatár valamelyest délre tolódott, még mindig számottevő román nyelvű közösség (170 ezer fő, 3%) él a román határ közelében. Rajtuk kívül egy orosz (lipován) és egy lengyel többségű falu található a térségben.

3.5. Románia

A mai Románia Kárpátokon kívül eső részeire (Regát) vonatkozóan 1930 előtt nem ismeretesek a települési szintű etnikai adatok, leszámítva az 1918 előtt az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Dél-Bukovinát. Így azt csak a korszak pár viszonylag kis méretarányú etnikai térképéről tudjuk (CVIJIC 1913; ISCHIRKOFF 1915), hogy a területen túlnyomó többségében lévő románok mellett a Havasalföldön bolgár nyelvű szórványok, míg Moldvában magyar anyanyelvű római katolikusok (csángók) éltek.

1880-ban Dél-Bukovina a fentieknél jóval tarkább etnikai arculattal rendelkezett. A román többség mellett az Északkeleti-Kárpátok lejtőin összefüggő ruszin településterület húzódott. A német anyanyelvű lakosság két csoportra bontható: a Siret (Sereth), Suceava (Suczawa) és Rădăuți (Radautz) többségét adó izraelita népességre, illetve a nyugati hegyvidéken élő, döntően római katolikus bányásznpopulációra (pl. Cârlibaba). Rajtuk kívül 5 magyar, 4 lengyel és 2 orosz (lipován) falu járult hozzá az etnikai-nyelvi diverzitáshoz.

Az 1930-as népszámlálás alapján már teljes képet kapunk Romániáról. A román lakosság szinte homogén többséget alkotott a mai Románia Kárpátokon kívüli részén. Havasalföldön a románokon kívül gyakorlatilag csak cigányok éltek (kb. 27 ezer fő), míg Moldvában a románok mellett csángók, lipovánok, cigányok és a városokban zsidók is nagyobb számban laktak. Azonban a Regátban a kisebbségek összesített aránya is csak kb. 5% volt.

1941-re a vizsgált területen tovább csökkent a kisebbségek száma és aránya. Ez részben a megelőző évtized asszimilációs, részben a háborús időszak migrációs folyamatainak köszönhető (pl. a bukovinai székelyek Magyarországra [Bácskába] telepítése). Így a túlnyomó román többség mellett csak néhány ukrán, lengyel, orosz, zsidó és német települést láthatunk a térképi kivágatunkon (elsősorban Bukovinában és Moldvában).

A szocializmus időszakában folytatódott a kisebbségek beolvadása; utóbbiak legnagyobb koncentrációban még mindig Bukovinában voltak megtalálhatók (ukránok, lengyelek és oroszok). Azonban az elmúlt évtizedekben az etnikai homogenizáció mellett megjelent a diverzifikáció is, mégpedig a cigányok számának dinamikus növekedése miatt. A rendszerváltás és különösen az ezredforduló után pedig fontos jelenség a lakosság számának jelentős csökkenése – elsősorban a kivándorlás, külföldi munkavállalás hatására. A 2011-es népszámlálás alapján Románia – térképünkön ábrázolt – Kárpátokon kívüli területein a román többség (91%) mellett egyedül a cigányok képeznek számottevő csoportot (178 ezer fő, 2,3%), akik 33 helységben többségben vannak. Bukovinában (Suceava és Botoșani megyékben) azonban regionálisan jelentős a szerepe az ukrán, az orosz és a lengyel lakosságnak is, akik – sorrendben – 11, 4 és 3 faluban alkotják a helyi többséget. A vizsgált területen, a népszámlálás módszertani sajátosságainak köszönhetően közel félmillió ember (6,4%) etnikai hovatartozása ismeretlen.

3.6. Szerbia

A mai Szerbia Kárpát-medencén kívüli, azaz a Duna–Száva vonalától délre eső, térképünkön is szereplő, balkáni területei a vizsgált időszakban (1880 óta) folyamatosan a különböző nevű és kiterjedésű szerb államalakulathoz tartoztak. Ennek következtében itt a különböző geopolitikai változások kevésbé nyomták rá a bélyegüket az etnikai szerkezet alakulására.

Az 1890-es szerb népszámlálás időpontjában e terület nyugati része a szerb nyelvű lakosság homogén etnikai területének számított, amelyet a bosnyák határ mentén – Zvornik szomszédságában – néhány bosnyák–szerb vegyes falu, valamint kicsiny, ortodox vallású, részben még vándorló életmódot folytató cigány közösségek színesítettek. Ezzel szemben a Morava folyótól keletre, a Szerb-érchegységben a szerbek és a román nyelvű vlachok településterülete összefonódott, és a román határ közelében már a román nyelvű lakosság alkotta a többséget (lélekszámukat a térképen ábrázolt területen mintegy 80 ezer főre becsüljük).

A román fennhatóság alá sosem tartozó, így a román nemzetté válási folyamatból kimaradt vlach népcsoport körében már a 19. századtól jelentős volt az asszimiláció (RUŽICA 2006). Ebben szerepet játszott az is, hogy vallásilag a szerb ortodox egyház fennhatósága alá tartoztak. A fent említett tényezők, és a népszámlálási kategorizálás változása miatt (anyanyelv helyett nemzetiségre kérdeztek) a 2. világháború után radikálisan csökkent a vlachok lélekszáma. Az 1953-ban még 199 ezer vlach anyanyelvűből 1961-ben már csak 1330-an vallottak vlach nemzetiséget. A 20. század végétől azonban a vlach-románok öntudatra ébredése figyelhető meg (RUŽICA 2006), aminek eredményeképp számuk valamelyest gyarapszik, és a 2011-es szerb népszámlálás nemzetiségi adatai szerint meghaladja a 35 ezer főt (0,5%). A vizsgált területen él a vlachok 2/3-a, mintegy 23 ezer fő, akik 25 településen számítanak a legnépesebb etnikumnak. Rajtuk kívül jelentősebb létszámban csak cigányok élnek a területen (45 ezer fő, 1,8%), akiknek a fele Belgrádban lakik (és mindössze egy településen képeznek többséget). Fontos még megemlíteni azt a közel 100 ezer főt, aki nem adott meg nemzetiséget a népszámlálási kérdőívben.

3.7. Bosznia és Hercegovina

Az Osztrák–Magyar Monarchia által 1878-ban megszerzett tartományban az 1879-ben megtartott népszámlálás szerint az etnikai-felekezeti csoportok mozaikosan (de nem keveredve, egymás mellett, de nem együtt)¹⁶ éltek. A térképünkre eső területen a lakosság felét a szerbek (ortodoxok) adták. Összefüggő többséget elsősorban Bosznia nyugati felében képeztek. Lélekszám szerint a második legnagyobb közösség a bosnyákoké (muzulmánoké) volt (37%), akik területileg a legkevésbé koncentráltan helyezkedtek el a tartományban. Településterületük két nagyobb részre osztható: nyugaton a Bihac–Krupa vonaltól nyugatra, míg keleten Doboj és Zvornik között. Ezen jellemzőkön túl általánosan elmondható, hogy a városok túlnyomó része bosnyák többségű volt. A horvát (katolikus) lakosság (76 ezer fő, 12%) szigetszerűen helyezkedett el a tartományban; legnagyobb koncentrációjuk Derventa (Dervent) és Brčko (Brčka) között alakult ki.

E három őshonos népcsoport mellett a 19. század végétől új nemzetiségek is megjelentek, akik elsősorban a földéhség miatt érkeztek a viszonylag alacsony népsűrűségű Boszniába, annak is főként északi részére. Az ekkor létrejött telepésfalvakat 3–14 ezer fős népcsoportok (nagyság szerint: németek, lengyelek, ruszinok, magyarok és csehek – összesen a lakosság 4%-a) népesítették be; azonban ezek mellett a belső kolonizáció is jelentős volt.

Az 1. világháború után a terület a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került. Az 1880–1930 közötti időszakban – bár

az etnikai térszerkezet számottevően nem változott – jelentős arányeltolódás ment végbe az egyes etnikumok között. A szerb és a horvát lakosság jelentősen növelte a vizsgált területen belüli részesedését (52%-ra, illetve 16%-ra), ezzel szemben a bosnyákok aránya 28%-ra esett. A 2. világháború időszakában a nem szláv telepesek többnyire elhagyták a területet, majd a háború utáni években a lengyelek is repatriáltak (VRANJEŠ-SOLJAN 2007). A másik lényeges változást a 'jugoszláv' népszámlálási kategória megjelenése okozta, amely a muzulmán lakosság körében lett rendkívül népszerű (BOTTLIK 2010). Az 1961–91 közti időszakban a másik két népcsoportnál magasabb fertilitású bosnyákok kiugró mértékben növelték létszámukat és az országon belüli arányukat is, amiben a horvátok és szerbek nagyobb mértékű elvándorlása is közrejátszott (BOTTLIK 2010).

Az 1991-es jugoszláv népszámlálás már a polgárháború előszelében zajlott; ennek megfelelően a jugoszláv nemzetiségűek (az egyik szembenálló félhez sem tartozók) száma drasztikusan visszaesett. A 19. század végétől betelepült etnikumok gyakorlatilag egy évszázad alatt asszimilálódtak környezetükbe. Ugyanakkor új fejleménynek számított a cigányság számottevő gyarapodása. A bosnyákok aránya 43%-ra nőtt; ezzel szemben a szerbek aránya 36%-ra, a horvátoké 13%-ra zuhant. Az 1992–1995 közötti polgárháború a mozaikos etnikai térszerkezetet alakította át gyökeresen, etnikailag szinte homogén entitásokat, igazgatási egységeket létrehozva.

A 2013-as boszniai népszámlálás etnikai adatai e sorok írásakor még nem ismertek, de a különböző becslések egymáshoz nagyon hasonló képet vázolnak a kommunák (općina) etnikai összetételéről (amit a 2011-es állapotot bemutató térképünkön ábrázoltunk is). Az országon belüli két entitás határa lényegében etnikai határrá vált: a Szerb Köztársaság térképünkre eső területén az összes kommuna szerb többségű, míg a Bosznia-Hercegovinai Föderáció kommunái bosnyák, illetve horvát többségűek – leszámítva a Bihácstól délkeletre, a Szerb Köztársaság és Horvátország közé eső négy kommunát, melyek szerb többségűek. A kommunák általában szintén homogén etnikai összetételűek, a vizsgált terület 81 kommunájából a becslések szerint mindössze 14 számít vegyes etnikai összetételűnek.

3.8. Szlovénia

A mai Szlovénia Murától nyugatra fekvő területének térképünkre eső részén (kb. a történeti Alsó-Stájerországban) 1880-ban a többséget adó szlovénokon kívül mindössze németek éltek jelentősebb számban (a vizsgált terület lakosságának mintegy 11%-a). Ők elsősorban a mai szlovén–osztrák határ mentén, Gornja Radgonától nyugatra (Apaško polje) éltek egy tömbben, míg a németek másik csoportja főként a városokban élt, ahol a helyi többséget is ők alkották (pl. Maribor/Marburg, Ptuj/Pettau). 1910-ig az etnikai kontaktusában általában a németek arányának növekedését lehetett megfigyelni (11–15%). Az 1918-as államhatalom-változás azonban ezt a tendenciát megfordította: a szlovén nyelvterület belsejében élő németek száma töredékre csökkent, és mindenütt kisebbségbe kerültek, míg az osztrák határ mentén élők létszáma bár fogyott (3,5 ezerrel 2,5 ezerre), de 20 faluban még mindig többséget alkottak. 1945-ben a vizsgált terület német lakossága elmenekült, illetve a kitelepítés sorsára jutott, így a szlovén Stájerország homogén szlovénlakta térséggé vált, amit csak az 1960-as évektől – döntően a városokba – beköltöző szerb, bosnyák és horvát lakosság tarkított; összesített arányuk 2002-ben nem haladta meg a 2%-ot.

¹⁶ Településen belüli keveredés a különböző felekezeti csoportok között szinte csak a városokban figyelhető meg; 1879-ben még a ma egységes települések is felekezeti alapon elkülönültek egymástól és közigazgatásilag önállóak voltak.

1. Introduction

The main aim of the first edition of the collection of maps entitled *Changing Ethnic Patterns of the Carpatho–Pannonian Area* was to present – as a summary of the ethnic map series begun in the 1990s – the ethnic structure of the Carpathian Basin and its neighbourhood in a uniform manner. While retaining this feature, the present third edition contains significant changes in comparison with the first two versions. The most important of these is the updating of the publication and the integration of the latest census data (from 2011) for the region. The state of affairs in 2011 is not only shown on the maps; the accompanying text (an object of study in its own right) places special emphasis on revealing ethnodemographic processes since 2000. Beyond expanding and improving the text and the database, we have georeferenced our main map, facilitating spatial comparisons with other coordinate maps. Where possible, we have also updated the administrative divisions of the various countries in line with the administrative changes of the past decade. In view of all these changes, the atlas will be of interest not only to new scholars of our region but also to those who are familiar with the previous editions.

1.1. The study area (Carpathian Basin, Carpatho–Pannonian area)

The name of the area under study has altered several times in recent centuries in accordance with changes in the political situation and in the national borders. Until the end of World War I the entire Hungarian settlement area belonged to the Hungarian state, and the area now referred to as the Carpathian Basin was called the Kingdom of Hungary, the Hungarian Empire, Countries of the Hungarian Holy Crown, or simply Hungary (HUNFALVY 1863; BALLAGI–KIRÁLY 1878; BALBI–CZIRBUSZ 1899; CHOLNOKY 1918). After the Treaty of Versailles (Trianon, 1920), some Hungarian geographers interpreted, with irredentist intent, the name “Hungary” as they had before 1918, ignoring the changes in the national boundaries. Soon, however, the search began for a geographic synonym that would be accepted internationally. TELEKI (1923, 1934) proposed the term Central Danubian Basin, CHOLNOKY (1929) the Hungarian Basin, BENDEFY–BENDA (1932) the Carpathian Basin, and KALMÁR (1932) the Carpathian or Central Danubian Basin.

The name *Carpathian Basin*, named after the mountains at the edge of the study area, was also used by BULLA–MENDÖL (1947), and it has become widely accepted in Hungarian society. In this sense it is not only a physical geographic term, but also a synonym for the historical Hungarian state territory and for the regions inhabited – at least in part – by Hungarians. Consequently, it is also a geopolitical term. Obviously, Hungary’s neighbours refer to this area not in this way, but in a physical geographical sense, dividing it into two areas: the *Carpathian Mountains* and the *Pannonian (Central Danubian, Tisza–Danube) Basin*. Since the present atlas shows not only the area of the Carpathian Basin but also its neighbourhood, the name *Carpatho–Pannonian area* is used in this volume.

1.2. Data base and cartographic representation

On the main map and on the eight supplementary maps (1880–2011), the data shown are mostly census results concerning mother tongue/colloquial language or ethnicity. An

exception is the 1879 census of Bosnia and Herzegovina, which provides only denominational data. Until the first half of the 20th century, mother tongue was regarded as the main indicator of ethnic affiliation, and the grouping/clustering of people by ethnicity, nationality or ethnic affiliation emerged in countries in the area only in the 1920s. As these two categories (mother tongue and ethnicity) are significantly different, we sought to display the data of the same category in given years. However, it was not possible in most cases. Before World War II mother tongue was the principal relevant category in most of the countries in the area, and so language data by mother tongue have been shown on the maps. For the period after World War II, data on ethnicity are shown where available. This means that settlements with Roma or Jewish majorities are barely visible on the maps before 1945; these groups become more visible when ethnicity is shown.

The time at which the displayed data were gathered is also a significant factor. Ethnic census data by settlements is not available for all the countries for all the selected years, and so data from the closest census was used (for details, see the reverse sides of the supplementary maps). There were three criteria for selecting the dates displayed on the supplementary maps. First, we looked for census years in which detailed census data were available in the greatest number of countries. Second, we sought to choose years that were of equal time-distance from one another. Third, we also aimed to present the impacts of geopolitical changes on ethnic patterns; therefore, in periods of major change (e.g. the first half of the 20th century) we mapped ethnic structure at smaller time intervals.

The first two supplementary maps (1495, 1784) employ data from an early national tax summary and the census of Joseph II, while the subsequent maps (from 1880) are based on regular census data. The data shown on the main map stem from the 2011 censuses, but in those countries where there was no census in or around 2011 (e.g. Ukraine) or where a traditional census (with questions about ethnicity) is no longer held (Austria, Slovenia) or, further, where the data are only partially available at a regional level (Poland) the most recent data (from censuses in 2001–2002) are shown.

At the time of writing, ethnic data at a settlement level in Bosnia and Herzegovina from the 2013 census were not yet available, and so the data has been limited to the size of settlements. It is important to mention that ethnic data by settlements for Croatia and Slovenia have not been available since 1991; in these cases, the data presented on the main map are the authors’ estimates.

Unlike the maps from 1880 and subsequent years, the two earliest ones (1495, 1784) are not based on censuses but on various estimates and records, whereby the authors have attempted to reconstruct the ethnic pattern only in the area of the Kingdom of Hungary. The authors applied indirect methods (e.g. linguistic analysis of tax-payers’ names, geographic names at the end of the Middle Ages) and studied settlement gazetteers and monographs from the late 18th century in order to identify the majority ethnic group by settlements.

Although these maps are not administrative maps, an exact definition of the referential area of data is necessary if we are to present detailed ethnic patterns in a reliable fashion. Still, it is a difficult task to harmonize the administrative systems of the twelve countries shown in the map extracts. Since our goal was to provide as many details as possible, we chose the settlement as the basic unit of representation (indicated by pie charts).¹ However,

¹ In our interpretation, the settlement is the smallest territorial unit that is still presented at censuses and in the statistics of certain countries. Urban districts of a city are not considered settlements.

this differs from the basic administrative unit (commune/municipality) in most of the countries (Austria, Poland, Ukraine, Romania, Moldova, Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Slovenia). As a consequence, and owing to differing historical roots and ethnic structure, we chose a hybrid solution: inside the Carpathian Basin the represented unit is the settlement, while outside of it, in ethnically homogeneous areas where the administrative unit is the commune including 1 to 5 settlements, we worked with municipalities (in Austria, Ukraine). In the case of Romania, where ethnic data by settlements are available and relate primarily to the Romani population, the pie charts refer to settlements even outside the Carpathian Basin.²

The above duality is encountered again in the administrative divisions shown on the supplementary maps. Inside the Carpathian Basin we always used the contemporary administrative divisions. However, the supplementary maps for 1495 and 1784 employ the administrative divisions and basic map as of 1880, in view of the uncertainty of the contemporary boundaries between settlements.

At the same time, outside the Carpathian Basin – owing to the lack of available sources (e.g. statistics, maps) – we worked with a constant settlement network (which is displayed on the main map). The exceptions are those independent settlements that had a different ethnic background from that of other settlements in the administrative division. The above method resulted in the loss of information primarily in those areas where the former inhabitants were subsequently deported and the settlement was attached to a commune with a different ethnic majority (e.g. the German settlements of Bukovina and Bosnia), and also in the case of towns whose ethnic structure differed from that of the surrounding villages which were later attached to the town (e.g. Brno, Cieszyn/Český Těšín). Thus, in such cases, minorities are not visible even on the preceding maps.

The representation method for ethnic data accords with that used in other works in the map series published by the Geographical Research Institute (<http://www.mtafk.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html>). The scale of the main map means that population size and ethnic distribution can be shown jointly. Pie charts in proportion to the population size show the population of a certain settlement (the radius is proportional to the square root of the population), while different colours express its ethnic structure. The broad spectrum of our data – ranging from an administrative entity with a population of one to a city of 1.8 million – determined the parameters of the pie charts. For visual reasons, ethnic groups with low population shares, which would be illegible on the pie charts, were merged into the ‘other’ category.³ On the supplementary maps, in view of the small scale and the incomplete nature of the contemporary data, population size may not be indicated. What is shown is the absolute or relative ethnic majority, through the application of the surface method. Such maps are easy to read despite the small scale, which, however, conceals local minorities. Since the surface method does not give an impression of the unevenness of population density, it was necessary to extract “uninhabited” areas (those without permanent settlements) from the surfaces.

² In Romania, settlement boundaries are absent below the level of the commune (*comună*). Thus, in Transylvania the settlement boundaries of the Hungarian period are displayed on maps, while settlements outside the Carpathian Basin are not separated by boundaries where they lie within a single commune.

³ We merged into the ‘other’ category ethnic groups with a share of less than 1% in settlements with more than 500,000 inhabitants, with a share of less than 2% in settlements with 25–500,000 inhabitants, and with a share of less than 3% in settlements with fewer than 25,000 inhabitants.

Such uninhabited areas were determined using land cover data and old military topographic maps.

When selecting the geographic names to be included on the main map, we aimed to give not only complementary information that would facilitate orientation but also to offer thematic information. The toponymy of our maps consists of place names, shown first in the official language and then in the minority language(s) where the population share of a minority reaches 10%, or 3% in the case of local minority communities with more than a thousand inhabitants. Evidently, the names of almost 34,000 independent settlements could not all be shown on the main map at this scale. The names of administrative centres and of settlements with more than a thousand inhabitants are always shown. The names of settlements with smaller populations are sometimes shown, depending on the local ethnic structure and on the settlement density in a given area. On the supplementary maps, only the names of settlements playing an important (mostly administrative) role at the given time are shown, and in every case they are displayed in the official or dominant form or spelling at the time.

One of the most difficult tasks was to choose colours representing the various ethnic groups. On the main map sixteen visually distinct colours are used, while on the supplementary maps as many as eighteen colours may be seen, all of which are visually distinct. The colours used on the main and supplementary maps are basically the same, although the tones seen on the supplementary maps are somewhat lighter. When selecting the colours, the criteria applied were distinctiveness, a contrast effect, tones of colours, the location of territories marked by a certain colour, and, accordingly, the cartographic placement of light and dark colours; further, none of the ethnic groups was to be dominant on the maps.⁴ Additional considerations were the colours used in previous map series published by the Institute as well as other cartographic features (relief, hydrography). It should be noted that assigning colours to ethnic groups on the basis of language families (see e.g. JORDAN et al. 2006) was not an objective of the present atlas. The finite number of distinct colours not only represented a technical restriction but also placed limits on the content.

Owing to the ethnic complexity of the Carpatho-Pannonian Area, the number of ethnic groups recorded at the censuses – in significant numbers or in highly concentrated areas – is very high. For this reason, in line with the practice in previous editions, we have presented together some linguistic and religious groups that closely resemble each other and which are otherwise separated merely on account of (geo)political circumstances. In each case we have indicated such composite categories in the legend.

A relatively new phenomenon in the census practice of several countries (Hungary, Poland, and the Czech Republic) is the opportunity to indicate multiple ties. In the aforementioned countries a respondent may state an affiliation with several ethnicities, a practice that constitutes a new challenge for ethnic cartographers. For us, the primary difficulty is that the number of possible responses exceeds the figure for the total population (i.e. the aggregate percentage is greater than 100%), and so the results cannot be shown on pie charts, in view of the absence of detailed and disaggregated data. Where the responses did amount to more than 100% of the population, we solved the problem by subtracting the excess responses from the value for the state-constituting nation, thereby promoting the visual representation of the minorities.

⁴ On the use of colours in ethnic maps and their visual effects, see KEMÉNYFI 2004. 120–140.

2. Ethnic patterns of the Carpathian Basin

2.1. From the late 15th century until the late 18th century

At the end of the Middle Ages (at the time of the rendering of the account of the Hungarian royal treasurer in 1495), the ethno-linguistic structure of the 3.1 million inhabitants of the 307,000 square kilometres of territory that formed the Kingdom of Hungary was as follows: 2–2.1 million Hungarians (approx. 66% of the total population and including 80,000 Szeklers and 23,000 people of Cumanian or Jassic identity) and approx. 1–1.1 million non-Hungarians (including 340 thousand Slavonians-Croats, 200 thousand Germans [Saxons], 180 thousand Romanians [Vlachs], 170 thousand Slovaks, and 100 thousand Serbs).⁵ The ethnic Hungarian share was as high as 74% in the areas of the country lying north of the Drava and Danube rivers (Table 1). The Hungarian-Slavic language boundary ran 20–30 km to the north of the present boundary on the territory of Slovakia and Transcarpathia (KŃIEZSA 1941). In Transylvania, both the Szeklerland and the Transylvanian Basin were overwhelmingly inhabited by Hungarians. Between the Transylvanian Basin and the central lowlands of the Hungarian Kingdom, the latter also being inhabited primarily by Hungarians, there were several ethnically mixed regions, with Hungarians living in the valleys of the Szamos (Someş), Kraszna (Crasna), Sebes-Körös (Crişul Repede) and Maros (Mureş) rivers and Romanians inhabiting the hills and mountains and migrating from south to north in the area of the Apuşeni Mountains.

In the south, the lowlands of the Banat region, the entire Bačka, the northern margin of Syrmia (Srem), as well as the environs of Eszék (Osijek) and Valkóvár (Vukovar) had a predominantly Hungarian population despite the increasing Serbian immigration from the Balkans. These economically flourishing areas in the south had high population densities until the late 15th century, but later on, as a consequence of the Ottoman devastations and the peasant war in 1514, the Hungarian population decreased significantly. During the 16th century, the ethnic character of the southern borderlands changed as a result of the above processes and the steady influx of Serbian refugees from the Balkans.

In the course of the two centuries following the Battle of Mohács (1526), which became the symbol of the collapse of the Medieval Hungarian State, virtually the entire Carpathian Basin became an almost constant battlefield. The ethnic pattern of the late Middle Ages, characterized by Hungarian predominance, was overturned. The Hungarian population diminished from 2–2.1 million to 1.5 million mainly as a result of the anti-Ottoman struggle and domestic strife; on the other hand, the number of non-Hungarians grew from 1–1.1 million to 1.7 million. According to SZABÓ (1941), the ethnic Hungarian population fluctuated between 1.2 and 1.75 million at the turn of 18th century.

Indeed, the Hungarian population almost entirely disappeared from the southern areas (Banat, Bačka, Syrmia, Slavonia), and the majority of Hungarians either perished or fled from the Transylvanian Basin, the central part of the Alföld (Great Hungarian Plain) and from the southeastern parts of Transdanubia. During the 150 years of Ottoman

rule, the Principality of Transylvania preserved the continuity of Hungarian statehood.

However, successive Habsburg, Wallachian (Romanian), Ottoman and Tartar campaigns (1599–1604 and 1657–1661) devastated the areas populated by Hungarians, mainly in the Transylvanian Basin. Thereafter, from the second half of the 17th century, the Hungarians in Transylvania became less numerous than the Romanians, who lived in the more sheltered highlands. At the same time, Hungarian refugees from Central and Southern Hungary significantly strengthened the Hungarian communities in the towns of Upper Hungary (today mostly Slovakia), as a result of which Hungarians became the majority in such places as Kassa (Košice, Kaschau) and Rozsnyó (Rožňava, Rosenau). The disproportionate losses of the Hungarians were the consequence of the fact that most of their settlements were situated on the plains, among hills and in river valleys, which were almost indefensible at time of war. However, sometimes the environment, providing natural protection (e.g. the Danube and Tisza rivers), or certain political factors (e.g. the cities of the Alföld that rated for the domain of the sultan) guaranteed the survival of autochthonous Hungarian communities even in the regions hit by wars.

Almost immediately after the 150 years of Ottoman occupation and the defeat of Rákóczi's War of Independence (1711), Hungarians (and to a lesser extent other ethnic groups) began to migrate en masse towards the desolated but agriculturally rich areas of the Alföld. From the northern and eastern highlands that provided protection at the time of wars, thousands of Slovaks, Rusyns and Romanians migrated to places that the Hungarians had left, and also diffusely to the inner parts of Hungarian ethnic areas (SZABÓ 1941). In the 18th century, the population in certain parts of the Carpathian Basin (e.g. in Bačka, Banat, Eastern Slavonia, Southeastern Transdanubia) was extraordinarily diverse in ethnic terms. This was a consequence not only of voluntary migration, which had been fuelled by an uneven distribution of population and the economic opportunities in the south, but also of organised colonization programmes. The colonization policy of the Habsburg Empire, which reflected economic, religious and ethnic factors, supported the settling of Catholic and German populations, whilst it hindered the return of Hungarians and Protestants – especially in Bačka and Banat – for decades.

As a result of the migration movements of the 18th century, between 1720 and 1787 the total population of the Carpathian Basin, according to the authors' estimates, grew from 4.3 million to 9.4 million. Specifically, the number of Hungarians increased from 1.7 to 3.2 million, while non-Hungarians from 2.6 to 6.1 million – mainly due to the immigration of 3 million Germans, Serbs, Romanians, Rusyns etc. (WELLMANN 1989; SZABÓ 1941). Thus, the ethnic proportions fundamentally changed. By the end of the 18th century, when nationalism began to emerge from the process of Enlightenment, the share of the titular ethnic group, the Hungarians, fell to an all-time low (34.7%).

Between 1495 and 1784, the number of settlements with a Hungarian majority dropped from 6,785 to 4,418, which represented 30.6% of the more than 14 thousand settlements in the Carpathian Basin in 1784. As the result of these processes, the Hungarian settlement area shrank and split into two ethnic blocks – one larger and one smaller (Szeklerland) – separated by territories inhabited by non-Hungarians. The Ottoman occupation, domestic strife and the ensuing waves of migration fundamentally altered the ethnic geography and structure of the Kingdom of Hungary.

⁵ The calculation is based on the estimated population by counties (KUBINYI 1996) followed by a division of the sums among the ethnic groups according to the estimated ethnic majority of the settlements by counties.

2.2 From the late 18th century until 1918

The devastation of the 16th and 17th centuries and the subsequent migration of millions of inhabitants in the 18th century reshaped the medieval ethnic structure of the area under investigation and the outlines of the modern ethnic pattern took shape. In rural areas, the slowly stabilizing ethnic and language boundaries did not change significantly after the end of the 18th century. As the wave of migration drew to a close, the number and ratio of Hungarians living in areas of greatest agricultural potential grew three times faster than those of the other ethnic groups. The population number (and ratio) of Hungarians increased from the estimated 3.1 million in 1790 (31.5%: WELLMANN 1989; SZABÓ 1941) to 4.8 million (37.4%) by the 1840s according to FÉNYES (1842).

According to the Austrian census of 1850, the Hungarian population barely changed compared to its level around 1840 (4.8 million, 41.6%), despite war losses during the War of Independence in 1848–49. By the time of the 1869 census, which took place shortly after the Austro–Hungarian Compromise (1867), the number of Hungarians in the Kingdom of Hungary (without Croatia and Slavonia) had grown to 6.2 million and by 1880 to 6.4 million. In 1910 it was about 10 million (KOVÁCS 1920). These ethnic changes, which favoured the Hungarians, were mainly due to the higher natural increase of Hungarians, their lower rate of emigration relative to that of other ethnic groups, and the internal migrations of non-Hungarians moving from peripheral and highland regions to the central parts of Hungary inhabited primarily by Hungarians, which resulted in assimilation. The process of assimilation was also facilitated by the favoured political situation of the Hungarian nation and language after 1867. Furthermore, it should be mentioned that around the turn of the century, at a time of intense industrialization and an economic boom, the poor Hungarian rural masses, whose ratio within the country's agricultural population far exceeded that of the minorities (KOVÁCS 1920), settled down in non-Hungarian or ethnically mixed towns to a greater extent than did other ethnic groups, thereby contributing to the extensive assimilation of minorities and to the Hungarian language becoming the mother tongue of the majority of the local population in urban and industrial neighbourhoods.

As a result of the accelerated assimilation of minorities, 77.5% of the urban inhabitants of the country declared a Hungarian identity and 88.9% could speak Hungarian in 1910. The capital, Budapest, well illustrates this ethnic process, with the proportion of people declaring themselves Hungarian increasing from 36.8% in 1850, to 56.8% by 1880, and to 85.9% by 1910. The language and identity change primarily affected the upper classes of society. In 1910, 82.3% of the 300 thousand intellectuals of the country declared Hungarian, 8.6% German, 4.3% Romanian, 1.5% Slovak as their mother tongue (KOVÁCS 1925). Following the immigration and subsequent assimilation of a Jewish population, the Hungarian share was even greater among economic intellectuals (84.5%). The number of Israelites was 83 thousand around 1787, increasing to 542 thousand by 1869 and to 920 thousand by 1910 (SZABÓ 1941). Obviously, the assimilation process favourable to Hungarians had different effects on the various minority ethnic groups. More than one third of the approximately two million inhabitants who became Hungarian native speakers between 1850 and World War I were Jewish, one quarter of them German and one fifth Slovak (KATUS 1988). Assimilation of some of the minorities in the final decades of the Austro–Hungarian Monarchy was widely resented by their intellectuals, and it served as

an important argument in the anti-Hungarian propaganda campaign of Czechs (Slovaks), Romanians and Serbs after World War I, in the radically changed political situation.

The growth of the Hungarian ethnic territory in rural regions was only noticeable in the ethnically mixed areas, contact zones inhabited by a population of uncertain and/or multiple ethnic identity, and in the – mainly Slovak, Rusyn and German – language islands surrounded by Hungarian settlements. As a result of the rapid assimilation of the minority urban population, most of towns in the Hungarian ethnic area and along the Hungarian language borders appeared almost homogeneous, or at least 80–90% Hungarian. At the same time, several towns that lay outside the traditional Hungarian ethnic territories had become Hungarian language islands by 1910 (e.g. Zólyom/Zvolen, Eperjes/Prešov, Munkács/Mukachevo, Szamosújvár/Gherla, Vajdahunyad/Hunedoara).

2.3. From 1918 until the early 21st century

According to the data of the National Office for Refugee Affairs (Budapest), 350 thousand (in reality 426 thousand) Hungarians fled to the territory of the post-Trianon Hungarian state in the period 1918–1924, after World War I (ZEIDLER 2002). The regional distribution of the officially registered Hungarian refugees was the following: 197 thousand from the territories annexed by Romania, 107 thousand from the new Czechoslovak areas, and 45 thousand from the southern regions ceded to the new Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (PETRICHEVICH-HORVÁTH 1924). A striking phenomenon in the interwar period was the placing of Jewish and Romani people who had previously declared Hungarian to be their mother tongue in separate categories in the ethnic statistics in Czechoslovakia and in Romania. Consequently, especially in Slovakia, Transcarpathia and Transylvania, the number of those recorded as Hungarians was much lower than the figure implied by the Hungarian mother tongue data of the census of 1910. In the successor states, the majority of the people with uncertain or multiple ethnic identities, who were able to speak at least two languages, were listed as non-Hungarians in the official census statistics, and this factor also contributed to the rapid decrease in the number of Hungarians. Such multilingual and hybrid populations lived generally in towns along the language border, and especially in the areas between Nitra (Nyitra), Nové Zámky (Érsekújvár) and Levice (Léva), in the region of Košice (Kassa) and Trebišov (Tóketerebes) (all in Slovakia), in the western section of Sevluš (Vinohradiv, Nagyszőlős) in Transcarpathia, and in certain parts of Satu Mare (Szatmár) and Sălaj (Szilágy) counties in Romania.

The rapid statistical decline in the number of Hungarians in the Carpathian Basin between 1920 and the mid-1930s was temporarily halted by territorial revisions between 1938 and 1941 (e.g. the First and Second Vienna Awards). In this process, the majority of territories inhabited by minority Hungarians (present-day South Slovakia, Transcarpathia, North Transylvania with Szeklerland, Bačka, present-day Croatian Baranya, and the Slovenian Transmura Region) were returned to Hungary. In these regions, especially in Transcarpathia, in Slovakia and in Transylvania, the number of people declaring themselves Hungarian increased with the return of Hungarian public servants (clerks, policemen, soldiers etc.) and owing to the settling of Hungarians from Bukovina. An additional factor was that the bilingual population and a majority of Jewish people declared a Hungarian ethno-linguistic affiliation once again.

The territorial revisions that had been favourable to the ethnic Hungarian populations were reversed after World War II. In this way, 125 thousand Hungarians from Romania, 120 thousand from Czechoslovakia, 45 thousand from Yugoslavia, and 25 thousand from the Soviet Union (Transcarpathia) fled to the territory of present-day Hungary. Meanwhile, the Czechoslovak government deported 44 thousand Hungarians to compulsory labour in the Czech–Moravian lands with a view to accelerating the Czechoslovak–Hungarian “population exchange” between 1945 and 1948. The number of Hungarians in the neighbouring countries fell not only as a result of emigration, war losses, the murder of a majority of Hungarian Jews (BRAHAM 2007), but also in consequence of the changing self-identification of the population with uncertain or multiple ethnic ties, the “Reslovakization” process in South Slovakia, and the fervently anti-Hungarian political atmosphere. As a result of these circumstances, the number of Hungarians dropped principally in Slovakia, Transcarpathia and in Transylvania. In the aftermath of World War II, the number of Hungarians decreased to a far smaller degree in some border areas belonging once again to Yugoslavia (e.g. Bačka, Banat). This was so despite the vendetta of Serbs, which had thousands of Hungarian victims in late 1944.

In general, it can be stated that under communism the number of Hungarians increased steadily in Hungary (to 10.6 million) and in areas of the Carpathian Basin outside Hungary (to 2.8 million) until the early 1980s. Thereafter the figures rapidly decreased (to 10.2 and 2.7 million) as the natural increase rate turned negative and the Hungarian minorities began to migrate to Hungary. The extent of the Hungarian settlement area did not change significantly between 1949 and 1990. Changes in the ethnic spatial pattern were only detectable in urban neighbourhoods and rural ethnic enclaves (in favour of the titular nation in all countries) due to the accelerating internal migration and assimilation processes.

In this period, the number of Hungarians increased or stagnated in Vojvodina, in Croatia and in the Slovenian Transmura Region until the 1960s. In the subsequent period, the number of Hungarians in Yugoslavia fell significantly as many of them took up employment in Western Europe. Natural decrease and the introduction of the so-called “Yugoslav” ethnic category, which was popular among the minorities and persons of mixed ethnic background, were additional factors. Natural increase among Transylvanian Hungarians was offset by the nation-building initiatives of the ethnocratic Romanian nation-state. In Slovakia, with the decline of the general discrimination experienced by Hungarians between 1945 and 1948, the number of people self-identifying as Hungarians increased in the 1950s. However, this increase, which had been enhanced by a rising birth rate, suddenly fell away from the 1970s onwards.

As a result of the negative demographic processes, the ratio of Hungarians in the total population of the Carpathian Basin dropped from 42.5% to 39.7% between 1991 and 2001. The reduction in the number of Hungarians was naturally higher among people of minority status (-10.9%) than in Hungary (-7.2%).

In the decade after 1989, the countries in the area generally experienced a continuation of earlier trends. That is to say, the major traditional minorities (principally the Hungarian communities) declined in numerical terms. At the time of the censuses in 2001–2002, there were 11.7 million ethnic Hungarians and 12 million native Hungarian speakers in

the Carpathian Basin. Current estimates indicate around 10.4 million ethnic Hungarians and 10.6 million native Hungarian speakers.⁶ Meanwhile, the total population of the Carpathian Basin fell from 30.2 million around 1990 to 29.5 million at the turn of the millennium and then to 28.2 million in 2011. All of this means that the Hungarian share of the total population in the Carpathian Basin fell from 42.5% to 40.1% between 1991 and 2001 and then to 36.9% in 2011. This decrease was offset primarily by increases in the percentage of non-respondents to the ethnic questions (0.2%→2.5%→8.3%) and in the percentage of persons who self-identified as Romani (1.5%→2.0%→2.6%) (Tables 1 and 2).

Compared with the 1990s, the decrease in the Hungarian share of the population accelerated between 2001 and 2011, owing in part to the increasingly unfavourable demographic indicators (a declining trend, negative rates of natural increase, higher emigration levels from Hungary and from the neighbouring countries mainly to areas outside the Carpathian Basin) and in part to assimilation and a large increase in the number of non-responses to ethnic questions. In the 2000s the decline in the number of ethnic Hungarians was – as in earlier decades – greater among the ethnic Hungarian minority communities (-13.1%) than among those living in Hungary (-11.7%). These values are 3–5 percentage points greater than the average for the 1990s.

The decline in the ethnic Hungarian population varied from area to area: as far as the minority Hungarian communities are concerned, it can be generally stated that the higher the local share of Hungarians, the smaller the decrease. In the period from 2001 to 2011 – similarly to earlier decades – the number of diasporic Hungarians in Slovakia, Transylvania and Vojvodina fell by almost a quarter within a single decade, whereas the number of Hungarians living in compact communities fell – in these same regions – by only 8%. Surveying the larger regions, we find that the decrease in the ethnic Hungarian population was greater in Croatia (annual average of -1.6%), in Transylvania (-1.5%) and in Vojvodina (-1.4%) than it was in Slovakia (-1.2%) or – according to estimates made before the current Ukrainian crisis – than it was in Transcarpathia.

The aforementioned changes in the figures were greatly influenced by both objective (natural and mechanical migration of the population) and subjective factors (other factors influencing ethnic identification, e.g. assimilation). As far as the ethnic Hungarian population is concerned, regional differences in the natural migration of the population have roots going back almost a century. By the turn of the millennium, natural increase among Hungarians had turned negative in all regions of the Carpathian Basin (cf. GYURGYÍK 2014; VERES 2015). Over the past decade, natural decrease impacted to the greatest extent on the ethnic Hungarians of Vojvodina, where it became the most significant cause of their population decline. As regards the migration of people, the migration of Hungarians from Hungary to the west is a factor of increasing significance, in addition to the emigration of ethnic Hungarians from Transcarpathia, Transylvania and Vojvodina, the impact of which had been substantial in earlier periods too. Whereas in earlier periods Hungary had been an important destination for people leaving the neighbouring countries, at present most of the emigration – including for temporary employment abroad – from all regions of the Carpathian Basin is directed at areas outside the Carpathian Basin (see

⁶ The calculation is based on the estimated population by counties (KUBINYI 1996) followed by a division of the sums among the ethnic groups according to the estimated ethnic majority of the settlements by counties.

FASSMANN et al. 2014). The most spectacular aspect of internal migration over the past decade has been the emergence of suburbanisation in the neighbouring countries too. As part of this process, all the major urban agglomerations have begun to grow, resulting in shifts in the ethnic composition of the environs. A new phenomenon is the formation of cross-border suburban areas along the Hungarian national border (e.g. in the Bratislava and Oradea areas).

Many subjective factors can also influence how people self-identify as members of a particular ethnic minority. Such factors include an asymmetrical relationship between majority and minority, the minority policy of the given state, the geographical nature of the settlement area of various ethnic groups (e.g. compact region, enclave or diaspora), and interethnic relations (above all, mixed marriages, which accelerate the assimilation of minorities). All these factors impact on ethnic processes and on self-identification as manifested in the statistics. Such processes – often summarily referred to as assimilation – have resulted in particularly significant decreases in the ethnic Hungarian populations of Slavonia, the Međimurje region, Burgenland and Slovakia (particularly in the major urban centres and along the linguistic boundary). The perceived prestige of the Hungarian community in a given country and societal attitudes exert a significant effect on self-identification among Hungarian-speaking Romani and on their ‘ethnic choice’ at the censuses. Indeed, based on the last three censuses, we know that there have been significant fluctuations in the self-identification of Romani people both in Hungary and in the neighbouring countries. At the censuses, a relatively small proportion (30–40%) of the population regarded as Romani by non-Romani people have declared some kind of affiliation or identity with the Romani community (cf. KOCSIS 2003: 713), and there have been wide fluctuations over space and time. Unlike in the case of the traditional national minorities, the fluctuations have been caused primarily by the diversity of Romani identity construction and by changes in societal attitudes (e.g. the extent of Romani stigmatisation) over time.

2.4. Ethnic structure in the early 21st century

2.4.1. Hungary

The Hungarian state has existed in Central Europe since 895. After World War I, 72% of its historical territory, which covered approximately 300 thousand square kilometres, was ceded to the neighbouring states. The lingual spatial pattern of the country is rather homogenous (Hungarian). Even so, the population of the northeastern and southwestern areas are mixed in terms of their ethnic affiliation and origin, owing to the increasing number and ratio of the Romani (who are mostly Hungarian native speakers). At the 2001 census, 5% to 6%, while at the 2011 census, 14% to 15% of the resident population of the country chose not to respond to the questions about their ethnic–linguistic identity. Most of the non-respondents lived in Budapest and its surroundings and in cities outside Budapest. Despite the increasing immigration of ethnic Hungarians from the neighbouring countries, the census number of Hungarians (84%) declined by 2.3 million between 1980 and 2011, owing mainly to natural decrease (which has been a factor since 1981) and to the growing number of people of unknown ethnic affiliation. In view of the opportunity to declare plural ethnic–linguistic affiliations, the number of non-Hungarian native speakers increased moderately or it stagnated, while the number of

non-Hungarian ethnic groups increased considerably (especially the Germans, Romanians and the Romani) between 1990 and 2011. The increase in the number and share of people with minority ethnic ties in the post-communist period (1990: 2.6%; 2001: 5.2%; 2011: 7.7%) affected all the ethnic and national minorities in Hungary. Behind this increase, however, several processes were underway, which often differed among the various ethnic groups. The most important of these were: the aforementioned changes in methodology, as a result of which dual affiliations and hybrid identities could be expressed; immigration (e.g. in the case of the Romanians, Serbs, Ukrainians and the non-traditional minorities); the presence of symbolic ethnic affiliations; and natural increase (in the case of the Romani population). All these factors offset the natural decrease that affected most of the minorities as well as the lasting effects of assimilation (for more details see TÁTRAI 2015). Even so, Hungarians still dominate the country’s ethnic structure, and concentrated minority populations are to be found principally in peripheral areas along the national borders. Reflecting the increase in the Romani population, the northeastern and southwestern regions have increasingly mixed populations.

The 8.3 million ethnic **Hungarians** constitute the largest ethnic group throughout Hungary with the exception of 20 settlements. At the same time, the non-Hungarian population share – in consequence of multiple ethnic affiliations – exceeds 50% in 62 settlements in the country.⁷ Between 2001 and 2011, the **Romani** population, constituting Hungary’s largest ethnic minority, increased by more than 60% to reach 309,000. As in all countries in the region, there is a significant difference in Hungary between the number of people self-identifying as Romani and the number of people regarded as Romani by the rest of society (based principally on certain anthropological features, skin colour, lifestyle, and social behaviour). Variations in the latter figure depend on social conditions in the given period as well as the extent of discrimination, stigmatisation and racist public discourse (see SZUHAY 2007: 98–99; DURST 2010: 180; CSEPELI–SIMON 2004: 135).

Based on various sociological surveys the estimated number of the Romani population was 325 thousand in 1978, 468 thousand in 1993, 570 thousand in 2003 and 876 thousand in 2010–2013 (HABLICSEK 2008; KEMÉNY et al. 2004; KERTESI–KÉZDI 1998; PÉNZES et al. 2015), which is approximately three times more than their census number (KEMÉNY–JANKY 2003). Romani people are overrepresented in the less urbanized, underdeveloped, traditional rural territories. According to the 2011 census, 29 villages had an absolute Romani majority. Most of them were located in Borsod-Abaúj-Zemplén County and Baranya County. Two thirds of the Romani live in highly segregated neighbourhoods, some of which constitute ethnic ghettos. This process is characteristic of both towns and entire regions, leading to the gradual separation of the Romani and non-Romani populations (VIRÁG 2006). Regions with the highest Romani population share (10–23.2%) are the following: Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg counties and the Middle Tisza region in Northeast Hungary; Baranya and Somogy counties in South Transdanubia. The largest communities of Romani live in Budapest, Miskolc and Ózd. Although the number of people self-identifying as ethnic **Germans** in Hungary has grown rapidly from 31,000 to 132,000 over the last three censuses (owing principally to such phenomena as dual affiliation and symbolic ethnicity [cf. TÁTRAI 2015]), the num-

⁷ In seven additional settlements, non-respondents outnumber those responding to the ethnicity question.

bers are still far smaller than they were in the period before the resettlement (deportation) actions of 1946–1948. Today, compact German populations are to be found only in the Transdanubian Mountains, in the rolling hills of Baranya and Tolna counties, and in a few diasporic settlements in several other regions. Despite the size of their community, ethnic Germans form a majority of the population in just 13 settlements. The largest German communities can be found in Budapest, Pécs, Pilisvörösvár and Bonyhád. Due to the process of assimilation and the Czechoslovak–Hungarian population exchange between 1946 and 1948, the settlement area of **Slovaks** – which emerged in the 18th century and consisted of three bigger areas (in Békés, Pest, Nógrád counties) and four smaller areas (in the Zemplén, Bükk, Mátra, Bakony Mountains) – has now been reduced to small ethnic enclaves. Slovaks form the majority of the local population in just one village (Csóvár). Even so, owing to the reasons already mentioned in relation to the ethnic Germans and to cross-border suburbanisation in the Bratislava and Košice areas, the number of ethnic Slovaks in Hungary has increased by around 70% since 2001.

The two-sided nature of the process, however, is well illustrated by the fact that there have been no real increases in the traditional ethnic Slovak settlement area. Indeed, the number of Slovak native speakers fell in the period to 2011, owing to assimilation, which remains a significant factor. **Croats** can be subdivided into various ethnographic groups: Šokci (Southeastern Baranya), Bosnians (South Baranya), Bunjevci (Bácska), Croats of the Dráva and Mura regions and Croats living along the Austrian border. While they constitute an ethnic majority in 12 villages in the border areas, their largest community is in Budapest, outside their traditional settlement area.

The number of ethnic **Romanians** increased threefold in the past decade to reach 26,000, mostly owing to large-scale immigration. This process significantly restructured the ethnic Romanian community, with 75% of its members having been born outside Hungary and so not counted as autochthonous. External and – since the 1990s – internal migration of an economic nature has fundamentally altered the ethnic spatial structure of the Romanian community. Today, one in three ethnic Romanians lives in counties along the Hungarian–Romanian border, while a half of the community lives in the central part of the country. The large increase in the overall number of Romanians was mostly realised in this latter area, while the number of ethnic Romanians in their traditional settlements has fallen, despite the effect of cross-border suburbanisation in the Oradea and Arad areas (see TÁTRAI 2015). Accordingly, Budapest is now home to by far the greatest number of Romanians, while their number exceeds that of the Hungarians only in Méhkerék.

The number of **Serbs** doubled between 2001 and 2011 due to immigration from Serbia. Most of them live in the southern border zone and near the Danube, where they form the majority of the local population in just one village (Lórév). Out of the 13 recognized minorities, only the **Slovenes** registered a fall in numbers after the turn of the millennium, which reflected their ongoing assimilation. They inhabit a small hilly area between the Austrian and Slovenian borders and near the River Rába, where their most populous communities are to be found in Szentgotthárd and Felsőszölnök. In consequence of a strengthening of Rusyn ethnic identity, the census of 2011 recorded (for the first time since the 19th century) a settlement in Hungary with a **Rusyn** majority. Over a ten-year period, Hungary's ethnic Rusyn population grew threefold

to 3,300. Their area of settlement is limited primarily to northeastern Hungary, albeit the largest Rusyn community is to be found in Budapest.

2.4.2. Slovakia

The Slovak Republic existed for the first time between 1939 and 1945 and has been an independent country since 1993. Over the centuries its territory belonged mostly to the Avar Khaganate (680–791), to the Slavic states of Nitra, later Moravia (825–900), to Hungary (900–1918) and to Czechoslovakia (1918/1920–1939; 1945–1992). Its ethnic spatial structure is basically dualistic, with Slovaks prevailing north of the Slovak–Hungarian contact zone and Hungarians living mostly in South Slovakia. The ethnic unity of the Rusyn settlement area, which existed in the northeastern border regions from the Middle Ages, is no longer intact. Currently, Romani make up a quarter of the population in East Slovakia, and some microregions have Romani majority populations. In Slovakia, the Hungarian community has continued to exhibit unfavourable demographic trends in the 2000s. Such trends are caused by the community's low natural increase, which is less than that of the majority Slovak population, and its assimilation rate – the highest among the four major Hungarian communities outside Hungary (cf. GYURGYÁK 2014). Meanwhile, the number of ethnic Slovaks has also fallen, even though their natural increase has been positive since the second half of the 2000s; the main cause of this is a rapid increase in the population share of unknown ethnicity.

In the last ten years, unlike the ethnic Hungarians and Slovaks, both the Romani and the Rusyn/Ukrainian populations have increased. The increase in the Romani population is due to their positive natural increase and to shifts in their ethnic identification, as also observed in Hungary. The increase in the Rusyn/Ukrainian population is linked, as the statistics show, both with a halt in their assimilation and with a regional shift in their ethnic (and mother tongue) identification as Rusyns or Ukrainians towards the Rusyn ethnicity, which had been dominant in the first half of the 20th century. At the same time, when evaluating the increase in the Rusyn population, one should not ignore the presence of symbolic ethnic identification, which resembles the process observed in Hungary.

As a result of the administrative reforms of 1996, which also served ethnic political aims, the titular nation, the **Slovaks**, numbered 4.3 million and formed an absolute majority of the population in all regions (kraj) and in all districts (okres) – except for those of Dunajská Streda, Komárno and Medzilaborce. Mainly as a consequence of the assimilation process, which was induced by Slovakia's strikingly asymmetric majority-minority relations, 34 settlements (mostly in the ethnic contact zone) moved from Hungarian to Slovak majorities in the last decade, while there were no changes in the reverse direction.

The number of ethnic **Hungarians** fell to 458 thousand by 2011 (with 509 thousand by native language). The former almost homogeneous Hungarian character of present-day South Slovakia (more or less the same territory that was returned to Hungary between 1938 and 1945) has been transformed, owing to Czechoslovak colonizations, deportations and the forced assimilation of Hungarians (“Reslovakization”) between 1945 and 1948. The ethnic composition of towns along the Slovak–Hungarian language border (e.g. Nové Zámky, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Košice) also underwent significant changes in the

same period. Currently, only slightly more than one-fifth of Hungarians live in a settlement where their share of the population is over 80%. The number of settlements with a Hungarian majority has fallen to 380 (from 416 in 2001). The largest Hungarian communities live in Komárno, Dunajská Streda, Bratislava, Nové Zámky and Kolárovo.

The census statistical figure for the **Romani** population (106 thousand) lags far behind the number of Romani estimated in surveys (403 thousand and 7.5% in 2013; MUŠINKA et al. 2014). The great majority of the Romani people have been living in the eastern and southeastern areas (east of the Poprad–Lučenec line) for centuries, where, according to the census data, 22 (other estimates suggest 90) villages have a Romani majority. Their largest communities can be found in Košice, Trebišov, Jarovnice, Rakúsy and Lomnička.

Although the figure has increased significantly in the last two decades, only 41 thousand persons declared themselves to be ethnic **Rusyns** and **Ukrainians**, and yet the community numbered almost one hundred thousand in the early 20th century. The great majority of them inhabit the northeastern regions neighbouring Poland, where their most populous communities are in Medzilaborce, Humenné, Prešov and Svidník. The number of settlements with a Rusyn and Ukrainian ethnic majority is 48 (or 129 according to the native language criterion).

The population of **Czechs** and **Moravians** in Slovakia, most of whom moved to the country after 1945 and who once numbered almost 60,000, decreased to 34,000 by 2011. They live principally in urban areas and in scattered locations along the western border. Among the one-time major ethnic groups, one should also mention the **Germans** (5,000 persons), whose numbers greatly decreased in consequence of the resettlement (deportation) actions after World War II and the subsequent assimilation. The remnants of their settlement area can still be found in the Kremnica region and in the former mining colonies of the eastern part of the Slovak Ore Mountains.

The number of non-respondents in Slovakia has sharply increased over the past ten years to 382,000. Similarly to Hungary, their geographic distribution is even, albeit the willingness to respond is generally higher in Western Slovakia than in Central or Eastern Slovakia. Non-respondents are significantly overrepresented among the younger age groups and in municipalities with more than 10,000 inhabitants (cf. GYURGYÍK 2014).

2.4.3. Transcarpathia (Ukraine)

Transcarpathia (*Zakarpattia* in Ukrainian) is the westernmost administrative oblast (province) of Ukraine, which in the past has been a part of Hungary (896–1919, 1939–1944), of Czechoslovakia (1920–1939) and of the Soviet Union (1945–1991). At Ukraine's most recent census in 2001, more than 81% of the almost 1.3 million inhabitants of Transcarpathia self-identified as Ukrainians and 12.6% as Hungarians. Natural processes since 2001 and the consequences of the armed conflict in eastern Ukraine since 2014 have, in all likelihood, altered significantly the above population numbers and shares, which at present cannot even be estimated.⁸ Accordingly, the following is limited to a

⁸ Based on the migration data, the only conclusion that may be drawn is that the population of Transcarpathia was stagnating in the pre-conflict period, in consequence of a rate of natural increase that was higher than in other areas of Ukraine but still close to 0. The values in the districts populated by ethnic Hungarians were somewhat lower than those in the upland districts (see MOLNÁR and MOLNÁR 2005).

presentation of the state of affairs in 2001. At that time, 81% of the total population (1.3 million persons) of the region claimed to have Ukrainian and 12.6% Hungarian ethnicity. The **Ukrainians** formed a majority of the population in all raions (districts) and towns (apart from Berehovo and its district). Their most populous communities lived in Uzhhorod, Mukachevo, Khust, Vynohradiv and Svaliava. In the course of the 20th century, the number of people – within the region's population – self-identifying as Rusyns fell drastically, owing to a six-decade ban on, and subsequent non-recognition of, this ethnic category. Thus, in 2001, no more than 6,800 claimed to be native Rusyn speakers.⁹

The other populous ethnic group of the area is that of the **Hungarians**, who became a minority on the present territory of Transcarpathia in the late 17th century, at which point the Rusyns became more numerous (1495: 64.6%, 1715: 41.1% Hungarians). Hungarians form a majority of the population in 83 settlements, mostly along the Ukrainian–Hungarian border, where the only town with a Hungarian majority (Berehovo) is to be found. The most populous Hungarian communities are in Berehovo, Uzhhorod, Mukachevo and Velyka Dobron'. **Russians** (36 thousand persons) became a significant minority group as a result of immigration and resettlement after 1945. In that period, government and party officials, as well as soldiers and their families, moved to Transcarpathia, overwhelmingly to towns (Uzhhorod, Mukachevo, Berehovo, Khust). **Romanians** (33 thousand persons) are concentrated spatially along the boundary of the Rakhiv and Tiachiv districts.

An overwhelming majority of the **Romani** population (14 thousand persons by ethnicity and 3 thousand by native language) declared Hungarian to be their mother tongue in Transcarpathia. They live mostly in the lowlands, in a traditionally Hungarian area and in towns within the Hungarian–Ukrainian contact zone. Like in other regions of East Central Europe, the estimated number of the Romani in Transcarpathia is much higher (ca. 32 thousand in 2001) than the census figure. Half of them live in the Vinohradov, Uzhhorod and Berehovo raions and in Mukachevo (BRAUN et al. 2010. 42–43). The small **Slovak** minority lives in Uzhhorod and in its surroundings. The number of **German** speakers is fewer than 2,000 as a result of substantial emigration and assimilation. Most of them live in Mukachevo and in its environs.

2.4.4. Transylvania (Romania)

A part of the Carpathian Basin, covering more than 100 thousand square kilometres and belonging to Hungary between 895 and 1918 and to Romania today, is called in a broader sense “Transylvania” (*Ardeal* or *Transilvania* in Romanian). It encompasses not only Transylvania proper, but also the historical regions of Partium (Crișana, Maramureș) and the Romanian part of the Banat region. Between 1541 and 1690 Transylvania was an independent Hungarian principality, a vassal state of the Ottoman Empire; between 1690 and 1703 and in 1711–1867 it existed as a province (belonging to the Hungarian Crown) of the Habsburg Empire. It formed part of Hungary again under the Austro–Hungarian Monarchy (1867–1918). It has belonged to Romania since 1918 (1920), but in the period 1940–1944 its northern part

⁹ At the same time, Ukrainian statistics still place native Rusyn speakers among the Ukrainians, distinguishing between the two groups only in the counties of Lviv and Transcarpathia.

was temporarily returned to Hungary under the terms of the Second Vienna Award (1940).

Due to increased emigration, Transylvania, like other regions of Romania, suffered a great population loss between 1991 and 2011, as a result of which its population fell from 7.7 million to 6.8 million. The fall in population would have been even greater, if the Romanian Institute of Statistics had not revised the data after the census, supplementing the census data with register-based data. Moreover, there is no information on the ethnic ties of this population, and so in Romania the category 'unknown ethnicity' includes persons who did not respond to the question and those who were included in the census only after it had taken place and without being personally contacted (KAPITÁNY 2013; VERES 2015). Thus, in Transylvania the number of people whose ethnic ties are unknown increased from around a thousand a decade ago to 380,000 in 2011.

Still, alongside the significant nominal population decline, the relative ethnic population shares have barely changed over the past two decades – at least if we examine those who made a statement on their ethnic ties. The large-scale emigration of the Romanian population offset, to a certain extent, the assimilation of the minorities, while the effect of relatively low rates of mobility and emigration among the minority population – less than the corresponding rates among the Romanian population – was annulled by a rate of natural increase that was more unfavourable than that of the majority nation. The Romani, a minority with a high natural increase rate, were the only ethnic group to increase in number. In the ethnic spatial structure of Transylvania, two Romanian ethnic blocks (South Transylvania–Bihor and North Transylvania–Maramureş), two Hungarian ones (Szeklerland and North Bihor), and between them ethnically mixed zones can still be observed. As a result of Romanian nation-building and the ethnic homogenization policy, the ratio of Romanians in Transylvania increased from 55.1% to 74.7% in the course of the 20th century (VARGA 1998) and then fell to 70.6% by 2011, while the share of Hungarians dropped from 32 to 18%.

The population share of **Romanians**, the titular nation, exceeds 80% in seven of Transylvania's sixteen counties, and the Romanian share is 50–80% in seven further counties. Areas inhabited predominantly by Romanians can be found in the Southern Carpathians, in the Apușeni Mountains and in the common border areas of the counties Maramureş and Bistrița-Nasăud. Approximately 60% of Romanians live in towns and communes in which their population share is over 80% (2002: 73%). Six cities (Timișoara, Cluj-Napoca, Brașov, Oradea, Sibiu, Arad) have more than 100 thousand Romanian inhabitants. One half of the **Hungarian** population lives in Szeklerland, and in two counties (Harghita 83%, Covasna 72%) Hungarians still form the ethnic majority. A quarter of the Hungarian population lives in the Partium region (Bihor, Satu Mare, Sălaj, Maramureş counties). According to the census of 2011, only one third of them live in towns or communes that are predominantly (over 80%) inhabited by Hungarians. Meanwhile, a quarter of the Hungarians live in communes where their population share is below 20%. In such communes, their language does not have official status. The largest Hungarian communities live in the towns of Szeklerland (Târgu Mureș, Sfântu Gheorghe, Odorheiu Secuiesc, Miercurea Ciuc), and in Cluj-Napoca, Oradea and Satu Mare.

At the 2011 census, 271 thousand persons declared **Romani** ethnicity in Transylvania and 622 thousand in Romania as a whole. As in other countries in the region,

there is a large gap between the official and estimated numbers of the Romani. Estimates made by scholars (1.8–2 million persons) and Romani NGOs (2–2.5 million persons) are three to four times the census figure (PREDA–ZAMFIR 2002; CREȚAN–TURNOCK 2009; KISS 2012).

The Romani population share is somewhat higher in Transylvania than in the other historical regions of Romania. In Transylvania, the greatest number and share of Romani people is to be found in the Transylvanian Basin (mainly the former Saxon lands and the Mureș valley) and in lowland areas near the Hungarian–Romanian border (Satu Mare, Bihor, Arad, Timiș counties). More than two-thirds of Transylvanian Romani still live in villages; however, their most populous communities are in cities such as Cluj-Napoca, Baia Mare, Târgu Mureș, Turda and Arad. Half of the 71 settlements with a Romani majority are situated in Mureș and Bihor counties. The native language of the majority of the Romani population is usually the locally dominant language (Romanian or Hungarian).

The ethnic **German** population, the third most populous minority in Transylvania until the 1980s, has halved from census to census (1992: 109,000; 2002: 53,000; 2011: 33,000, 0.5%). Their exodus from Romania, which began under communism, did not cease even after democratisation. Today, therefore, mostly the older members of the community remain in Transylvania; thus, the ethnic German population in Romania is an aged one (see VERES 2015, 47–48). One-third of them (the Saxons) inhabit historical Transylvania, while two-thirds live in the Banat and Partium regions (Swabians). In consequence of their exodus over the past three decades, there are hardly any communes where the German population share reaches 5%. In rural areas, some scattered German ethnic enclaves can still be found in Satu Mare county (around Carei), while the largest German communities are in such cities as Timișoara, Sibiu and Arad.

The majority of the **Rusyns** and **Ukrainians** (42 thousand persons) still inhabit the southern part of Maramureș, near the Ukrainian border. In view of the peripheral and mountainous nature of their area of settlement, their internal migration began as early as the mid-20th century, principally targeting the lowland areas. As a consequence of this development, over the past 20 years their population share has reached 10% in an increasing number of villages, mainly in the Banat region.

The populations of the other, smaller minorities have fallen by a half or a third since the change of regime, owing to emigration and assimilation. **Slovaks** still live in the common border areas of Bihor and Sălaj counties (Șes Mountains) and in Nădlac (Arad County). Almost all the **Serbian** live in the Banat region, mainly near the Serbian border. Still, their most populous community is to be found in the centre of the region, in Timișoara.

The villages of the **Krashovani** community, members of which are gradually becoming Croatian on account of their Roman Catholic religion, are concentrated in the southern neighbourhood of Reșița. Their special settlement pattern (87% of them live in the seven settlements where they form the local majority) explains their demographic characteristics, which are more favourable than those of the other small minorities.

Catholic **Bulgarians** fled to the area in 1737–1738, and today they form a majority in just two villages in the Banat region. The great majority of **Czechs**, who were settled in the region in the 1820s, live in the small upland villages of the southern part of the Banat region, seven of which still have Czech majority populations.

2.4.5. *Vojvodina (Serbia)*

Vojvodina is the northernmost province of Serbia and accounts for almost a quarter of the country's territory. Most of this area was part of Hungary between 895 and 1918 (except for the time of the Ottoman occupation and some of the periods of Habsburg absolutism). Subsequently, it belonged to Yugoslavia between 1918 and 1941 and in the period 1945–2003. Nowadays it enjoys autonomous status and has six official languages.

The population of Vojvodina decreased by 100 thousand persons between 2002 and 2011. Two-thirds of the 1.9 million inhabitants of Vojvodina self-identified as **Serbs**, while 13% indicated a Hungarian ethnic identity. Ethnic homogenization is gradually changing the ethnic structure, and so the province is steadily losing its ethnic, religious and cultural diversity, which emerged in the 18th century. In the past ten years, with the exception of the Romani, all ethnic groups have registered a decline in numbers, and the rate of population decline among the minorities – owing to aging populations, assimilation and high emigration rates – has exceeded that of the state-constituting nation. During the 1990s, the number of **Serbs** in Vojvodina increased by 178,000 (in consequence of an influx of Serb refugees). Since then, however, there has been a decrease of 32,000, owing mainly to emigration, a low rate of natural increase, and an increase in the number of non-respondents to ethnic questions. This decrease, however, was less than had been anticipated. Since 1991 the Serb population share has grown rapidly in economically developed areas along the Belgrade–Novi Sad–Subotica axis, which offer relatively favourable living conditions. Serbs form an absolute majority in Syrmia (Srem), South Bačka and in the southern and central parts of the Banat region. The highest concentrations of Serbs can be found in Novi Sad, Pančevo, Zrenjanin, Sombor and Sremska Mitrovica.

Despite the large-scale emigration of **Hungarians** from Vojvodina and a high natural decrease rate, their population stood at 251,000 in 2011. Hungarians form a majority of the population in eight northern communes of the province, where their most populous communities can be found (e.g. in Subotica, Senta, Bečej). **Croats**, **Bunjevci** and **Šokci** (previously grouped in the same category on account of their Roman Catholic religious affiliation) together numbered 64 thousand in 2011. One settlement in Syrmia (Srem) and 10 settlements in Bačka, mainly in the environs of Subotica and near the Danube, retain their Croatian and Bunjevci majorities. The Slovak population (50 thousand) has fallen over the past decade, owing primarily to natural decrease. The biggest Slovak communities are in Kovačica and Padina (Banat), in Stara Pazova (Syrmia) and in Bački Petrovac and Kisač (Bačka).

The **Romani** population numbers 42 thousand. Most Romani live in the major towns (Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Bеоčин, Kikinda) or in their vicinity. They also make up a significant share of the population in the central, depopulating borderlands of the Banat region. The **Romanian** population (25 thousand) has been falling steadily since 1910, owing to emigration, natural decrease and assimilation. The Romanians live predominantly in southern and central parts of the Banat region, where they still form the largest ethnic group in 17 villages. The most important settlements of the **Rusyns** and **Ukrainians** are Ruski Krstur and Kucura in Bačka, which were repopulated in the middle of the 18th century. Among the minor ethnic groups, it is worth mentioning the 22,000 **Montenegrins** (who together with the Serbs consti-

tute one category on the map), who moved to Vojvodina principally under the resettlement programmes in the aftermath of World War II. Their largest community – more than 5,000 persons – is located in Vrbas, but they form a majority of the local population only in the village of Lovćenac in the Bačka region. The **Macedonian** population (on the map it features in the “other” category) also came to the region during the Yugoslav era; it is concentrated in the Pančevo area. The very small Czech community in Vojvodina (1,400 persons) is the most western part of the Banat Czech population group; it forms the largest ethnic group in one very small village. One should also mention several non-ethnic-based identity categories which have played – and continue to play – a significant role.

The **Yugoslav** ‘ethnic’ category (as a supranational identity category) was extraordinarily successful during the Yugoslav era. Especially in Vojvodina, many people claimed to have a Yugoslav identity (particularly those living in urban areas or with minority backgrounds, as well as the children of mixed marriages) (see SEKULIC et al. 1994). Indeed, in 1991, 9% of the population of Vojvodina – or 174,000 people – self-identified as Yugoslavs. Since then, the figure has fallen sharply to 12,000, in consequence of the collapse of the Yugoslav state. At the same time, however, **regional** and similarly non-ethnic **ties** have strengthened (29,000 persons), above all the ‘Vojvodina’ category. As in other areas of the Carpathian Basin, there has been a significant, but not dramatic, increase in the number of people who choose **not to state their ethnicity** (80,000 persons in 2002; 96,000 persons in 2011).

2.4.6. *Pannonian Croatia*

Only the Central European (Pannonian) part of the Republic of Croatia is located within the Carpathian Basin; two-thirds of the national population lives in this area. The roots of Croatian statehood go back to the 9th century. Although it enjoyed regional autonomy, Croatia was attached to the Hungarian Crown by personal union from 1102 until 1918. Croatia was a part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (from 1929 Yugoslavia) between 1918 and 1941, and it constituted a federal constituent unit of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia between 1945 and 1991. In the 20th century, Croatia was an independent country between 1941 and 1945, and again after 1991. At the time of the medieval Kingdom of Hungary, the western two-thirds of what is today the Pannonian part of Croatia were called Slavonia, while the eastern third of the area constituted a part of Hungary proper.

In the 1990s the most significant ethnic-related changes in the Pannonian part of Croatia (which today has a population of 2.9 million) were the departure of more than half of the Serb population and a strengthening of national identity. In consequence, the ethnic structure of the country, with its declining population, became significantly more homogenised, a process which continued at a considerably more moderate rate in the 2000s. The population of each of the traditional minorities declined; only the Romani ethnic group and some Muslim groups (e.g. Albanians and Bosnians) registered population increases.

The population of the ethnic **Croats**, which had grown in the 1990s with the arrival of refugees from Bosnia and Herzegovina, fell over the past decade in the Pannonian part of the country by 100,000 to 2.6 million. Their settlement area, which had expanded significantly at the time of the Yugoslav Wars (mainly to the detriment of the Serbs),

declined somewhat in size between 2001 and 2011, following the partial return of the Serb population. According to the 2011 census, most of the Croats in the Pannonian Croatian areas live in Zagreb, Osijek, Sesvete, Slavonski Brod and Karlovac. In the past two decades, the **Serb** population fell by two-thirds, or 131 thousand. This was the toll of the war of 1991–1995 and the ensuing migrations. Recently, an additional factor has been an aging population. The turbulent events of the 1990s had a lesser effect on the Serb population in the eastern areas bordering Serbia, all of which were returned to Croatian jurisdiction by 1998. The most populous Serbian communities in Pannonian Croatia can be found in Zagreb, Vukovar, Osijek, Borovo and Karlovac.

Most of the **Hungarians** (13 thousand persons) live in Baranja and in Eastern Slavonia (south of Osijek). Croatia is also home to communities of **Bosniaks** and ethnic **Muslims**, most of whom came to the country in recent decades. They live principally in Zagreb or its environs, in Sisak, and in the border areas near Bosnia. The **Czech** population has decreased significantly during recent decades, having also been affected by accelerated assimilation. Most Czechs live in West Slavonia (mainly in the vicinity of Daruvar and Grubišno Polje), where they constitute the ethnic majority in 16 villages. The four thousand **Slovaks** and the three thousand **Rusyns** live in Eastern Slavonia; both communities form a majority of the population in just two villages. The **Romani** community (15,000 persons) live mainly in the Međimurje region and the Varaždin area. Their segregation is well illustrated by the fact that in the past decade three Romani settlements have become independent villages, with Romani people making up 92–100% of the local population.

2.4.7. Transmura Region (Slovenia)

The region (*Prekmurje* in Slovenian, *Muravidék* in Hungarian) covers less than 5% of Slovenia's territory; it is located in the northeastern part of the country. The Transmura Region, which is situated in the southwestern corner of Pannonia (Transdanubia), formed part of Hungary between 900 and 1919 and again from 1941 until 1945. It was ceded to the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later Yugoslavia) in 1919 (1920). Held in 2002, Slovenia's first census was also the last to gather ethnic data, for the country has switched to a register-based census. At the time of the 2002 census, 85% of people in the region self-identified as ethnic Slovenes, while 6.6% indicated a Hungarian ethnicity. The **Slovenian** ethnic area covers almost the entire Transmura Region, the only exception being a part of the Hungarian borderland. Three-quarters of the Slovenes live in the lowlands. Their most populous communities are: Murska Sobota, Beltinci, and Lendava. The **Hungarian** population (most Hungarians live in the Hungarian–Slovenian border area) fell to almost a third of its previous level after World War II. Their most populous communities are to be found in Lendava and in Dobrovnik. The **Croatians** came mainly from the neighbouring Međimurje region and found new homes primarily in Lendava and Murska Sobota. **Romani** tend to reside in the ethnically mixed border area. Still, the only majority Romani settlement (Pušča) is to be found near Murska Sobota.¹⁰

¹⁰On the map, the settlement is part of Černelavci, as it became an independent entity only after 2002.

2.4.8. Burgenland (Austria)

Burgenland, the easternmost and youngest province of Austria, accounts for less than 5% of the country's territory. This West Pannonian area was an integral part of Hungary between 900 and 1921, when the new Austrian province was established, following the peace treaties of Saint-Germain-en-Laye (1919) and Versailles (Trianon, 1920). Similarly to Slovenia and for the same reasons, Austria has chosen not to hold a traditional census since the turn of the millennium. According to the 2001 census, 87% of Burgenland's inhabitants, who number more than quarter of a million, declared **German** to be their language of everyday use. The number of German-speaking people has increased since 1991, owing to the assimilation of Croats and Hungarians. Even so, their population share has decreased with the influx of foreigners. All settlements in the area (except for 25) have a German majority. The most populous German–Austrian communities are those of Eisenstadt, Neusiedl am See, Mattersburg and Oberwart. As a result of Croatian immigration, the population of the **Croatian** community is growing slowly. Today, villages with a Croatian majority (altogether 23 settlements) make up an ethnic block only in the eastern part of the Oberpullendorf District. Despite large-scale **Hungarian** immigration, the number of Hungarians in Burgenland is declining, owing to the rapid natural decrease of autochthonous Hungarians and to linguistic assimilation. Their most populous communities are to be found in Oberwart, Oberpullendorf and Unterwart.

3. Ethnic patterns of the neighbourhood areas

3.1. Austria

The part of Austria lying to the west of Burgenland and shown on the map is Lower Austria and Styria. At the time of the census in 1880, there were three Czech majority villages in Lower Austria and three Slovenian majority villages in Styria. Other parts of the study area constituted a German-speaking homogeneous settlement area. The Czech language islands became Germanized by the beginning of the 20th century, while the assimilation of Slovenes living in the Austrian–Slovenian contact zone took somewhat longer. However, only a thousand Slovenes lived in the Austrian part of Styria according to the census of 1934.

This homogeneous ethnic structure underwent change with the arrival of economic migrants from the Balkans and Turkey in the 1960s, when Austria became a migration destination. Consequently, in the study area there are hardly any autochthonous minority communities but a significant number of immigrant communities (in 2014 630 thousand immigrants live in Vienna alone). These minorities (mainly South Slavs and Turks) live primarily in Vienna and the surrounding area and in other cities, but their share of the population is less than 25% everywhere.

3.2. Czech Republic

In the 19th century three significant national groups – Czechs, Germans and Poles – lived on the territory of what is today the Czech Republic. At the 1880 census, the Czech majority settlements were situated in the central part of historical Bohemia and Moravia and near the Moravian–Hungarian border. The German settlement area lay in the mountainous and highland areas surrounding the Czech and Moravi-

an Basins. A particularly high proportion of them lived in Silesia. Further significant German populations could be found in the environs of Jihlava (Iglau) and in the major towns (e.g. Brno/Brünn, Olomouc/Olmütz). A significant proportion of these urban German-speaking inhabitants adhered to Judaism. The third major ethnic group, the Poles, lived in concentrated areas away from the Czechs, along the present-day Czech–Polish border, around Český Těšín (Teschen). On the whole, ethnic segregation was rather significant in the study area: the ethnic groups were relatively sharply separated from each other (there are only some German language islands on the map). Indeed, the share of mixed-population settlements (with a local minority population of more than 10%) was less than 5%.

The ethnic structure of the area shown on the map did not change substantially until the dissolution of the Austro–Hungarian Monarchy: the population share of Czechs was around 73–74%, Germans 22–23%, and Poles 2–3%. Until 1910, homogenization usually took place inside ethnic blocks (this applied to both Czech–German and Czech–Polish relations). The local majorities of some ethnically mixed settlements in the contact zone changed. The most significant of such changes related to the majority population in Olomouc (Olmütz), which became Czech.

This relatively stable ethnic structure underwent a significant transformation after the formation of Czechoslovakia, when Germans became a minority. Shifts in the balance of power are clearly reflected in changes in the ethnic structure. By 1930, the Czech population share had increased in settlements in what had been the German blocks and in the whole study area (81–82%). Further, the number of settlements with a Czech majority grew in the southern part of Moravia and in the Czech–Moravian Highlands. The greatest changes took place in the environs of Znojmo and Jihlava. In three South Moravian villages which had been populated by Croatian refugees in the 16th century, the majority of inhabitants (who, at the Austrian census of 1910, had declared German to be their spoken language) self-identified as Croatian again in 1930.

The events of World War II radically altered the ethnic relations. The deportation of German- and Czech-speaking Jews was followed by the expulsion of the ethnic German population between 1945 and 1948 and of the Croats (branded “Germanophiles” and unreliable) between 1948 and 1950. This enabled, in the aftermath of World War II, the realization of a homogeneous Slavic nation-state. In consequence of domestic migration, the German population was replaced primarily by Czechs and Slovaks, but 44 thousand Hungarians from South Slovakia were also deported for nationalist reasons. In the surroundings of Český Těšín, the Poles gradually became minorities in their own settlements. By 1961 they constituted a majority only in some smaller, peripheral settlements.

In the communist era, the ethnic structure outlined above did not change essentially. The number of migrant Slovaks grew in areas near Slovakia and in the cities and industrial centres of the Czech lands. Even so, their population share exceeded 10% only in some small villages. Conversely, the number and share of the Poles gradually decreased, and so they had become a minority everywhere by the end of the period.

The most important new feature of the census in 1991 was that even a regional identity (e.g. Moravian, Silesian) could be chosen.¹¹ Moravian ethnic affiliation was declared

¹¹ This is not shown on the map, as we did not regard regional identities as separate ethnic categories anywhere; thus, Moravians and Silesians are listed in the ‘Czech’ category.

by a very large number of people (nearly 1.4 million people nationwide, which amounted to 13% of the population).

Still, the most spectacular development since 1990 has been an increase in the share of the population not declaring any ethnic affiliation. While the significance of regional identities, which are typical in this area, declined during this period (this is still not shown in the map series – 1991: 1.4 million; 2001: 400 thousand; 2011: 530 thousand), the number of people who did not declare any ethnic ties grew from 20 thousand to 2.7 million. This is a quarter of the population of the Czech Republic. In 2001 and 2011, the Czech census – similarly to the Hungarian and Polish censuses – has allowed people to indicate multiple identities. In 2011, most people who made use of this opportunity self-identified as Czech–Moravian or Czech–Slovak. Nationally, more than 100,000 people (2.4% of the population) declared such dual affiliations. In consequence of the aforementioned developments and the methodological innovations, in 2011 only 60% of the population of the area shown on the map self-identified as ethnic Czechs, while 14% of them, a percentage that far exceeded the national average, indicated one or other regional identity on the questionnaire (including almost 100,000 people with dual Moravian and Silesian identity). Since democratisation, the Slovak community has halved in size (59,000 persons) and lives principally in urban areas and in scattered villages close to the Slovak border. The Czech–Polish border region is home to the Polish population, which has been assimilating and declining in size (from 42,000 in 2001 to 30,000 in 2011). In their area, the number of people of unknown ethnicity exceeds 1 million (24%); non-respondents form a majority of the population in 31 settlements.

3.3. Poland

The largest part of Poland shown on the map had a Polish ethnic majority as early as in 1880 (78–79%). Most of the German population – their population share was about 3–4% until World War I – lived in Silesia and in the neighbouring Galician areas (e.g. in Bielsko/Bielitz and in the surrounding area). The settlement area of the Rusyns spread east from Nowy Sącz (Neu Sandez) and was limited mainly to the Carpathians; their population share was 18–19% in the study area. The relatively sharp line between the Polish and Rusyn/Ukrainian ethnic areas ran along the foot of the Carpathians and then to Przemyśl. East of this line, which marked the end of the Polish ethnic area, there were a majority of Polish native speakers even in Rusyn majority areas. Additional important groups in the towns of West Galicia were German- and Polish-speaking Jews.

Until the turn of the 20th century, there were no significant changes in the ethnic spatial structure outlined above. However, boundary changes after World War I and shifts in the balance of power resulted in significant changes in this area too. In Poland, a country that regained its independence at this time and managed to expand its territory, the census in 1921 already recorded an increase in the number of Poles, albeit their population share stagnated, owing to the introduction of a separate Jewish ethnic category at the census. This was offset by a decline in the number and share of Germans in Silesia and in the number and share of Rusyns in the Polish–Rusyn contact zone.

The aforementioned Jewish ethnic or religious group constituted almost 4% of the population. The Jewish communities were to be found primarily in the eastern part of present-day Poland. In World War II most of Poland’s Jews were killed, and after 1945 the country’s German inhabit-

ants were deported. As a consequence of Polish–Ukrainian hostility, a Polish–Soviet (Ukrainian) population exchange took place.¹² It affected several hundred thousand persons in the periods 1944–1949 and 1955–1959 (EBERHARDT 1994; KOSIŃSKI 1964). Further, Ukrainians who were still living within Poland’s new borders were resettled in the course of “Operation Vistula” in the newly annexed western and northern areas (GAWRYSZEWSKI 2005). As a result of forced migrations, an ethnically homogeneous Polish nation-state came into being after 1945.

Under communism, only estimates of Poland’s ethnic structure were published (EBERHARDT 1996). Consequently, ethnic data have only been collected at censuses since the turn of the millennium. Between 2002 and 2011, ethnic developments in Poland were similar to those observed in Hungary and in the Czech Republic. The decrease in the ethnic Polish population was offset by an increase in the minority populations (including people of dual identity) and an increase in the number of people of unknown ethnic identity. Even so, given that Poland’s 2011 census shows ethnic data only at the district level and in fragmentary form, we have accurate information on the southern Polish region (featured on our map), including the ethnic structure of various settlements, based exclusively on the census of 2002. According to the 2002 census, around four thousand people declared themselves to be Ukrainians/Rusyns in the southern areas of Poland shown on the map; these people mainly inhabit remote villages in the Carpathians. Every third Ukrainian in Poland was a Polish native speaker in 2002, which reflects their advanced assimilation. In addition, it is worth mentioning that the depopulation of villages is a significant factor in the mountainous and hilly regions that constituted the former Rusyn ethnic area. In summary, the Polish part of the study area has a homogenous Polish population and the minorities make up a negligible part of the total population.

3.4. Ukraine

In 1880 the inner part of present-day Ukraine, the region to the east of the Carpathians, was shared by two empires (the Austro–Hungarian Monarchy and Russia). In the parts of this region belonging to the Russian Empire, no ethnic data are available at settlement level until World War II.

In East Galicia, which covers a significant part of the west of present-day Ukraine, three main ethno-linguistic groups (Rusyns, Poles and Germans) were living in 1880. Rusyns made up two-thirds of the population, and yet only the Carpathians were considered to be a homogeneous Rusyn-inhabited area. Poles accounted for a quarter of the population, and they were settled in a mosaic-like fashion throughout Galicia. They formed a majority of the population in the cities (e.g. Lviv/Lemberg, Ivano-Frankivsk/Stanslau) and in their environs. A large number of Poles were also to be found in East Galicia.¹³ Generally, in their settlement area the villages and towns had mixed populations of Rusyns and Poles (Greek and Roman Catholics, as well as Jews). The various groups lived together, and so we cannot speak of the separation of these two ethnic groups. German native speakers (6–7%) were the third major community in Galicia, and the community consisted of several sub-groups: the Jews lived primarily in towns, while the Roman Catholics and

Lutherans lived in towns and in German villages founded mainly in the 19th century (LANGHANS 1919).

In 1880, in the northern part of Bukovina, which today belongs to Ukraine, a rather mixed ethnic pattern developed, which, however, was stable until the end of World War I. Alongside the Rusyn majority, there were large numbers of Romanians, Germans, Poles and Russians (Lipovans) in this region. In the northern and western parts of the area, Rusyns formed the majority, while in the southern and eastern ones Romanians did so.

Galicia is one of the few regions where there were significant changes in the ethnic spatial structure between 1880 and 1900. The reason for this, however, is to be found not in the migrations or differences in natural increase but in the changing ethno-linguistic self-identification of the Rusyn, Polish and German groups that had uncertain or multiple affiliations. In certain settlements, whole communities alternated their ethnic affiliation from census to census – regardless of whether they were Roman or Greek Catholics (or perhaps Jewish). This means that in Galicia denominational and ethno-linguistic boundaries did not overlap. Although the Austrian censuses (1880, 1890, 1900) indicate several precedents for Rusynization, a radical increase in the Polish population share was a consequence of the lingual assimilation of German(Yiddish)-speaking Jews and Rusyns.

After World War II, when Galicia became a part of Poland once more, ethnic assimilation became multidirectional. The status of the Poles as the ruling nation exerted a strong pull on Rusyns with multiple ethnic identities. Consequently, the Rusyn population share fell to around 50% in the study area. Further, a similar degree of Polonization was observed among the German Catholic population that had come to Galicia in the 19th century. However, the number and share of Poles did not increase between 1910 and 1921, as the Jewish ethnic category had been introduced, and some 300 thousand (7%) self-identified as Jews.

In the same period, Bukovina and Bessarabia were attached to Romania, resulting in an increase in the number of Romanians. The Romanization of Rusyns was a significant factor primarily in the Romanian–Rusyn contact zone. At the Romanian censuses, just as in Poland, the Jewish ethnic category was introduced, which was significant in the centre of the region, in Chernivtsi (Cernăuți). According to the Romanian census of 1930, a Russian ethnic block was also to be found to the south to Hotin in the part of Bessarabia that forms the Romanian–Ukrainian contact zone and lies between the Dnester and Prut rivers,.

In World War II, in North Bukovina and Bessarabia (under Romanian jurisdiction from July 1941) and in Galicia (which had been occupied by Germany), the Jewish population was deported to the extermination camps. The withdrawal of German troops was accompanied by the flight of Germans from Galicia and North Bukovina. After a new border was drawn between Poland and the Soviet Union, hundreds of thousands of Poles were resettled in Poland, whose territory had been pushed to the west. In consequence, only 360 thousand Poles remained in Ukraine in 1959 (EBERHARDT 1994). Owing to assimilation, the native language of 85–90% of them is Ukrainian or Russian today (LAGZI 2009). According to the Ukrainian census of 2001, only 30 thousand (0.6%) ethnic Poles and 14 thousand Polish native speakers live in the area shown on the map. Their most significant concentration (more than 5% of the total population) may be found in Mostys’ka (Oblast L’viv) raion. The ethnic Russian population (110 thousand, 2.2%; Russian native speakers: 180 thousand, 3.2%), who settled in the area under communism, is concentrated in the urban centres.

¹² The activity of the Ukrainian Insurgent Army (UPA), which fought against the Germans, Soviets and Poles, played a significant part in this process.

¹³ It is striking, however, that throughout Galicia a majority of the urban population self-identified as Polish even in Rusyn areas.

Ethnic homogenization was a minor factor in North Bukovina. Although the Ukrainian–Romanian language border has shifted somewhat southwards, a significant community of Romanian native speakers (170 thousand, 3%) lives near the Romanian border. In addition, a Russian (Lipovan) and a Polish majority village may be found in the area.

3.5. Romania

For the period before 1930 there are no ethnic data at the settlement level for the parts of present-day Romania that lie to the south and east of the Carpathians (the Old Romanian Kingdom, or “Regat”). The only exception is South Bukovina, which belonged to the Austro–Hungarian Monarchy until 1918. Thus, the only available information comes from the relatively small-scale ethnic maps of the period (CVJIĆ 1913; ISCHIRKOFF 1915). Such maps show that alongside the majority Romanian population there were also Bulgarian diasporic populations in Wallachia and a Hungarian Roman Catholic population (the Csángó people) in Moldova.

In 1880, South Bukovina had a far more diverse ethnic population than the one described above. Alongside the Romanian majority, there was a stable Rusyn ethnic area on the slopes of the Eastern Carpathians. The German native speakers could be divided into two groups: first, the majority population of Jewish religion in the towns of Siret (Sereth), Suceava (Suczawa) and Rădăuți (Radautz); second, mainly mining populations of Roman Catholic religion in the western highlands (e.g. Cârlibaba). In addition, five Hungarian, four Polish and two Russian (Lipovan) villages added to the ethnic-lingual diversity of the region.

On the basis of the 1930 census, a complete picture may be drawn of the ethnic situation in Romania. The Romanian population constituted a nearly homogenous majority in the “Regat”. The Roma constituted the only other sizeable group in Wallachia (approx. 27 thousand), while in Moldova (in addition to the Romanians) there were several Csángó–Hungarian communities, as well as, Russians (Lipovans), Roma, and Jews. The latter lived mainly in urban areas. Nevertheless, the total proportion of minorities in the Regat was only around 5%.

By 1941, the extent and share of the minority population continued to fall in the area under study. This was a consequence both of assimilation in the preceding decades and of migration during the war (e.g. the transfer of the Szekler–Hungarians of Bukovina to Bačka). Therefore, alongside a large Romanian majority, only some Ukrainian, Polish, Russian, Jewish and German settlements can be seen on the map extract (living mainly in Bukovina and in Moldova).

Under communism, the assimilation of the minorities continued. Minority populations were still to be found in the greatest concentration in Bukovina (Ukrainians, Poles and Russians). An important phenomenon in the post-Communist era and especially after the turn of the millennium was a significant population decline – a result of emigration and of people going to work abroad. In recent decades, in addition to ethnic homogenization, there has also been a degree of ethnic diversification with a sharp increase in the number of Roma, who form the only significant minority group (178 thousand, 2.3%) in these areas. Even so, in the Bukovina region (Suceava and Botoșani counties), the Ukrainian, Russian and Polish populations are still sizeable, forming majorities in 11, 4 and 3 villages respectively. Owing to the methodological peculiarities of the censuses, almost half a million people (6.4%) are of unknown ethnicity in the area under examination.

3.6. Serbia

The areas in Central Serbia shown on the map have belonged to Serbia (or have been under Serbian control) throughout the period under investigation (i.e. since 1880). As a consequence, geopolitical changes have had only a minor effect on the ethnic structure here.

At the Serbian census of 1890, the western part of this area was inhabited predominantly by Serbs, with some sporadic mixed Bosniak–Serbian villages and semi-nomadic Roma communities. In contrast, to the east of the Morava River, in the Serbian Carpathians, the settlement areas of Serbs and Romanian-speaking Vlachs overlapped, and near the Romanian border Romanian native speakers constituted the majority. Their estimated number was about 80 thousand in the area shown on the map.

As the Vlach ethnic group never lived under Romanian jurisdiction, they were untouched by the Romanian nation-building process. This explains their significant assimilation from the 19th century onwards (RUŽICA 2006). The process was enhanced by the fact that Vlachs belonged to the Serbian Orthodox Church. As a result, after World War II the number of people declaring Vlach ethnicity and mother tongue radically decreased. While 199 thousand considered themselves to be Vlach native speakers in 1953, by 1961 only 1330 self-identified as Vlachs.

However, an ethnic revival among Vlachs can be seen from the end of the 20th century (RUŽICA 2006), resulting in an increase in their population: according to the 2011 census, 35 thousand people (0.5%) self-identified as Vlachs. The only other significant minority in the area is the Romani population (105 thousand, 2%). Two-thirds of the Vlach population (around 13,000 people) live in the area under examination; they constitute the largest ethnic group in 25 settlements. Apart from them, Roma people are the only other group of significant size (45,000) in the area. Half of them live in Belgrade (and they form a majority of the population in just one settlement). One should also note the presence of up to 100,000 people who chose to refrain from stating their ethnicity on the census questionnaire.

3.7. Bosnia and Herzegovina

Bosnia and Herzegovina was a province of the Austro–Hungarian Monarchy after the occupation of 1878. According to the census of 1879, several ethnic–denominational groups lived here (alongside each other rather than mixed together). Serbs (Orthodox) constituted half of the population living in the area shown on the map. They formed a compact ethnic territory primarily in the western part of Bosnia. The second major community was that of the Bosniaks (Muslims) (37%), whose pattern of settlement was the least concentrated in the province. Their area of settlement can be divided into two main parts: to the west of the Bihać–Krupa line in the west, and between Doboj and Zvornik in the east. Further, it can be stated that in general most of the towns had a Bosniak majority. The ethnic area of the Croats (Catholics, 76 thousand, 12%) was isolated; their greatest concentration lay between Derventa (Derwent) and Brčko (Brčka).

Beside these three autochthonous ethno-religious groups, some new ones appeared from the end of the 19th century. Motivated primarily by the availability of agricultural land, these people came to Bosnia and especially to its northern part, where the population density was still relatively low. Villages, or colonies, were populated at the time by small ethnic groups (in order of size: Germans,

Poles, Rusyns, Hungarians and Czechs; 3–14 thousand, 4% of the total population).

After World War I, the province became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. In the period between 1880 and 1930 and despite the absence of any essential changes in the ethnic spatial structure, a significant shift in the relative population shares took place among the ethnic groups. In the study area, the Serbs and Croats increased their shares (to 52% and 16%), while the Bosniaks' population share dropped to 28%. In World War II, non-Slavic colonists left the area, and then in the years after the war Poles also repatriated (VRANJEŠ-ŠOLJAN 2007). The other significant change was the establishment of the 'Yugoslav' ethnic category at censuses, which became quite popular among Muslims. Between 1961 and 1991, the increases in the number and proportion of Bosniaks (Muslims) were especially high because of the higher degree of emigration and the lower fertility rate of the Serbs and Croats (BOTTLIK 2010).

The Yugoslav census in 1991 took place immediately before the civil war; accordingly, the number of "ethnic Yugoslavs" (who belonged to none of the various opposing forces) drastically fell. In the course of a century those minorities that had settled in the area since the end of the 19th century became almost fully assimilated. At the same time, a new phenomenon was the considerable increase in the Romani population. The share of Bosniaks increased to 43%; on the other hand, the share of Serbs fell to 36% and that of Croats to 13%.

This mosaic-type ethnic pattern was altered by the civil war in 1992–1995, which established ethnically nearly homogeneous entities and administrative units. At the time of writing, the ethnic data of the Bosnian census of 2013 remain unknown, but the various estimates give a very similar picture about the ethnic composition of the communes (općina) (which we have also shown on the census map for the ethnic boundary). Inside the country the boundary between the two entities has essentially become the ethnic border: all the communes on the territory of the Republika Srpska and included on our map have Serb majorities, while the communes of the Federation of Bosnia and Herzegovina have Bosnian or Croatian majorities, with the exception of the four communes with Serb majorities that lie to the southeast of Bihać between the Republika Srpska and Croatia. In general, the communes are ethnically homogeneous; in the area under inquiry only 14 of 81 communes have mixed populations.

3.8. Slovenia

In the part of present-day Slovenia that lies to the west of the Mura river and is shown on the map (roughly, historic Lower Styria, Slovenian Štajerska), the only significant minority group were the Germans (they constituted about 11% of the population in the study area). They lived primarily in one block near the present-day Slovenian–Austrian border, west of Gornja Radgona (Apaško polje). Another group of Germans inhabited the towns, where they constituted the local majority (e.g. Maribor/Marburg, Ptuj/Pettau). Until 1910, an increase in the share of Germans could be observed in the ethnic contact zone (from 11 to 15%).

The change of state authority in 1918 reversed this trend: the number of Germans living inside the Slovenian ethnic area radically decreased, and they became a minority everywhere. The number of Germans living alongside the Austrian border also fell (from 3.5 thousand to 2.5 thou-

sand), and yet they still formed a majority in twenty villages. In 1945, Germans living in the area either fled or were deported. Thus, Slovenian Styria became an almost homogeneous ethnic Slovenian area. Ethnic diversity increased with the arrival in the urban areas of Serbs, Bosniaks and Croats; however, their total population share was still less than 2% in 2002.

4. Irodalom – References

- BALBI A.–CZIRBUSZ G. 1899. Egyetemes földrajz a művelt közönség számára. 5/1. köt. Nagybecskerek, Pleitz Ferenc Pál.
- BALLAGI K.–KIRÁLY P. 1878. Egyetemes földrajz, tekintettel az országok természeti, politikai és társadalmi viszonyaira. 3. köt. Pest, Athenaeum.
- BENDEFY-BENDA L. 1932. A magyar föld szerkezete. Pécs, Erzsébet Tudományegyetem Földrajzi Intézete.
- BENIGNI VON MILDENBERG, J.H. 1837. Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen, Hermannstadt.
- BOTTLIK Zs. 2010. Az etnikai térfolyamatok háttéré Bosznia-Hercegovinában. Földrajzi Közlemények 134. 4. 443–461.
- BRAHAM, R.L. (szerk.) 2007. A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. 1–3. köt. Budapest, Park Kiadó.
- BRAUN L.–CSERNICKÓ I.–MOLNÁR J. 2010. Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. Ungvár, PoliPrint.
- BULLA B.–MENDÖL T. 1947. A Kárpát-medence földrajza. Budapest, Országos Köznevelési Tanács.
- CHOLNOKY J. 1918. Magyarország hegy-, vízrajza és települései. In: Lóczy L. (szerk.): A Magyar Szent Korona országainak földrajzi, társadalomtudományi, közművelődési és közgazdasági leírása. Budapest, Kilián.
- CHOLNOKY J. 1929. Magyarország földrajza. Pécs, Danubia Könyvkiadó
- CREȚAN, R.–TURNOCK, D. 2009. The Gypsy Minority in Romania: A Study in Marginality. Romanian Journal of Geography 53. 1. 33–56.
- CSEPELI, Gy.–SIMON, D. 2004. Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification. Journal of Ethnic and Migration Studies 30. 1. 129–150.
- CVJIĆ, J. 1913. Die ethnographische Abgrenzung der Völker auf der Balkanhalbinsel. Petermanns Geographische Mitteilungen 59. 113–118.
- DÁNYI D.–DÁVID Z. 1960. Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787), Budapest, KSH.
- DÁNYI D. et al. 1975. Pótlás az első magyarországi népszámláláshoz 1786–87, Budapest, KSH.
- DEMIAN, J.A. 1806. Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach der neuesten statistischen Beziehungen Bd.IV. (Statistische Beschreibung der Militär-Gränze), Wien.
- DURST J. 2010. „Gondolom, hogy cigányok... ennyi gyerekkel...”: etnicitás és reprodukció két észak-magyarországi romungro közösség példáján. In: FEISCHMIDT M. (szerk.): Etnicitás. Különbségteremtő társadalom. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet. 173–194.
- EBERHARDT, P. 1994. Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Ukrainie w XX wieku. Czasopismo Geograficzne 65. 2. 125–163.
- EBERHARDT, P. 1996. Miedzy Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Warszawa, Naukowe PWN.
- FASSMANN, H.–MUSIL, E.–BAUER, R.–MELEGH, A.–GRUBER, K. 2014. Longer-Term Demographic Dynamics in South-East Europe: Convergent, Divergent and Delayed

- Development Paths. Central and Eastern European Migration Review 3. 2. 150–172.
- FÉNYES E. 1842. Magyarország statistikája. Pest, Trattner–Károlyi.
- GAWRYSZEWSKI, A. 2005. Ludność Polski w XX wieku. Warszawa, PAN Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania.
- GYURGYÍK L. 2014. A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Különös tekintettel a 2001-től napjainkig tartó időszakra. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- HABLICSEK, L. 2008. The Development and the Spatial Characteristics of the Roma Population in Hungary Experimental Population Projections till 2021. Demográfia 51. 5. 85–123.
- HUNFALVY J. 1863. A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. 1. köt. Pest, Emich.
- ISCHIRKOFF, A. 1915. Das Bulgarentum auf der Balkanhalbinsel im Jahre 1912 (1:1.500.000). Petermanns Geographische Mitteilungen 61. Tafel 44.
- JORDAN, P.–KOC SIS, K.–EBERHARDT, P.–LOZOVANU, D.–MIRONJUK, V.–PARTL, F.–ŠABILJ, O. 2006. Etnisches Bewusstsein in Mittel- und Südosteuropa um 2000 (1:3 000 000). Atlas Ost- und Südosteuropa 2.9-G9. Wien, Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut.
- KALMÁR G. 1932. Magyar hazánk és népei. Budapest, Szent István Társulat.
- KAPITÁNY B. 2013. Kárpát-medencei népszámlálási körkép. Demográfia 56. 1. 25–64.
- KATUS L. 1988. Nemzetek és népszaporulat. In: GLATZ F. (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében. Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó. 171–174.
- KEMÉNY I.–JANKY B. 2003. A cigány nemzetiségi adatokról. Kisebbségkutatás 12. 2. 309–315.
- KEMÉNY I.–JANKY B.–LENGYEL G. 2004. A magyarországi cigányság 1971–2003. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA ENKI.
- KEMÉNYFI R. 2004. Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktónák elemzési lehetőségei. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- KERTESI G.–KÉZDI G. 1998. A cigány népesség Magyarországon: dokumentáció és adattár. Budapest, Socio-Typo.
- KISS T. 2012. A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. Pro Minoritate 2012. ősz. 9–26.
- KNIEZSA I. 1941. Adalékok a magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez. Budapest, Athenaeum.
- KOC SIS K. 2003. A Kárpát-medence változó etnikai arculata (1989–2002). Kisebbségkutatás 12. 4. 706–714.
- KOSIŃSKI, L. 1964. Migrations of population in East-Central Europe from 1939–1955. Geographia Polonica 2. 123–131.
- KOVÁCS A. 1920. Magyarország népességének fejlődése a török uralom megszűnte óta. In: A magyar béketárgyalások: Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly S/S-ben 1920 januárius–március havában. 1. köt. Budapest, Egyetemi Ny. 36–46.
- KOVÁCS A. 1925. Nemzetiségi erőviszonyok a történeti Magyarországon. In: Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. Budapest, Budapesti Hírlap Ny. 615–630.
- KUBINYI A. 1996. A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. Történelmi Szemle 38. 2–3. 135–161.
- LAGZI G. 2009. „Lengyelek, de másak”. Lengyel kisebbségi közösségek a volt Szovjetunió területén és Lengyelország nemzetpolitikája. Budapest, EÖKK.
- LANGHANS, P. 1919. Nationalitätenkarte von Galizien 1–3. (1:400 000). Petermanns Geographische Mitteilungen 65. Tafel 6., 8., 9.
- LEONHARD, J. 1818. Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniss von Siebenbürgen, Hermannstadt.
- MOLNÁR J.–MOLNÁR D.I. 2005. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség.
- MUŠINKA, A.–ŠKOBLA, D.–HURRELE, J.–MATLOVIČOVÁ, K.–KLING, J. (2014): Atlas rómských komunit na Slovensku 2013. Bratislava, UNDP.
- NAGY L. 1828. Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum I–II. Buda, Landerer.
- PÉNZES J.–PÁSZTORI Z.–PÁLÓCZI Á. 2015. Cigányság Magyarországon – adatforrások és hátterük. In: KOZMA G. (szerk.): Facultates sine finibus Tanulmányok a „Süli-suliból”. Tiszteletkötet: Süli-Zakar István professor emeritus 70. születésnapjára. Didakt Kft., Debrecen. 168–178.
- PETRICHEVICI-HORVÁTH E. 1924. Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről. Budapest, Pesti Ny.
- PREDA, M.–ZAMFIR, C. 2002. Romii în România. București, Expert.
- RUŽICA, M. 2006. The Balkan Vlachs/Aromanians. Awakening, national policies, assimilation. http://dokumenta.scd-lunjinia.org/free/The_Balkan_Vlachs-Aromanians.pdf [letöltve/accessed: 2012.07.08]
- SEKULIC, D.–MASSEY, G.–HODSON, R. 1994. Who Were the Yugoslavs? Failed Sources of a Common Identity in the Former Yugoslavia. American Sociological Review 59. 1. 83–97.
- SZABÓ I. 1941. A magyarság életrajza. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- SZUHAY P. 2007. Romakutatások. In: KOVÁCS É. (szerk.): Közösségtanulmány. Budapest–Pécs, Néprajzi Múzeum–PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 88–103.
- TÁTRAI, P. 2015. Transformations of the ethnic structure in Hungary after the turn of the millennium. Human Geographies 9. 1. 79–96.
- TELEKI, P. 1923. The evolution of Hungary and its place in the European history. New York, Macmillan Co.
- TELEKI P. 1934. Európáról és Magyarországról. Budapest, Athenaeum.
- THIRRING G. 1938. Magyarország népessége II. József korában, Budapest, MTA.
- VARGA E.Á. 1998. Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Budapest, Püski.
- VERES V. 2015. Népeség szerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi romániai népszámlálások tükrében. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- VIRÁG, T. 2006. The regional ghetto. Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association 12. 1. 51–70.
- VРАНJEŠ-ŠOLJAN, B. 2007. Maria Szumska Dabrowska o poljskim doseljenicima u Bosni 1935. Časopis za Suvremenu Povijest 38. 3. 955–965.
- WELLMANN I. 1989. Magyarország népességének fejlődése a 18. században. In: EMBER GY.–HECKENAST G. (szerk.): Magyarország története 1686–1790. Budapest, Akadémiai Kiadó. 25–81.
- ZEIDLER M. 2002. Társadalom és gazdaság Trianon után. Limes 15. 2. 5–24.

1. táblázat. A Magyar Királyság / Kárpát-medence népességének etnikai összetétele (1495–2001) / Table 1. Ethnic structure of the population of the Kingdom of Hungary / Carpathian Basin (1495–2001)

Év Year	Össznépesség Total population	Magyarok Hungarians	Románok Romanians	Szlovákok Slovaks	Horvátok Croats	Szerbek Serbs	Ukránok Ukrainians	Cigányok Roma	Németek Germans	Szlovének Slovenes	Ismeretlenek Unknowns	
												Az adatok ezer főben / Data in thousands
1495	3 100	2 050	180	170	340	100	30	-	200	10	-	
1787	9 362	3 250	1 581	1 432	1 003	620	278	-	928	37	-	
1840	12 877	4 822	2 206	1 687	1 313	828	443	-	1 270	41	-	
1880	15 642	6 445	2 404	1 865	1 460	892	356	-	1 954	62	-	
1910	20 886	10 051	2 949	1 968	1 928	1 106	473	121	2 037	93	-	
1930	22 723	10 526	3 283	2 508	1 932	1 096	595	178	1 855	120	-	
1941	24 305	11 953	3 434	2 582	2 043	1 071	641	172	1 854	103	-	
1960	26 335	12 508	4 133	3 709	2 488	1 487	784	107	682	115	-	
1990	30 200	12 843	5 764	4 624	2 686	1 560	1 084	465	393	95	73	
2001	29 456	11 822	5 464	4 717	2 833	1 497	1 119	576	367	82	722	
Az adatok %-ban / Data in %												
1495	100,0	66,1	5,8	5,5	11,0	3,2	1,0	-	6,5	0,3	-	
1787	100,0	34,7	16,9	15,3	10,7	6,6	3,0	-	9,9	0,4	-	
1840	100,0	37,4	17,1	13,1	10,2	6,4	3,4	-	9,9	0,3	-	
1880	100,0	41,2	15,4	11,9	9,3	5,7	2,3	-	12,5	0,4	-	
1910	100,0	48,1	14,1	9,4	9,2	5,3	2,3	0,6	9,8	0,4	-	
1930	100,0	46,3	14,4	11,0	8,5	4,8	2,6	0,8	8,2	0,5	-	
1941	100,0	49,2	14,1	10,6	8,4	4,4	2,6	0,7	7,6	0,4	-	
1960	100,0	47,5	15,7	14,1	9,4	5,6	3,0	0,4	2,6	0,4	-	
1990	100,0	42,5	19,1	15,3	8,9	5,2	3,6	1,5	1,3	0,3	0,2	
2001	100,0	40,1	18,5	16,0	9,6	5,1	3,8	2,0	1,2	0,3	2,5	

Megjegyzések / Remarks: 1495–1910: Magyar Királyság (beleértve Erdély, Szlavónia, 1787–1910 között Horvátország területét) / Kingdom of Hungary (including the territory of the provinces Transylvania, Slavonia and between 1787–1910 Croatia); 1930–2001: Kárpát-medence (a mai Magyarország, Erdély, Szlovákia, Pannon-Horvátország, Vajdaság, Kárpátalja, Órvidék és a Muravidék együttes területe) / Carpathian Basin (territory of the present-day Hungary, Transylvania, Slovakia, Pannonian Croatia, Transcarpathia, Burgenland and the Transmura Region together). Magyarok / Hungarians (1495: jászokkal, kunokkal / Including Jász and Cuman people), Horvátok / Croats (1495: szlavónok / Slavonians, 1787–2001: bunyevácokkal, sokacokkal, krassovánokkal / Including Bunjevci, Sokci and Krašovani), Ukránok / Ukrainians: 1495–1930: ruszinok / Rusyns.

Főbb források / Main sources: 1495: Kocsis K. számításai részben az alábbi publikációk alapján / Calculations of Kocsis K. partly based on the following publications: Kubinyi A. 1996: Szabó I. 1941; 1787: Kocsis K. számításai részben az alábbi publikációk alapján / Calculations of Kocsis K. partly based on the following publications: Benigni von Mildenberg, J.H. 1837., Dányi D.-Dávid Z. 1960, Dányi D. et al. 1975., Demian, J.A. 1806., Leonhard, J. 1818, Nagy L. 1828., Thirring G. 1938.; 1880, 1910: magyar népszámlálások anyanyelvi adatai / mother tongue data of the Hungarian censuses; 1930: csehszlovák (1930), jugoszláv (1931), magyar (1930), osztrák (1934), román (1930) népszámlálások nemzetiségi, anyanyelvi adatai / Ethnic and mother tongue data of the Austrian (1930), Romanian (1930), Hungarian (1930), Yugoslav (1931) censuses; 1941: német (1939), szlovák (1940), magyar (1941), román (1941) népszámlálások nemzetiségi, etnikai eredet szerinti, köz-, illetve anyanyelvi adatai, valamint a szerzők becslései (horvát, szerb területekre vonatkozóan) az 1931. évi népszámlálási eredmények alapján / Ethnic, mother tongue and colloquial language data of the German (1939), Slovak (1940), Hungarian (1941) and Romanian (1941) censuses; and authors' estimates (on Croatian and Serb territories) based on the Yugoslav (1931) census; 1960: csehszlovák (1961), jugoszláv (1961), magyar (1960), osztrák (1961), román (1956), szovjet (1959) népszámlálások nemzetiségi, anya- és köznyelvi adatai / Ethnic, mother tongue and colloquial language data of the Austrian (1961), Czechoslovak (1961), Hungarian (1960), Romanian (1956), Soviet (1959), Yugoslav (1961) censuses; 1990: csehszlovák (1991), jugoszláv (1991), magyar (1990), osztrák (1991), román (1992), szovjet (1989) népszámlálások nemzetiségi, anya- és köznyelvi adatai / Ethnic, mother tongue and colloquial language data of the Austrian (1991), Czechoslovak (1991), Hungarian (1990), Romanian (1992), Soviet (1989) censuses; 2001: horvát (2001), magyar (2001), osztrák (2001), román (2002), szlovák (2001), szlovén (2002), ukrán (2001) népszámlálások nemzetiségi és köznyelvi adatai / Ethnic and colloquial language data of the Austrian (2001), Croatian (2001), Hungarian (1990), Romanian (1992), Serbian (2002), Slovak (2001), Slovenian (2002), Ukrainian (2001) censuses.

2. táblázat. A Kárpát-medence országai, régiói népességének etnikai összetétele (ezer főben, 1990–2011) / Table 2. Ethnic structure of the population of the countries, regions of the Carpathian Basin (in thousands, 1990–2011)

Ország, régió Country, region	Év Year	Össznépesség Total population	Magyarok Hungarians	Románok Romanians	Szlovákok Slovaks	Horvátok Croats	Szerbek Serbs	Ukránok Ukrainians	Cigányok Roma	Németek Germans	Szlovének Slovenes	Csehek Czechs	Jugoszlávok Yugoslavs	Ismeretlenek Unknowns
Magyarország Hungary	1990	10 375	10 142	11	10	14	3	–	143	31	2	–	–	–
	2001	10 198	9 416	8	18	16	4	6	190	62	3	–	–	571
	2011	9 938	8 314	26	30	24	7	9	309	132	2	–	–	1 456
Erdély (Románia) Transylvania (Romania)	1992	7 723	1 604	5 684	19	4	27	50	203	109	–	5	–	–
	2002	7 222	1 416	5 394	17	7	21	49	244	49	–	3	–	1
	2011	6 789	1 217	4 795	14	5	16	42	271	33	–	2	–	378
Szlovákia Slovakia	1991	5 274	567	–	4 519	–	–	30	76	5	–	59	–	9
	2001	5 379	521	–	4 615	1	–	35	90	5	–	47	–	55
	2011	5 397	458	–	4 353	1	1	41	106	5	–	34	–	382
Pannon-Horvát. (Horvátország) Pannonian Croatia (Croatia)	1991	3 207	20	1	5	2 549	385	5	6	2	12	12	73	41
	2001	3 010	15	–	4	2 712	150	4	8	2	7	10	–	12
	2011	2 873	13	–	4	2 623	131	3	15	2	5	9	–	22
Vajdaság (Szerbia) Voivodina (Serbia)	1991	2 014	339	39	64	98	1 144	22	24	4	3	2	174	21
	2002	2 032	290	30	57	76	1 322	20	29	3	2	2	50	79
	2011	1 932	251	25	50	64	1 290	18	42	3	2	–	12	124
Kárpátalja (Ukrajna) Transcarpathia (Ukraine)	1989	1 246	156	29	7	–	7	977	12	3	–	–	–	–
	2001	1 255	152	32	6	–	6	1 010	14	4	–	–	–	–
	2012	1 252	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Őrvidék (Ausztria) Burgenland (Austria)	1991	271	7	–	–	19	–	–	–	239	–	–	–	–
	2001	278	7	–	–	20	1	–	–	242	–	–	–	–
	2012	286	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Muravidék (Szlovénia) Transmura Region (Slovenia)	1991	90	8	–	–	2	–	–	1	–	78	–	–	2
	2002	82	5	–	–	1	–	–	1	–	70	–	–	4
	2012	80	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
KÁRPÁT-MEDENCE CARPATHIAN BASIN	1990	30 200	12 843	5 764	4 624	2 686	1 560	1 084	465	393	95	78	247	73
	2001	29 456	11 822	5 464	4 717	2 833	1 497	1 119	576	367	82	62	50	722
	2011	28 234	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
KÁRPÁT-MEDENCE (%-ban) CARPATHIAN BASIN (in %)	1990	100,0	42,5	19,1	15,3	8,9	5,2	3,6	1,5	1,3	0,3	0,3	0,8	0,2
	2001	100,0	40,1	18,5	16,0	9,6	5,1	3,8	2,0	1,2	0,3	0,2	0,2	2,5
	2011	100,0	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

Megjegyzések / Remarks: Horvátok / Croats: bunyevácokkal, sokacokkal, krassovánokkal / Including Bunjevci, Šokci and Krašovani; Ukránok / Ukrainians: ruszinokkal / Including Rusyns; Ismeretlenek / Unknowns: a nemzetiségükről nem nyilatkozókkal, regionális tudattal / Including persons who did not declare ethnic affiliation and persons with regional identity. Források / Sources: Az egyes népszámlálások nemzetiségi adatai. / Ethnic data of the given censuses.

